

EESTI GÜMNAASIUMIÕPETAJATE ÜHINGU AASTARAAMAT

EESTI KOOL

1974

Eesti Kool

EESTI KOOL

Eesti Gümnaasiumiõpetajate Ühingu

AASTARAAMAT

Editorial Board

Acting Editor: *Job. Ungerson*

Consulting Editors:

W. Grossthal

E. Kiiman

T. Künnapas

P. Laan

W. Muld

Aastaraamat "Eesti Kool" asendab Eesti Õpetajate Keskühingu
Bülletääni nr. 21—22

Bulletin of the Estonian Teachers Association in exile

Stokholm 1974

ESTI
RAHVUS-
RAAMATUKOGU

Printed in Sweden
Arostryck Uppsala 1974

Eesti Gümnaasiumiõpetajate Ühingu aastaraamat

EESTI KOOL

ilmub Ühingu 25 aastapäevaks ning tähistab samaaegselt
eesti pagulaskooli 30. tegevusaastat ja on pühendatud koolimees

William Mullale

tema 60. sünnipäevaks.

LÄRARNAS RIKSFÖRBUND (LR)

informerar

- LR är den fackliga organisation som förhandlar för och bevakar frågor som rör lärare i läroämnen både inom grundskolan och gymnasieskolan, lärare i gymnastik, teckning och musik, lärare vid lärarutbildningsanstalter, lärare inom den kommunala vuxenutbildningen, lärare inom studieförbunden, lärarkandidater och studerande, som har för avsikt att bli lärare.
- Vid sidan av den fackliga tryggheten innefattar ett medlemskap i Lärarnas riksförbund möjlighet för Dig att dra nytta av förbundets samlade resurser vad gäller att komma till rätta med problem som kan uppstå ute på Din arbetsplats. Det kan gälla anställning och uppsägning, tjänstledighetsfrågor, lönesättning, disciplinfrågor eller andra ting som kan vara svåra att hantera för den enskilde läraren. Får Du problem kan Du ta kontakt med LR.
- Effektivitet och solidaritet är nyckelord i det fackliga arbetet. Se till att de får innebörd även för Dig. Gå med som medlem i Lärarnas riksförbund!

- LÄRARNAS RIKSFÖRBUND

Sveavägen 50

Postadress: Fack

103 60 STOCKHOLM 3

Tel. 08/22 51 40

S A A T E K S

Käesoleva aastaraamatuga "Eesti Kool" tahab Eesti Gümnaasiumiõpetajate Ühingu juhatus ära märkida EGÜ veerandsaja-aastast tegevust paguluses. Samuti tahab ühingu esimees tänada kõiki eesti pedagooge kogu maailmas, kes on ennatsalgavalt kaasa aidanud eesti kooli olemasolus vabas maailmas. Soe käepigistus teile, armsad kolleegid, tehtud pedagoogilise töö eest eesti keele ja kultuuri viljelemisel eesti noorte hulgas.

Tegevtoimetajana palun ma siinkohal tänu avaldada kõigile autoreile, kes seda teost täidavad ja kannavad oma väärtusliku panusega. Eriline tänu tehtud töö eest olgu selle teose korrektoreile fil.mag. Helga Minusele ja fil.mag. Kristjan Meikopile. Toimetuse soe tänu ka neile ettevõttele, kes kuulutuste näol selle teose ilmutist on aineliselt toetanud.

Stockholmis jaanuaris 1974

Job. Ungerson

PREFACE

With the publication of the year-book "The Estonian School", the board of the Association of Estonian Grammar School Teachers would like to mark the 25-year anniversary of the work of this association in exile. At the same time, as chairman of the association, I should like to express my gratitude to all the Estonian teachers all over the world who have self-effacingly helped towards keeping the Estonian school functioning in the free world. A warm handshake to you, dear friends, for your devoted work in keeping alive the Estonian language and culture among the Estonian youth.

As editor of this year-book I should like to express my sincerest gratitude to all the authors thanks to whose valuable contributions it has been possible to publish this booklet. I am also greatly indebted to Mrs. Helga Minnus, cand. phil., and Mr. Kristjan Meikop, cand. phil., for revising the manuscripts from a linguistic point of view.

Finally, the editorial staff would also like to extend its heartiest thanks to the enterprises that have given financial support to the publication of this year-book by advertising in it.

Stockholm, January 1974.

Job. Ungerson

Iga kroon
eesti hoiukontos
teenib meid endid!

EESTI LAENU - HOIU ÜHISUS

Box 16 318, 103 26 Stockholm

SISUKORD (Index)

	Lehekülg (Page)
<i>Job. Ungerson</i> — Saateks	7
<i>Els Oksaar</i> — Sotsio- ja psühholingvistilisi täheldusi kaksikkeelsusest	11
Socio- and Psycholinguistic Observations on Bilingualism	17
<i>Olav von Zur-Mühlen</i> — Keelte õpetamine tänapäeva rootsi koolides	18
Sprachunterricht an heutigen schwedischen Schulen	25
<i>Valter Tauli</i> — Johannes Aavik, Eesti suur keeleuendaja	28
Johannes Aavik (1880—1973)	31
<i>Karl Ristikivi</i> — Pilk kaardile	33
Looking at a Map	35
<i>Juhan Tork</i> — Eesti laste intelligents	36
The intelligence of Estonian Children.	
Summary by Teodor Künnapas	46
<i>Edgar Martens</i> — ÜEP õpetajate päevad	48
The Estonian National School in Exile	55
<i>Job. Ungerson</i> — Fotosüntees ja respiratsioon arktilises metsas	57
Photosynthesis and Respiration in Arctic Forests	60
<i>Gustav Ränk</i> — Mõis Eesti ajaloos ja kultuurimaastikus	64
Der Herrenhof in der estnischen Geschichte und Kulturlandschaft	71
<i>Bernard Kangro</i> — Luulest, poetikast ja luuletustest	73
About Poetry and Poems	88
<i>Henno Jänes</i> (†) — Eesti kool Rootsis	90
The Estonian School in Sweden	94
<i>Aksel Mark</i> — Demokraatia rakendamisest	94
Democracy	97
<i>Helga Kerstell</i> — Keeleõpetuse metoodika probleeme	98
Methodical Problems in Teaching Languages	100
<i>Indrek Martinson</i> — Aatomfüüsika energiliste ioonidega	101
Atomic Spectroscopy with Accelerated Ions	105
<i>Kalju Lepik</i> — Kolm laulu. Tütrele lihavõttemunaks lihavõtte- hommikul	107
Three Songs. To my Daughter as Easter Eggs on Easter Day	107
<i>Aadu Kajassaar</i> — Eesti kaardi kasutamisest maateaduse õpetamisel	108
On Teaching Estonian Geography	111
<i>Ivar Paljak</i> — Ehituste termograferimine	111
Thermography in Buildings	113

<i>William Muld</i> — Eesti Gümnaasiumiõpetajate Ühing 25 aastat	115
Association of the Estonian High School Teachers'	
Annual Report 1970/71	118
Die estnische Schule in der freien Welt	119
<i>Vaike Lugas</i> — Eesti Õpetajate Keskühingu delegaadina Jamaical	121
<i>Helga Kerstell</i> — Kooliõpetajate kongress Viinis	123
The Teachers' Congress in Vienna	125
<i>Helge Kerstell</i> — Eesti õpetajate suvekursused Rootsisis	126
Summer Schools for Estonian Teachers	129
<i>Helmi Eller</i> — Henno Jänesele mõteldes	130
Henno Jänes in Memoriam	133
<i>Paul Laan</i> — Tähtpäevi	134
Lebensverzeichnisse	134
William Grossthal 65 a.	135
Helga Kerstell 60 a.	135
Eugen Kiiman 60 a.	136
Teodor Künnapas 70 a.	137
Kristjan Meikop 70 a.	138
William Muld 60 a.	139
Herman Rajamaa 70 a.	140
Johan Ungerson 60 a.	141

SOTSIO- JA PSÜHHOLINGVISTILISI TÄHELDUSI KAKSIKKEELSUSEST

Els Oksaar

Üldises keeleteaduses on hakatud eriti viimaseil aastail pühendama rohkem tähelepanu keele ja inimese vahelistele sidemeile. Keel kui inimese ja ühiskonna tähtsaim kommunikatsioonivahend mitte ükski ei eralda ega ühenda gruppe, ta on samaaegselt iga isiku "nimekaardiks", andes teatmeid inimese regionaalse, sotsiaalse ja generatsioonilise kuuluvuse üle, näidates ta hariduslikku taset ja muud. Uute teadusharude sotsio- ja psühholingvistika hoogsa arenguga on kaastunud eristatum huvi keelendite funktsiooni ja struktuuri vastu nii üksikisiku kui ka grupi seisukohast.

Laps sünnib keeli rääkivaks ja õppivaks olevuseks ja leiab ees grupi, tavaliselt perekonna, milles ta oma esimesi keelelisi kogemusi ja keele kaudu tajutavaid sotsio- ja psühholingvistilisi sidemeid saab. Eelkooliealine laps võib sõna tõsisel mõttes mängides õppida mitut keelt korraga. Umbes 4-ja aasta ümber valdab ta seejuures juba keelte tähtsamaid süntaktilisi reegleid. Tavaliselt kuni puberteedini õpitakse ka keeli aktiivselt kõnelema. Paraku on aga liikvel ikka veel eelarvamusi mitmekeelsuse kahjulikkusest, mis tuginevad muu hulgas meetoodilisel vääriolevatele psühholingvistilistele testidele 20-ndail ja 30-ndail aastail, kuigi nii praktika kui ka hilisemad uurimused räägivad teist keelt. Viiekümne aastaist alates on kaksikkeelsuse mõju põhjalikult uuritud mitmel maal, eriti USA-s ja Kanadas ja on jõutud hoopis vastupidisele tulemusele. Kaksikkeelsus on kasulik lapsele, kuna see arendab ta analüütilist võimet ja soodustab ka sünteesi loomist. Ta avab indiviidile laiemaid võimalusi tegelikkuse tõlgitsemiseks kui üksikkeelsus. Ei tohi arvestamata jätta tööka, et laps õpib keelt kui kontaktivahendit ühe või teise isikuga, mitte abstraktsioonina. Ei ole tarvis rõhutada, et ta ju ise algul ei tea, et ta tarvitab elemente, mis kuuluvad mitme keele valdkonda. Ta õpib aga juba rääkima hakkamisest peale eraldama, milliseid vahendeid teatud isikutega kasutada tuleb. Seepärast on väga oluline, et teatud isik lapse esimesil eluaastail tarvitaks temaga alati ühte ja sama keelt, säilitades seeläbi lapsele tema ka muudele eluavaldustele vajalikku kindlusetunnet. Hilisemal aastail, kui keelte struktuurid on automatiseeritud ja laps on teadlik eri keeltest, ei ole see enam nii oluline ja mitmekeelsust rakendatakse vastavalt olukorrale ja kõne teemale. Enamus uurimusi viimaseist aastakümneist tõstavad esile kaksikkeelsuse posi-

tiivseid külgi. (Vastava kirjanduse arutelu: E. Oksaar, *Bilingualism, Current Trends in Linguistics* 9, ed.by. Th.A.Sebeok. The Hague 1972, lk. 476—511.) Varasemad negatiivsed tulemused põhinevad meetodilistel vigadel. On tihti tarvitatud ebasobivaid teste ja jäetud arvestamata miljöofaktoreid. Pealegi: ka paljudel ühe keelega üleskasvavail lastel esineb keele omandamise juures raskusi! Mitme keelega üleskasvavate laste juures pannakse liiga kergesti eri raskuste puhul kõik keelte süüks ega arvestata konflikte, mis võivad tekkida miljöo ja muude tegurite kaudu.

Termin *kaksikkeelsus* hõlmab inimese võimet kahte keelt nii aktiivselt kui ka passiivselt kasutada. Seejuures ei tehta tänapäeval enam vahet selle vahel, kas on tegemist kahe võõrkeelega või ühe keele algruppidega: dialektide ja sotsiolektidega. Keelte oskuse suhe on seejuures erinev vastavalt kõneluste laadile, olukorrale, teemale jne. ja vaid harukordseiks võib pidada nähteid, kus esineb kaunis võrdne keelte valdamine igas olukorras. Seda on ka väga raske kindlaks määrata. Me ei saa ju ka täpselt öelda, kas kaks isikut ühte keelt võrdselt valdavad. Oskussõna *kaksikkeelsuse* esimest liidet võib aga tõlgendada kui ideaali keelte kasutamisel, ta viibjab sarnasusele nagu see on kaksikuil.

Kuna keeled inimese kaudu satuvad kontakti, tekib kahtlematult vastastikuseid mõjusid nende inimeste keeltevaras, kes neid keeli kasutavad. Et selline protsess täiesti loomulik ja ka keelte arengule — eriti sõnavara osas — teatud sektoris on väga vajalik, sellest ei näida veel küllaldaselt teadlikud olevat. Ometi on aga kõik laensõnad, pärinegu nad oma keele murdeist või teistest keeltest, tulnud keelde kaksikkeelsete isikute kaudu. (Selle üle näidetega lähemalt E. Oksaar, *Kaksikkeelsusest*. Bülletään 19, Stockholm 1970, lk. 3—12). Me mõistame kogu probleemistikku aga paremini, kui vaatleme lisaks ülaltoodule veel mõningaid keele põhilisi omadusi.

Juba Aristoteles on juhtinud tähelepanu sellele, et keele kaudu toimub tõelikkuse klassifitseerimine ja et see protsess varieerub keelest keelde. Näiteks: rahvad, kel puudub sõna *umbrohi*, ei liigita ka botaaniliselt lilledena tuntud taimi kasulikkuse ja kahjulikkuse printsiibi kaudu. Rahvaste kultuuriline ja sotsiaalne omapära peegeldub nende keeltes. Kuid ka kultuur ja meid ümbritsev ühiskond pole staatilised, nad on pidevas arengus ja inimesed peavad kohandama oma keelt vastavalt nendele muudatustele. Keele põhiliseks omaduseks on dünaamilisus, ta muutub ja peab muutuma vastavalt inimeste tarvidusile. Mainitud asjaolu peab mõistma õieti, vaatamata isikustatud väljendusviisile: keel ise loomulikult ei tee midagi, kuna ta olemasolu on inimeses. Inimene on tegev, temast oleneb keele muutus. Keele dünaamilisuse laadi määravad teda tarvitavad inimesed. Oleks aga ka väärt lähtuda keele ühtlusest ja homogeenseist gruppideist. Kui kõneleme eesti, saksa, rootsi või mingist muust keelest, siis peame teadma, et see on abstraktsioon. Ühe rahva keel koosneb alati grupikeeltest ja tarbimisstiilidest. Seda on tähtis

teada eelkõige siis, kui on tegemist keeleliste teisenditega ja kirjakeele normidest kõrvalekalduvate väljenditega. Kuna inimene tavaliselt kuulub mitmesse eri gruppi perekonna, töö ja muude sidemete kaudu, siis esineb ka palju variatsioone tema keelelisel väljendusvõimalusis. Oma lastega räägitakse teisiti kui ülemusega, sõpradega teisiti kui võõrastega. Erinevused süntaksis ja leksikoloogias võivad olla nii suured, et võime nende abil kindlaks määrata eri sotsiolekte.

Põhimõtteliselt avaldub keelte kontaktide mõju samalaadiliselt nii ühe keele alagruppide juures kui ka kahe võõrkeele puhul. Kõige tavalisemad on leksikaalsed mõjud võõr- ja laensõnade ning tõlkelaenude näol. Ka tähenduslikke laene leiame pea igas keeles. Kujukaks näiteks viimasele liigile on meie sõna *laenama* tähendusliku struktuuri avardamine Rootsis. Eesti kirjakeeles tugines sõna kasutamismõõdule kahele täpsele tingimusele: sõna *laenama* võis kasutada vaid siis, kui ese tagasi anti — teatud aja jooksul — ja ta pidi olema kohalt viidav. Võrreldes sõna *võtma*, mil esimene tingimus puudub ja sõna *kasutama*, mille kasutamisel viimane tingimus pole oluline. Üheks väga tavaliseks ühendiks oli *raha laenama*, ka *raamatuid* jne. Rootsi keele verb *låna* on aga teisiti struktureeritud. Eesti sõna kasutamismõõduga ühtub vaid tõik, et asja ainult teatud aeg kasutatakse, ta asukoht pole aga oluline. Nii võime rootsi keeles öelda *låna pengar*, aga ka *låna telefon*, *spisen*, *rummet*. Me täheldame, et rootsi sõna tarvitamistingimused ühtuvad enam eesti *kasutama* tingimustega kui eesti *laenama* omadega. Rootsi eesti keeles on need normid segunenud ja me kohtame ka seoseid *pliiti laenama*, *tuba laenama* jne.

Peatugem aga veel veidi selle näite juures, et valgustada keele semantilise struktuuri peensusi ja panna meid mõtlema variantide tähtsusele. Seos *pliiti laenama* ei vasta eesti keele normatiivseile nõuetele ja põhjend, et meil on vastavateks juhtudeks sõnad *kasutama*, *tarvitama* näib sellise laenu vastu rääkivat. Kuid võrreldes seoseid *pliiti laenama* ja *pliiti kasutama*, leiame tähenduslikke nüansse, mis on hoopiski erinevad. *Laenama* sisendab eseme tagasi andmist/saamist enamvähem samaväärses olukorras, *kasutama* on neist assotsiatsioonidest vaba. Mainitud näide on ainult üheks paljude seas iga keele arengus. Antud juhul on meil muutumise allikas teada, kuid enamus juhtudel pole seda võimalik kindlaks teha. Selliseist näiteist lähtugem aga põhimõttelisemale arutelule, mis viib meid ka kaksikkeelsuse ühe positiivse võimaluse juurde: keele rikastamise probleemistikku.

Normatiivne grammatika ei evi tihti küllaltki veenvaid põhjendeid teatud vormi või teatud seose ainuõigeks määramisel. Kui lähtume keelest kui kommunikatsioonivahendist ja grammatikast kui abivahendist, reeglilikogust selle protsessi kergendamiseks, siis ei saa arvestada ainuüksi grammatikaalsuse mõistet. Ei saa ainult eraldada normatiivselt õigeid ja valesid vorme, sest normatiivsed käsiraamatud on oma laadilt staatilised. Keel on aga dünaamiline. Sellega ei taha ma mitte väita, et

norme ei tuleks üldse täheldada. Fikseeritud norme ei tuleks aga kriitika järgida, sest keel on pidevas arengus. Me peame keelendite juures arvestama vähemalt kolme tegurit korraga, nimelt grammatikaalsust (kirjakeele normide järgimist), vastuvõetavust ja otstarbekust. Vastavalt sellele ei tule mitte piirduda tähelepanekuga, kas teatud keelend on normile vastav või mitte: näiteks vorm *aastasi* või *aastaseid*, vaid küsida, milliseis tingimusi ta veel vastuvõetav on ja mis otstarvet ta täidab. Viimane nõue on eriti oluline uute sõnade ja sõnade tähenduste muutmise juures. Kuna ühiskeeskes leidub palju kirjakeele normidest kõrvalekalduvaid keelendeid, ei tuleks neid ilma pikemata kõrvale jätta. Ei tule ka unustada, et iga kõrvalekalduv normist võib ise olla aluseks mõnele uuele normile.

Kui tahame eesti keelt arendada ja eestlaste ümbruse keelte arenguga kaasas käia, tuleb keele väljenduslikku külge täpsustada ja avardada, kui seniseist normitult vahendeist ei piisa. Tuleb luua võimalusi vaba maailma kaksikkeelseil eestlasil end eesti keeles väljendamiseks igal alal. Keeletarvitajat tuleb varustada paljude keelele sobivate variantidega, otsustamine teatud keelendi sobivuse ja otstarbekuse üle tuleb jätta tema hooleks. Keeleliste teisendite kaudu saab ta enam võimalusi oma mõtteid ja elamusi, ka neid, mis kogetud muukeelses ühiskonnas, eesti keeles väljendada. Eelkõige peame mõtlema oma noortele, kes paljudes olukordades valivad kas rootsi, inglise või mõne muu keele kommunikatsiooni lihtsustamiseks: saab end täpsemalt ja rutemini väljendada, nii on mõnigi noor mulle vastanud, kui temalt põhjust olen küsinud.

Kaksikkeelseuse sotsio- ja psühholingvistilised aspektid annavad meile võimaluse kaasa aidata tähtsale ülesandele eestluses: keele rikastamisele tänapäeva tsivilisatsioonis ja vastavalt eestlaste asukohamaadele tekkinud keeleliste erinevuste selgitamisele. Kõik suured sõnad keele säilitamisest on vaid teooria, kui neid tingimusi ei täideta. Meie sihiks olgu luua eesti keelele võimalikult nüansirikas semantiline struktuur sõnavara rikastamise kaudu. Seda peaks igal maal, kus eestlaste gruppe leidub, sihikindlalt taotlema. Üle 50 aasta tagasi nentis Johannes Aavik, et eesti keel on sõnavaralt vaene ja ei tohi põlata ühtki vahendit tema rikastamiseks. Kuigi meie keel ühe generatsiooni jooksul on läbi teinud hoogsa arengu, jääb ikka veel kehtima Aaviku teine väide keele rikastamise vahendite suhtes. Peame alati kasutama selleks kõiki võimalikke vahendeid. Me teame, et keel rikastub tavaliselt juursõnadest tuletuse ja sõnade liitmise abil ning laenamise varal, olgu see oma keele murdeist või teistest keeltest. Kunstlik sõnade loomine on tänapäeval harulduseks, ja maailma keeleteaduses on eesti keeles sel alal tehtud katseid ainulaadsustena esile tõstetud. Peame aga tähendama, et impulsiandjaks ka sellisel juhul on tihti olnud mingi teise keele kaudu tajutud nähtus.

Kaksikkeelne eestlane saab siin palju tähelepanekuid teha, ka siis, kui ta elukutseks ei ole keelega tegelemine. Sest keel on ta igapäeva-

seks tööriistaks ja tööriista tuleb ka parandada ja kohandada töö nõuetele. Vastavalt asukohamaadele tekivad ühe ja sama rahva liikmeil ümbrusest saadud impulsside kaudu uued sotsiolektid ja ühiskeeled, mis tavaliselt peegeldavad keelte kontaktide mõjusid. Kui vaatame sõnavara, siis näeme, et ka vanad kultuurkeeled lahku areneda võivad: ida-saksa ja lääne-saksa keeles pole see paljudes sektorites enam sama, mida juba põgus pilk Duden'i sõnaraamatu ida ja lääne väljaandeile näitab. Totaalitse riigi kultuur jätab ka siin oma jälgi.

Rootsi eestlaste keeles on teisi sugemeid kui ameerika eestlaste omas, Kanada eesti keel erineb austraalia eesti keelest. Ja kodumaa eesti keeles on jällegi erinevusi, mis tulnud vene keele ja seal valitseva ühiskonnakorra mõjul. Keel on ju inimese vaimse ja materiaalse kultuuri väljendusvahendiks ning erinevustele eri gruppide keeltes peame, nagu juba eespool mainisin, vaatama kui täiesti loomulikele nähtusile. Mee-nutagem, et Eestis oli ja on praegugi suuri erinevusi põhjas ja lõunas, mitte üksi murdeis, vaid ka ühiskeeles ja kõnekeeles.

Kõiki võimalusi impulsside saamiseks teiste keelte kaudu peame sihikindlalt ära kasutama; meile on eeliseks, et oleme ise mitmekeelsetes ühiskondades. Juba Goethe oma keelelise ärkavusega rõhutas, et võõrast keelt ei tule tagasi tõrjuda, vaid peab omaks muutma. Selleks tuleb lähtuda pragmaatiliselt keelte tarvitajate olukorrast ja siis näeme kõikjal, et kaksikkeelsed on sunnitud oma teise keele lekseome kasutama, kui neil puuduvad oma keelendid. Kasutab ta neid pidevalt eesti morfoloogia raamistikus, on ta laenanud väljendusvahendi, mis võib saada kehtivaks ka väljaspool tema sotsiolekti. Psühholoogiliselt huvitav on seejuures järgmine nähtus. Ajaloolises perspektiivis vaadeldes ollakse laensõnade suhtes võrdlemisi neutraalne, ja keeletarvitaja ei olegi tavaliselt teadlik või ei mõtlegi sellele, et ka ta igapäevases sõnavaras on tohutu hulk laensõnu teistest keeltest. Saksa laenud nagu *köök*, *tekk*, *kabvel*, *naaber*, *peegel*, rootsi laenud nagu *juust*, *taldrik*, *kepp* — nad on täiesti omaks saanud. Kaasaegses perspektiivis, otse laenamisprotsessis ollakse aga enamasti puristlikult puudutatud. Kui kuulatakse sõnu nagu *krüdda*, rootsi *krydda* "vürts" ja *veska*, rootsi *väska* "kohver" eesti lauseis: *sääl on palju uusi krüddasid müügil*, või *kes aitaks mul veskat kanda*, siis ei mõelda seda taunides sellele, et sama võõrastav mulje pidi kahtlematult tekkima neil, kes sõnu *vürts* ja *kohver* laenamise algatmes eesti keeles kuulsid, sest nad on saksa *Würze* ja *Koffer*!

Tõin neid näiteid printsipi valgustamiseks, mitte et esile tuua vajadust just nimetatud sõnade ülevõtmiseks eesti keelde, kuna meil juba *vürts* ja *kohver* on olemas. Lähtudes aga variantide printsipi, ei tuleks kaalumata jätta võimalusi selliste uute laenude rakendamiseks näiteks semantiliste täpsustamiste nõuete täitmisel.

Kasutamise kaudu kohandatakse ja automatiseeritakse laene, eesti morfoloogilises raamistikus saavad nad omaseks, kui nad oma otstarvet täidavad, vastasel korral nad ei löö lihtsalt läbi. Kui taunime sõna

riläksima ameerika eesti keeles, siis peame teadma, et meil puudub mõisteline vaste. *Pubkama* ei kata kaugeltki selle sõna tähenduspiirkonda ja ta laenamine on vajalik, kui ei taheta, et kaksikkeelne sellel teemal kõneldes teist keelt kasutaks. Ka saksa keeles on *reläxen* üheks uueks laensõnaks.

Põhimõtteliselt võiks siin esile tõsta küsimust, miks siis mitte laenude asemel uusi sõnu luua? Kogemused on aga näidanud, et laen lööb tänapäeval kergemini läbi lihtsa psühholoogilise seaduse põhjal: juba tuntut eelistatakse tundmatule tema assotsiatsioonisfääri tõttu. Rootsi *jäkta* on rootsi eesti keeles sõnana *jektama*, *jäktama* kasutusel, katse seda laenu sõnaga *jähklema* asendada, ei ole õnnestunud.

Gustav Suitsul oli oma kaašaegsetele väga tähtsat öelda üleskutsega: "Olgem eestlased, aga saagem ka eurooplasteks!" Vabas maailmas elavad eestlased on teinud otseselt läbi veel laiapiirilisema arengu, mis ei piirdu mitte ainult euroopa kultuuriga. Ajastul, mil sagedasti ühes riigis elatakse ja teises töötatakse, mil reisid meid kergesti viivad ümber maailma, mil paljud eestlased on käinud nii euroopa kui ka maailma nimekamais ülikoolides ja ka õpetavad neis, ajastul, mil meil on otseselt võimalik paljude kultuuridega tutvuda, ajastul, mil maailm on meile sõna tõsisel mõttes lahti, peame ütleva: "Olgem teadlikud eestlased, nii eurooplastena kui ka ülemeremail!" Arendagem oma keelt ja viigem edasi oma kultuuri! Rakendagem vabas maailmas viibimise eelist oma keele kasuks. Ligi 30 aastat väljaspool Eestit on kujukalt näidanud, et eestlus ei ole seotud ainult kodumaa mullaga. Ta püsib keele kaudu kogu maailmas. Et teda säilitada, selleks on vaja keelt arendada ja oma lastele maast madalast peale eesti keelt õpetada. Mitte andes lastele seda võimalust on vanemad nad otseselt oma grupist eemaldanud. Millise õigusega?

Keelt arendada ja lastele keelt õpetada, need on kaks pidevat ülesannet, mis lasuvad meie koolidel, kultuurilistel koondistel ja eesti vanemail. Oma kultuuri säilitamine ei seisne tagasi vaatamises, vastu-pidi, tema kohandamises ja arendamises uute põlvete jaoks ja nii, et see toimuks edaspidi ka nende poolt. Edutagem Rootsis, USA-s, Kanadas ja Austraalias eesti ühiskeeli ja asugem erinevuste selgitamisele ja samuti ka teatud ühtlustamisele.

Et arendada ja rikastada eesti keelt, selleks peame olema mitmekeel-sed — näiv paradoks kaob, kui meie ei unusta, et keelte kaudu saame uusi impulsse. Mitte mitmekeelsus ei kahjusta meie laste harmoonilist arengut, vaid kahtlematult olukord, milles pole võimalik perekonnas räägitava keele kaudu ühtekuuluvust oma vanemate ja vanavanematega leida. Olgem teadlikud, et me end oma keelest ei isoleeriks, kui tahame jääda eestlasiks. Olgem aga teadlikud, et isoleerimine meid ümbritsevast ühiskonnast ja selle keelest ei soodusta seda protsessi. Kultuurirahvad ja nende keeled on alati olnud kontaktis üksteisega. — Olgem teadlikud eestlased, nii eurooplastena kui ka ülemeremail!

SOCIO- AND PSYCHOLINGUISTIC OBSERVATIONS ON BILINGUALISM

Els Oksaar

Summary

Prof. Els Oksaar

The article deals with a series of questions arising from bilingualism. The advantages of bilingual language acquisition are discussed and the role of bilinguals as intermediaries between languages concerning contact phenomena: loan-words, creations etc. elucidated on the background of the dynamism and the communicative functions of language. As language is a culturally contrived and socially established system it cannot be separated from the socio-cultural context of its users. In case of bilinguals such as Estonians in Sweden, USA, Canada and other countries, interferences arising through the contact with the second language have to be made productive for the further development of Estonian. It is necessary to modify a number of viewpoints concerning the homogeneity of language and to stress the need for free variants, of alternative lexical forms, in order to enrich Estonian according to the requirements of its users outside the geographical borders of present Estonia. It is also necessary to develop Estonian according to the needs of the coming generation and to teach it to one's children. Not through bilingualism, but through the situation, when children are not able to communicate with their parents or grandparents in their first language the real problem arises, psychologically as well as socially. Some aspects of language planning for Estonian in the free world are also illustrated.

Olav von Zur-Mühlen

Üldist

Kümne aasta eest kirjutasin samal ainel artikli Bülletäänis. Selles ajavahemikus on rootsi koolide reformeerimine üsna eksplosiivselt edasi arenenud; kas positiivselt või negatiivselt, on hoopis teine küsimus. Tendentsid, millest mainitud artiklis kirjutasin, on praktiliselt nüüd rakendust leidnud. Kuidas on üldiselt tänane pilt keelte kohta?

Vanad keeled — kord iga hariduse tuum — on Rootsis saanud halastamata degradeerimise osaliseks: mõned pisikesed grupid töötavad veel siin-seal ladina keele alal, kuna kreekakeelseid gruppe kohtab hoopis ekstsptsionaalselt. Gümnaasium, õigemini nüüdne "gymnasieskola" — nimetused muutuvad peaaegu igal aastal — on küsimusesolevas sektoris kolmeaastane ning ainult kahes viimases klassis (årskurs III) võib õppida vanu keeli, ladina keelt 7 + 7, kreeka ainult 4 + 4 tundi nädalas.

Moodsad keeled jagunevad reformi ikahaselt nn. A-, B-, ja C-keeltesse. "A" on alati sõja suurvõitjate *inglise* keel ja see algab nüüd rahvakoolis ehk nüüdses "grundskolas" isegi veel aasta võrra varem. Seitsmendast kooliaastast alates lisandub B-keelena kas saksa või prantsuse keel. Ka siin on sõjakaotaja kaotanud pinda keele alal, kuna prantsuse keel on endale seda juurde võitnud.

Nüüpea kui laps 9-aastasest "sundkoolist" pääseb "vabatahtlikku" kooli edasi õppima, avanevad tal mitmesugused 2-, 3-, ja 4-aastased liinid. Räägime enne tavalisest 3-aastasest liinist; siis valitakse kolmanda keelena kas või B-keelena prantsuse või saksa, mida pole veel õpitud, või siis mõne puhtakujulise C-keele: *hispaania, vene, itaalia, portugali* või *soome*.

Kõik eksamid on kaotatud. Hinnangud antakse numbrite kujul, alt üles 1—5. Üldiselt võib ütelda, et analüüsimeetodi ("insiktsmetoden") asemel on nüüd pandud maksma otsemeetod ("direktmetod" ehk "naturmetod"). Tahetakse endiselt tuua esiplaanile "elavat sõna" ("det talade ordet"). Inspiratsioonid reformidele tulevad kõigepealt maalt, mida muide just praegu siin eriti ei sallita, nimelt Ameerikast. Seal oldi teatavasti sunnitud katsetama kiirmeetodeid sõja ajal, kui äkki riik vajas hulga tõlke igasuguste keelte alal. Rootsis põhjendavad vanemad inimesed seda umbes nii: kui me olime noored, tuupisime reegleid, s.t. kuiva teooriat, selle vastu ei õpetatud meid kõnelema võõrast keelt. Nüüd siis olevat palju 'etem'. Kui sellele võiks dialektiline olemata vastu väita, et vanasti inimene harva pääsis välismaale praktiseerima keelt, kuna Rootsis elas vähe välismaalasi, kellega võinuks konverseerida, teiste sõ-

nadega: siis olnuks praktilisest keeleoskusest suur kasu, kuna täna selle enamasti saab kätte muidu, mispärast just vaja oleks grammatiline põhi(!). Mainisin juba eelmises artiklis, et just rootslased enne sõda Berliinis alguses olid nagu "tummad", kes samal ajal, kui näiteks prantslased, itaallased, poolakad jt. rääkisid saksa keelt sulavalt, kuigi küll ränkade vigadega. Aga näe: poole aasta pärast juba muutus olukord: rootslane hakkas tänu oma grammatilisele põhjale veatult kõnelema, teised aga ei saanud kunagi lahti oma "sissetöötatud" vigadest.

Üksikud keeled

Lubage mind nüüd kirjeldada õppetööd eriliste keelte alal. Märgin siinkohal veel, et humanistlikus gümnaasiumis on Rootsisis tütarlastel suur ülekaal poistest (kes üritavad õppida loodusteaduslikus gümnaasiumis). Võtame siin ennekõike käsile A-keel, s.t. *inglise keel*. See vanasti kord rangelt sünteetiline keel on ju muutunud hoopis analüütiliseks. Näide:

	arv	sugu	kääne
1. Vana: Ealla tha ealdan cyrican forbaernda waeron.	6	3	3
2. Uus: All the old churches had been burnt.	1	0	0

Grammatilisi lõppe on säilinud vaid kuus:

substantiiv:	verb:	adjektiiv:
boy's	points	greater
boys'	pointing	greatest
boys	pointed	greatly

Kahjuks ortograafia on võrreldes hääldamisega tunduvalt vananenud. Siis initsiaalraskusena esineb siin hääldamine: mõned rootslastele hoopis uued foneemid nagu sõnades think, that, charge, judge jt., tähtede mitmesugune hääldamine, näit. food, foot, float, flood, rõhk (stress), sidumine (catenation), sõnade grupid (speech groups), nõrgad vormid (shall, been, some) ning kõigepealt prosoodilised omapärasused intonatsioon. Minu kogemuste järgi on rootslastel kõige raskem hääldada tumma "1" (help, still) ning heliline lõpu-"s" (reads, rose, peas). Kuid isegi näiteks "ae" võib osutuda raskeks, kuna sel foneemil rootsi keeles on teine distributsioon (vaid tähe "r" ees: lära, bjärt, bära), kuna inglise keeles leidub sarnaseid minimaalseid opositsioonipaare nagu bed-bad, bet-bat, said-sad. Tänu oma analüütilisele iseloomule on siiski inglise keel rootslastele just algusest kerge. Raskused tulevad alles morfeemide näol. Inglane räägib peamiselt germaani sõnadega, kirjutab aga rohkem romaani sõnu. Takivad sünonüümid küllaltki tähtsate valöörivarjunditega. Üldiselt tahaksin siiski väita, et inglise keele oskus Rootsisis ei ole nii tunduvalt langenud kui teistes keeltes.

Saksa keelt on rootslastel igav õppida, sest rootsi keele sõnavarast on kolmveerand osa saksa reformatsiooniaegseid laensõnu. Nii ei paku morfeemi alal rootslastele siin midagi võluvut- uut. Selle vastu umbes 85 grammatilise lõpu ja sõnajärjekorraga reeglite pähetuupimine on vaeva-

line ja nõuab intellekti pingutust. Eriti saksa keele fusioneeriv (sulatav) iseloom, näiteks artiklite käänamine (mida muidu vaid tunnen kreeka keelest), kusjuures sama sõnavorm võib märkida mitu kaasust ("der" = N.sg.m., G.D.sg.f. ning G.pl). Muide on käänete järjekord uutes õpikutes sageli muudetud: N-G-D-A asemel leiame N-A-D G (!). Mõned keelekoryfeed teevad prantsuse keelele tugevalt propagandat, nii prof. Malmberg raamatus "Inimene ja keel" ("Människan och språket") ütleb, et saksa kultuur ei pakkuvat meile midagi uut, see on meie kultuurile võrdne, kuna prantsuse oma vahendab uut maailma ja ongi just tähtis rahvaste vastastikuselks arusaamiseks tutvuda erinevate rahvaste keelte ning kultuuripärandiga. Nii on prantsuse keel nihkunud saksa keelest ette (uskumata, kuid vaadata kaarti või lugeda ajalugu!). Teadmised saksa keeles on märksa langenud. Tõlketöid enam ei ole tarvis ja oodatavaid vigu ei jõuakski parandada. Häälamine on siin kergem, kuigi näiteks 'ch', 'sch', häälik 'ü', heliline 's', lühikesed konsonandid, 'knacklaut' jm. sisaldavad teatud probleeme. On suur kahju, et seda keelt alahinnatakse sel määral, et korrektsust enam nõuda ei saa. Minu endine direktor ütles: "Jõuame peatselt Balkani maade tasemele välja!"

Kuna prantsuse, hispaania (ja portugali, mida meil koolis ei ole) keeled ei ole minu ained, ei saa siin kaasa rääkida, kuid kolleegide näos olen näinud ja nende suust kuulnud palju meeleheitelist. Paistab, nagu töö ei ole siingi friktioonivaba.

Tulen oma "armsate" C-keelte juurde. Grupi miinimumisuurus oli vanasti 5, nüüd on 8, tundide arvud vastavalt 6 + 6, 5 + 5 + 3, nüüd 4 + 3 + 5. Tark inimene võinuks juba aastal 1945 ennustada vene keele kasvavat mõju. Sest saati, kui Venemaa oli jäetud sõjavõitjate sekka, võis oodata vene keelegi tähtsuse tõusu, alguses sundkorral idabloki maades, pikkamisi ka vabas maailmas, mis seisis "fait accompli" ees, et Vene ja Ameerika on nüüd maailma suurvõimud.

Seda poliisünteeitlist keelt õpetada rootsi koolides, kus õpilased pahatihti tahavad nautida elu ("trivas") ja kardavad aju pingutust nagu tulist rauda, pole enam suur lõbu. Võrreldes oma endiste tulemustega pean möönma, et tase on langenud kohutavalt. Ükskõik kui meeldivaks ja kergeks ka teha kogu õppetöö, morfeemide pähetuupimine lihtsalt ei võta vedu. Sama kehtib vene keele keerulise struktuuri kohta eriti grammatiliste lõppude näol (ligi 300!). Häälamisest on häbi kõnelda. Suur aga on vahe õhtukursuste täiskasvanutega, kes tõesti õpivad ja saavutavad vastavalt häid tagajärgi.

Teiseks C-keeleks on mul soome keel. Loodan, et ka see keel varsti tuleb meie kooli, kuna Södertäljes on 8.000 soomlast, kelledest paljud kardavad, et lapsed unustavad emakeele (eriti kirjakeele) ja teavad, et soome keelt valides pääseb teisest võõrast C-keelest. Privatiste olen sageli eksamineerinud soome keeles, niihästi lapsi kui vanemaid. Kuigi neile paratamatult peab andma kõrgeima hinnangu, nõuan siiski keele struktuuri tundmist, ajaloo, maateaduse ja kirjanduse alal ühte-teist. Õhtu-

kursustes on soome keele õppijate motiivid mitmesugused: kellel on soome plika, "joka ei puhu ruotsia", kes õpetab ise soomlastele rootsi keelt, kel on sugulasi meie naaberrügis, kes vajavad keelt, et saada rääkida tööl oma soome kaastöölistega jne. Meie hõimurahva keel pole õieti vene keelest kergem. See nõuab palju pingutust, kuid seni olen üsna rahul tulemusega ja olen kohalikule koolivalitsusele esitanud ka rootsi õpetajatele teatud määral soome keele oskuse vahendamist kursuste näol, millest loodan, et peatselt saab asja sellisel eeskujul kui see Eskilstunas on toimunud.

Kolmandaks, tänavu uueks C-keeleks sain veel *itaalia* keele grupi. See keel on märksa kergem teistest keeltest. Hääldamine on rootslasele varsti kättesaadav ja kuna rootslane ise tarvitab palju klassikalisi sõnu, siis ka morfeemide alal pole erilisi raskusi. Teatud tõkke moodustavad uued verbivormid nagu konditionalis, konjunktiv, passato remoto jt. ning näiteks isikulised pronoomid. Viimast sõna ei tohi veel ütelda, kuid olen itaalia keele kohta üsna positiivne. Ka keelelaboratooriumis käib efektiivne töö (see vahend on mulle ka inglise keele osas kasu toonud, kuna vene ja saksa keeles pole ma saavutanud, mida lootsin).

C-keeled on kahjuks "blokki" pandud ('blocklagda'), s.t. tunnid toimuvad samadel aegadel, millepärast tahes tahtmatult mul tuleb loobuda ühest-teisest.

Muudatused õppetöö alal

Rootsi tänapäeva kool on ideaalselt varustatud: kõik on olemas! Igas klassis on magnetofon, valjuhääldaja, projektor, filmiekraan jne. Meil on näiteks kuus video-magnetofoni, s.t. TV-st võib üles võtta ja õpilastele ette mängida mistahes. Saime äsja isegi veel värvilise TV(!). Võime pildistada omad tunnid ja audio-visuaalselt jäädvustada. Koolil on oma suur raamatukogu, filmisaal, ülevõttestuudio, igal keelel on moodsaimatest raamatutest koosnev referensbiblioteek jne. Kõige tähtsam keelte alal on muidugi IS (inlärningsstudio), s.t. keelelaboratoorium. Olen ise selle "šefiks" (institutionsföreståndare) ning olen isiklikult välja töötanud hulga harjutusi, mitte ainult hääldamise osas, vaid kõigepealt grammatilisi harjutusi. Neid võib praegusel ajal jaotada kolme- ja neljafaasilisteks: 1. "stimulus", s.t. küsimus, 2. "respons", s.t. õpilase vastus teatud aja järel, 3. korrektno respons, s.t. õige vastus modellhäälest ja — kui on 4-faasiline — veel 4. õige vastuse kordamine õpilase poolt. Veedan keskmiselt iga klassiga nädalas ühe tunni IS-is, itaalia keele grupiga isegi kaks. Peale selle võimaldan kõigile tulla väljastpoolt kooli ühel õhtul nädalas õppima IS-sse (mul käib samal ajal õhtukursus naaberriigis).

On tõepoolest suur kunst panna rootslasi rääkima võõrkeelt! Mõningate ebaõnnestumiste järel olen välja töötanud "kaardimängu", mis lõpuks hakkab andma tulemusi. Igal kaardil on viis küsimust Rootsi enda

kohta (maateadus, ajalugu, kodanikuõpetus, kirjandus ning vaba küsimus. Näide:

1. Stockholm ja selle ümbrus.
2. Gustav Vasa.
3. Haigekassad.
4. August Strindberg.
5. Kas korter või oma maja?

Õpilased tõmbavad "loosi", võtavad referentsiraamatud, mis vaja, kaasa ja lähevad paarides koridori "putkadesse" ("bäs"). Umbes veerandi tunni järel tulevad tagasi ja kannavad klassile ette oma lühireferaadid. Seejuures esitan vaheküsimusi ning püüan saavutada diskussiooni terve klassiga. See töö on lõbus, viljakas ning aktuaalne, kuna just sarnaseid küsimusi võib oodata välismaalaste suust (ja mitte näiteks, mida rootslane tunneb-teab võõra maa kohta!). Need "kaardimängud" on mul siis kõiges kuues keeles, mida õpetan just nüüd (inglise, saksa, vene, rootsi, soome ja itaalia).

Uued rootsi õpperaamatud on lausa luksuslikud: millised illustratsioonid! milline paber, milline trükk! Sageli värvides. Õpikute autoritel on praegusel ajal küll kuldne põli. Pilte on peatselt nii palju, et teksti nagu ei näigi. (Ehk on vanaisa varsti ainuke, kes veel oskab lugeda?).

Õpperaamatud tellitakse komplektides ("paket"). Tihti on kolm või neligi eri raamatut, pluss helilint. Kahjuks antakse õpilastele nüüd ka võtmed ("facit"). Mina seda ei tee; loen selle asemel harjutused lindile ja lasen õpilastel kuulata IS-is. Rootslane arvab, et igale asjale on olemas ideaalmeetod: lapsekasvatus peab olema sama — individualism peab kaduma — ükskõik kas üks laps juba reageerib näpunäitamisele, teine alles kolmanda kõrvakiilu järel. Samuti "õppetehnika" ("studieteknik"), mis peab sobima kõigile. Ja vahest näib tõepoolest, nagu oleks ühtlustamine ("jämlikhet"), see bioloogiline ime, saavutatud. Rääkisin ühe ameerika diplomaadiga, kuidas vanasti väike eliitgrupp tõmbas klassi taseme ülespoole ja nüüd suur indiferentne grupp tõmbab eliidi allapoole. Ameeriklane vastas, et neil on sama probleem neegritega. Üksikud on kenad, kultiveeritud, püüdlidud ja intelligentid, kuid enamus tõmbab standardi nii alla, et valged ei taha õppida koos mustadega.

Rootslaste keeleoskuse taseme langemise põhjusi võib olla mitmesuguseid. Isiklikult tahaksin toonitada järgmisi tegureid ja asjaolusid: Minu meelest on õpilaste ettekujutus koolitööst juba algkoolis ära rikutud: Neid seal nagu ei õpetata õppima ega mõtleva. Grammatiline põhi jääb panemata. Õpilaste ettekujutus keele struktuurist on gümnaasiumi astudes üsna difuusne. Puudub keeleõppimise "instrumentarium", kuigi mõned õpetajad meie koolis teevad grammatilise kiirkursuse emakeeles, jääb suur hulk õpilasi pimedusse ja nende tuju kaob sootuks.

1. Gümnaasiumi lõpetajate arv on mitmekordistunud, mille tõttu andekad õpilased on nii suures vähemuses, et neid ei märka ja nad tõmbatakse teiste poolt alla, terve klassi vaim langeb.

2. Kõige kardetavamaks "narkootikumiks" ("knark") pean tv-d, mida noorus vaatab nagu makulatuurpaberirulli. Tooruse ja vägivallaga täidetud filmid nõristavad vaatajaid ja juba noores eas langeb inimeste retseptiivsus nullile. Elu ei paku enam midagi inspireerivat.

3. Eksamite äralangemine rahustab õpilasi liiga palju: võib sooritada kooli end intellektuaalselt vaevamata. Peaasi, et käib mõnikord tundi-des. (Korraldan vahest fiktiivseid eksameid, mille juures olen märganud, et õpilaste enesetunne kui ka enesekriitika ning huvi tõusevad).

4. Tööd pole praegu Rootsis kerge leida, mispärast nähtavasti kool korjab tänavatelt ka neid lapsi, kes normaalselt ei käiks koolis. Vanasti peeti ülekohtuks, kui kõik lapsed ei saanud käia koolis, nüüd tehakse paljudele lastele ülekohut sellega, et neid sunnitakse seal käima, kuhu nad ei sobi ega taha.

5. Vanemad ei kirjuta enam tunnistusi, kui õpilane puudub koolist. Seda teeb õpilane ise. Sellega ta võib ära jääda koolist nii palju kui tahab resp. nii palju, et tunnistuse andmist veel ei saa keelata.

6. Vanasti anti tunnistused töökuse, korra ja käitumise kohta. Kuna need ammu on kadunud, siis pole siin õpilastel midagi karta. Võib tulla õppimatagi kooli, unustada vihud ja raamatud, käituda nagu lust just käseb.

Küsimus tekib, kas arenemata noored üldse pälvivad demokraatia distsipliinitut vabadust. On ju riigil küllaltki raskusi ebasotsiaalsete, arenemata vanemate inimestegagi.

Emakeele vulgarismid kasvavad, kuna "kollektiiv" peab nüüd sõnu looma ja mitte teadusemehed ja suured kirjanikud nagu enne (kujutage, kui kollektiiv võtaks üle Mozarti, Shakespeare'i, Beethoveni jt. osad!). Küsisin ühelt Stokholmis elunevalt šveitslaselt, kuidas neil ka "sina-reform" edeneb. Ta vastas: — Meil on teised idoolid. Rootslaste idoolideks olid juba palju aastaid tagasi jooburid ("lördagsfylleristerna"), kes kõnetasid ikka sõnaga "sina". Õige, et see "sina" kõlab nagu võrdlemisi harimata, kui noor poiss vanale õpetajannale ütleb: "Höre du, Siv!" Mustlassõna "tjej" tüdruku kohta on täiesti läbi löönud koolides. Praktilised moesõnad nagu 'fixa', 'banda', 'spika', 'blocklägga' täidavad ju teatud ülesande ja on seega õigustatud.

Eksamite asemel

Vahest käivad nn. gümnaasiumi-inspektorid kontrollimas õppetööd. Siis kutsutakse konverentsile, peetakse nõu, mida muuta jne. Peale selle saadetakse välja nn. CP-centralprov, mis on üle Rootsi samad. Need tööd sisaldavad sageli järgmisi punkte: 1. Kuulmine ("hörförståelseprov"), kus pärismaalane loeb lindilt mõned lühemad jutud, mille järgi õpilane kriipsutab alla "õige vastuse" blanketil (Toto — "tippstjänst"!).

2. Lugemine ("läsförståelseprov"), samasugune, ainult, et retseptisioon sünnib silmaga ja mitte kõrvaga. 3. Kirjand ("uppsats"). Seda viimast

peetakse kõige tähtsamaks ("målsättning"). Mina ütleksin kooliinspektoreile, et saksa keeles saan alati kahte tüüpi kirjandeid, nimelt: 1. sisutud, tühjad, kuid keeleliselt õiged ning 2. sisukad, täis keelelisi vigu. Kolmandat tüüpi pole veel näinud. Nüüd paistab, et on hakatud loobuma sellest punktist. Selle vastu antakse struktuurilisi ülesandeid, s.t. tuleb täita ühe sõna või väljendiga lauseid.

Paar sõna veel õppetööst täiskasvanutega. VU, s.t. "vuxenutbildning", mis toimub kommunaalses režiis, töötab siiski tänasest päevakoolist efektiivsemalt. Siia kogunevad Rootsi intellektuaalsed reservid, inimesed, kes vast astusid ellu ümberpöörduvalt võrreldes endistega, s.t. enne laps, siis abielu, lõpuks elukutse(!). Muist neist on käinud veel vanas eas tütarlaste- või reaalkoolis. Neil inimestel on nagu rohkem vastutus-tunnet õppimise vastu, tulemused tihti üle keskmise. Seni maksis nn. suhteline hindamine ("relativ betygssättning"), s.t. igas klassis pidi olema nii ja nii palju häid ja halbu hinnanguid, keskmine aga 2,5 kuni 3,5. VU-s olen isegi andnud 4,0 ja 4,2 nüühist inglise kui saksa keele abiturientidele. Muide, VU õpilaste seas on nii palju soomlasi, kes veel täielikult ei valda rootsi keelt. Neile teen "eri-serviisi", andes klassitöid ka soome keeles, et anda neile samu võimalusi. Ja seda lubavad rootslased heameelega.

Raske on õpetada vanematele välismaalastele rootsi keelt. Ka sel alal olen välja töötanud üsna palju IS-materjali. On jugoslaavlasti, sakslasi, poolakaid, kuid enamuses on siiski soomlased, kellel nagu vastik õppida oma naabri "tähtsusetut" keelt (nagu meie oleksime pidanud näiteks õppima läti keelt(!), kuigi see näide muidugi ei pea päris paika. Kahjuks antakse kursusi ja raamatuid välismaalastele muidu. Tulemus: nad jäävad sageli ära ega õpi õieti mitte kunagi, vaid võtavad need õhtud nagu meelelahutuseks!

Nagu eelpool mainitud, on "gymnasiumskolas" igasuguseid harusid, on kutsekool ("yrkesskola"), on naistejuuksurid (damfrisör"), on "miljövård", "beklädnad" jne. Õpilased peavad siis olema omavahel head sõbrad, kas sama uhked või sama alandlikud. Läbisaamine ongi üsna hea, kuid kahjuks pahatihti võidavad halvemad eeskujud ning nakatavad neid, kes oleksid üsna korralikud. Olla täis pedagoog ja kasvatada neid kõlbulikkudeks kodanikkudeks on suur töö. Paljud naudivad vandalismi, aukartus puudub neil sageli iga asja ees. Paljud haigutavad tundides, vaatavad kella, ajavad juttu. Neid võiks võrrelda selle suure hulga inimestega, kes heidavad meile ette, et, näiteks ooper on loodud vaid "ülemkihile", mis ei ole demokraatlik. Kuid kui neid viia ooperisse, siis nad ei valmista end ette, ei tunne teksti ega muusikat, haigutavad, vaatavad kella või jäävad kas või hoopis tukkuma ja leiavad, et oli igav õhtu, mahavisatud aeg, oleks istunud TV ees või läinud Tivolisse!

Vaesed tulumaksjad! Ja riigi koolide vaesed vaibad näiteks: kui õpilased vähemalt sülitaksid ja loobuksid omad konid põrandale ja mitte

vaipadele! See oleks juba rõõmustav kultuuriedu(!). Kuid teiselt poolt olgu igaühel õigus näidata, kes ta on, ja poleks demokraatlik "dressuuri" tagajärjel jätta vale visiidikaardi viisaka käitumisega. Ainult oma välimuse kohta võib nähtavasti sõhki teha, värvida silmad, juuksed ja huuled, lõhnaõlide abil ette peegeldada seda, mida Jumal pole andnud jne. Vandalismi näeme ju tänapäeva paljudes maades iga päev, tänavatel, raudteejaamades, bussides, kõrtsides jne.

Konverentsid ja kollegiaalsus

Harva oled konverentsi järel targem kui enne. Ka nn. "studiedagar" on nagu "kuninga uued riided". Selle vastu "studiebesök" õpilastega on vahest üsna õpetlikud. Vabrikutes, riigiasutustes, muuseumides. Ka käisime itaalia grupiga Stockholmis "Rigolettot" vaatamas originaalkeeles pärast seda, kui olime originaallibretot hästi ette valmistanud.

Meie koolis on 1200 õpilast ja 100 õpetajat. Olen ise ainus naturaliseerunud rootslane. Läbisaamine kolleegidega on suurepärane. Kõik on sõbralikud ja vastutulelikud, mingeid intriige ega viha kunagi ei eksisteeri. Tolerantsus ja enesevalitsemine annavad igapäevasele koolitööle väga eeskujulikku vinjetti. Ka privaatsest istutakse pärast kooli kohvitoas ja räägitakse kõigest taeva ja maa vahel, mitte ainult kutse- list "fackidiotsnacki".

Kokkuvõttes tahaksin vaatamata kriitikale ja kõigele negatiivsele, mida siin olen esile toonud, ütelda, et mina ise tunnen end väga õnnelikuna omas ametis ("jag storrivis"). Miljö on sõbralik, kooli varustus nii hea, et õhtutigi ahvatleb minna kooli ja teha tööd. Ka õpilased on sõbralikud ("snäll"), kontakt nendega on mul alati olnud kõige parem, nii, et tõtt üteldes, paremat oma töö suhtes ei oska tahta, ainult oleks hea, kui saaks õppestandardi vähe tagasi ülespoole tõsta, siis tunneks juba reede õhtul veelgi enam kui nüüd igatsust esmaspäeva hommiku järele.

SPRACHUNTERRICHT AN HEUTIGEN SCHWEDISCHEN SCHULEN

Zusammenfassung

An Stelle der alten "Realschule" ist die 9-jährige obligatorische "Gymnasieschule" getreten. Englisch beginnt bereits im 2. Schuljahr, Deutsch oder Französisch im 7. Befähigte Schüler kommen dann in eine vielzweigige 2-4-jährige "Gymnasieschule". Englisch wird hier als A-Sprache, begonnenes Deutsch oder Französisch als B-Sprache weiter-

Olav von Zur-Mühlen

gelernt. Ausserdem tritt z.B. im dreijährigen Lehrgang bei kleinstzulassenen Gruppen von 8 Schülern eine Anfängersprache als C-Sprache hinzu. C-Sprachen sind: Deutsch oder Französisch, Spanisch, Russisch, Italienisch, Portugiesisch, Finnisch. Durchschnittliche Stundenanzahl: A 3+2+3, B 3+3+4, C 4+3+5. Die einst hochgeschätzten klassischen Sprachen haben verloren. Latein kommt selten, Griechisch fast nicht mehr vor. Der Lehrgang ist zweijährig mit 7+7 bzw 4+4 Stunden die Woche.

Prüfungen sind abgeschafft. Eine gewisse Kontrolle der Kenntnisse wird durch umherreisende Gymnasieinspektoren sowie durch zentrale einheitliche Klassenarbeiten ausgeübt. Die bisherige "relative" Notenerteilung mit einem Ziel-Klassendurchschnitt von 3,0 (Noten aufwärts 1—5) soll durch Abstufung der Forderungen, ein kompliziertes System, ersetzt werden, wonach jeder Schüler seine angestrebte Note selbst beansprucht.

Die Ausrüstung der schwedischen Schulen ist vorbildlich. Alle Modernitäten stehen zur Verfügung, sogar eigene Büchereien, Labore, Fernsehaufnahmegeräte, Kinosäle u.v.m. Luxuriöse, reich illustrierte Lehrbuchpakete werden gratis ausgeteilt. Sie enthalten leider auch den oft missbrauchten Schlüssel zu den Aufgaben.

Man sucht nach "Idealmethoden" für einheitliche Erziehung, Belehrung und Erlernung. Auch will man ev. Bevorzugung bzw Benachteiligung der Kinder durch das Elternheim dadurch vorbeugen, dass man sie früh in einem nivelierten Milieu gemeinsam betreut.

Obwohl die mündliche Beherrschung einer Fremdsprache als Zielsetzung noch vorherrscht, wendet man sich jetzt mehr von der als neu entdeckten Direktmethode eingeführten alten Gouvernantenpaukereit ab, verlangt wieder Nachdenken und Begreifen. Die Behauptung, dass

früher vorwiegend Regeln gepaukt wurden und die mündliche Verständigung zu kurz kam, mag stimmen. Heute aber, wo alle reisen und Schweden von Ausländern schwirrt, tritt die mündliche Übung gratis an den Lernenden heran, wodurch das grammatische Fundament in der Schularbeit wichtiger erscheint.

Ein Vergleich mit der Lage vor etwa 15—20 Jahren fiel heute sowohl kennnis- wie erziehungsmässig recht traurig aus. Aus der Grundschule bringen die Schüler kaum grammatische Vorkenntnisse noch die Fertigkeit selbständiger Hausarbeit mit; von besonders guten Manieren kann man ebenso wenig sprechen. So ist der Unterricht im Gymnasium gegenüber früher sowohl didaktisch wie pädagogisch wesentlich erschwert. Früher zog oft eine kleine Elite die übrigen einer Klasse empor, heute scheint das umgekehrt zu sein. Als Gründe sehe ich z.B. folgendes: zu viel Zugelassene (war es früher grausam, wenn Unbemittelte nicht zum Schulgang kamen, ist heute — selbst bei Berücksichtigung ev. Arbeitslosigkeit — das Gegenteil der Fall), keine Prüfungen, kein Sitzenbleiben, keine elterlichen Entschuldigungszettel bei Fehlen vom Unterricht, keine Noten für Haltung, vor allem aber wohl die Verwöhntheit der heutigen Jugend, Gleichgiltigkeit, Lässigkeit, Unberührtheit, Unwille gegen intellektuelle Anstrengung und Verantwortung, das "Fernseh-Rauschgift", Vergnügungssucht usw. Die Schüler sollen sich ja vor allem wohlfühlen ("trivas"). Als neue Überbrückung der menschlichen Kontaktschwäche klammert man sich an die "Du-Reform". Die Schüler duzen ihre Lehrer, es entsteht eine plumpe, unnatürliche und verkrampte Vertraulichkeit, die Sprache der Schüler nimmt mehr und mehr ehemals verpönte Flüche auf, ihr Benehmen artet nicht selten in Schlamperei und Vandalismus aus, was zur Frage führt, inwieweit unreife Jugend überhaupt die Früchte einer freien, disziplinenlosen Demokratie verdient.

Trotz aller ehrlich bekundeten Kritik will ich nicht bestreiten, dass ich mich im Lehrerberuf in Schweden sehr glücklich fühle, mein Verhältnis zu Lehrern und Schülern könnte kaum besser sein, der Dienst ist sehr harmonisch und angenehm, nur würde ich mir wünschen, dass der einst als hoch gewürdigte Kenntnisstandard schwedischer Schulen und Hochschulen nicht verloren ginge, und dass auch gute Manieren gute Kenntnisse begleiten mögen.

Valter Tauli

Keeleuenduse kurv tuleb
lõpmattuseni tõmmata

(J. Aavik)

Eesti rahva suurimaid poegi ja eesti kultuuri kõigi aegade silmapaistvamaid esindajaid Johannes Aavikut ei ole enam elavate hulgas. Kuid ta elab edasi eesti keeles, mida eestlased üle maailma tarvitavad iga päev, ja keelekorralduse ajaloos mainitakse Aavikut kõigi tulevaste põlvete poolt.

Aavik sündis 8. dets. 1880 Pöidel, lõpetas Kuressaare gümnaasiumi, õppis keeleteadust Tartu ülikoolis ja Nezhini ajaloo-filoloogias instituudis 1902—05. Ta õpingute kõige tähtsamaks etapiks oli Helsingi ülikool, kus ta 1906—10 õppis romaani keeli, ladina ja soome keelt ning omandas mag. phil. astme. Juba a. 1905 ta avaldas Noor-Eesti I albumis pikema kirjutise "Eesti kirjakeele täiendamise abinõudest", milles ilmneb ta suur armastus eesti keele vastu, keele tähtsuse rõhutamine ja eesti keele sõnavara rikastamise nõue, soovitates eriti soome laene ja rahvusvahelisi sõnu. Pärast ülikooli lõpetamist töötas Aavik gümnaasiumiõpetajana Jaltas ja 1912—14 Postimehe toimetuses.

1912 ilmuvad ta esimesed keeleuendust propageerivad kirjutised Eesti Kirjanduses: Soome sõnad eesti kirjakeeles, Ilusa keele kõlaline inetus, Keele kaunima kõlavuse poole, Kõige suurem germanismus eesti keeles. Samal aastal ilmub Noor-Eesti IV albumis paatosest küllastatud artikkel "Tuleviku eestikeel", kus ta ütleb:

"Ilma arenenud keeleta ühtegi kirjandust! Ilma haritud keeleta mingit peenemat rahva elu avaldust! Mu Jumal missuguste trompetitega neid sõnu hüüdma panna, missuguste pasunatega neid lauseid kaaskodanikkude kõrvadesse mõirata!"

Ta ütleb et eesti keelt peab harima, korraldama, puhastama, viilima. Tähtis selles kirjutises on Aaviku mõte et meil ei ole aega oodata. On tähtis et meil on võimalikult pea kultuuri nõuete kohane tööriist käepärast. Seepärast me peame teadlikult, kunstlikult järele aitama et arengut kiirustada. Keelereformi teostamiseks Aavik apelleerib noorsoole: "Kui teie meie poolt olete, on uuenduse võit kindel." Kirjutis lõpeb lennuka visiooniga tuleviku eesti fraasist mis "hiilgava raketina ennekuulmata kõrgustesse sööstab".

Aavik sai õieti aru tolleaegse eesti keele olukorrast sõnavara alal ja tarvidusest seda puudust kiiresti kõrvaldada vajalike uute sõnade massilise lansseerimisega keelde. Pildi tolleaegsest olukorrast annab pilk meie arvukaile sõnadele mida Aavik oma 1912. a. artiklis esitab uute sõnadena, ilma milleta aga meie oma keelt ei oska kujutleda (edu, ennutama,

Doc. Johannes Aavik

harrastama, kohtlema, loobuma, moodustama, pooldama, suhe, väarikas, võrratu jne. jne.). Meie konservatiivsed kultuuritegelased ei saand sellest aru ja arvasid et keel areneb iseendast koos rahva kultuuri tõusuga. Aavik juhtis tähelepanu sellele et eestlaste "teise ja kolmanda põlve vahel on määratu hüpe sündinud! Selge on, et vanaisalt ja koguni isalt pärandatud keel mitte enam ei vasta pojapoja maitsele ja vaimsusele". Vanaisa elas suitsutares, käis pastaldega, sai mõisas vitsu, isa vantsis kodukoetud riideis, aga pojapoeg on kõrgema haridusega, oskab mitut võôrkeelt ja loeb kõigile modernimat Euroopa kirjandust.

Alates 1912 algas fanaatiline keeleuuenduse propaganda ajalehtedes, broshüürides ja ilukirjanduslikes tõlgetes. Mõne aastaga oli Aavik rahva seas ülipopulaarne, mida tõendab Saareste poolt jutustatud lugu. Kui Saareste väbariigi algusaastail palus Tartu politseilt luba laskeriista kandmiseks murdeuurimise reisidel ja talt küsiti milleks tal seda on vaja, vastas Saareste: keeleuurimisel. Loa kättesaamisel selgus et sinna oli kirjutatud: "A. Saarestele luba välja antud brauningu kandmiseks. Otstarve: keeleuuendus"! Aaviku keeleuuenduse põhimõtted ta teooria järgi olid: otstarbekohasus, ilu, omapärasus. Tegelikult domineeris ilu. Omapärasuse põhimõtte sisaldas grammatikas kahjuks vananenud keerukamate vormide eestistuse, mida tuleb seletada noore soome-ugri keeleteaduse mõjuga, millega Aavik oli tutvunud Helsingi õpinguil ja mis oli avastanud keele vanemad vormid. See-eest sõnavaras Aavik oli põhimõtteline purismivastane, deklareerides et sõna algupära ei ole tähtis.

Aaviku keeleuuenduse tagajänjel muutus eesti keele pale mõne aastaga tunduvalt nii sõnavara kui grammatika osas. 1912—24 võeti eesti keelde vastu ligi 100 sõna soome keelest. Grammatiliste uuendite läbi-

minekul oli peale muude tegurite (otstarbekohasus) otsustavaks autoriteetsete keeleteadlaste seisukoht. Kõige tähtsamat osa mängis noor soome teadlane L. Kettunen oma broshüüri "Arvustavad märkused keeleuenduste puhul" (1919). Eestlastest oli hiljem võtmeasendite eesti keele professor A. Saareste. Aaviku uuenditest levisid eriti lühemad mitmuse partitiivid (koole, maju) ja illatiivid (majja, toimetusse), instruktiivid (avasui), ele-verbid (esitella), u-verbid (anduma), tuletised nagu istung, lisand, pettumus, vormid nagu purism, daam, kriis, publik.

Kõige tähtsamad läbiläinud uuendid, mis ühtlasi olid pooleldi "kunstlikud", olid i-mitmus ja i-superlatiiv. Ka lause struktuur muutus Aaviku mõjul tunduvalt, eriti verbi ettepoole toomise näol. Kirjanikud, eriti luuletajad, võtsid enamikus omaks lühemad partitsiibid -tet, -t, -nd. Luuletajaist tarvitas 1923—25 86 % lühemaid partitsiipe. Eesti õigekeelsuse sõnaraamatus (EÕS) 1925 esines Aaviku 54-st uuendist 55 %. Aaviku keeleuenduse edule aitas soodsalt kaasa ajastu vaim revolutsiooni ja vabariigi sünni päevil.

1924 ilmus Aavikult teos mis esitas seni kuulmatu keelefilosoofia ja kava keele parandamiseks: "Keeleuenduse äärmised võimalused". Lähedes teesist et keel on vahend jõuab Aavik järeldusele et keelt võib nagu iga teist vahendit vabalt muuta ja et keelde võib liita vabalt häälikuist kombineeritud sõnu ja isegi grammatilisi lõppe. Aavik nimetab seda meetodit kunstlikuks keeleloominguks ja soovib seda rakendada kavalikult ja usalduslikult eesti keele parandamiseks. Et selliselt loodud keelendid ei jää paberile, vaid võetakse keeletarvitajate poolt omaks tõendavad paljud iga päev tarvitatavad sõnad, nagu veenma, roim, relv ja vormid nagu suurim, parim.

Aaviku uus käsitus keelest avas seni aimamatud võimalused ja perspektiivid mitte üksi eesti, vaid kõigi keelte arendamiseks, kui seda ainult tahetakse rakendada. Olgu tähendatud et keel on moodses ühiskonnas vahend mille tähtsus üha suureneb, kuid mis efektiivsusest on kohutavalt taha jäänud muist kommunikatsiooni ja tehnilistest vahenditest. Kahjuks meie tolleaegsed keeleteadlased ei mõistnud põrmugi Aaviku pöördelist ideed, ja mõnel pool ei mõisteta seda tänapäevani. Meie keeleteaduslik ajakiri Eesti Keel vaigis Aaviku teose surnuks.

Aaviku keeleuenduse haripunkt möödus 1926. See oli 1925 ilmunud EÕS-i ja keele normimise pooldajate teene. Viimaste eesotsas olid J. V. Veski ja A. Saareste. Kuigi EÕS vastu võtnud suure osa keeleuenduste, pani see põlu alla rea teisi, mis ilma EÕS-i autoriteedita oleks tulnud laiemalt tarvitusele. Aaviku ja rea kirjanike ja nooremate keeleteadlaste avalik protest tarvitusel olevate uuendite, nagu lühemad partitsiibid jm., väljajätmise vastu ei avaldanud mingit mõju. Eesti õigekeelsuse sõnaraamatus on maailmas ainulaadne prestiiž. Neile vaadatakse kui seadusele mida igäuks peab täitma, kuna mujal maades sarnased sõnaraamatud registreerivad tegelikku pruuki. Ka Aaviku arvates oli keele fikseerimine keelekorralduse lõppeesmärk, kuid Aaviku arva-

tes "ametliku" õigekeelsuse pooldajate viga oli et keel taheti juba siis kindlaks määrata. Aaviku arvates tuli keelele veel aega anda katseta- miseks, kuna sunniviisiline keele fikseerimine oli tol ajal otse "kuritege- lik eesti keele arenemisele ja seega üldse eesti kultuurile". Aaviku seisukoht oli põhimõtteliselt õige. Tõenäoliselt oleks eesti kirjakeele pilt olnud mõneski asjas praegu teistsugune kui oleks kuulda võetud keele- uuenduse pooldajate seisukohta keele fikseerimise küsimuses. Olgu tä- hendatud et Saareste, kes tol ajal oli autoriteetne normimise pooldaja, hakkas hiljem (1936) kaitsma vabaduse põhimõtet.

Aavik jätkas oma keeleuuenduslikku tegevust ka paguluses luues uusi sõnu ja isegi grammatilisi vorme "kunstlikult", s.t. häälikute vaba kombineerimise teel. Hinnates Aaviku suurt keelekorralduslikku tööd me ei tohi unustada et Aavik tegi kõike seda oma vabast ajast ilma ühegi tasuta, osalt juurde makstes enda kirjastatud trükitoodetele. Oma leiba ta teenis õpetajana koolis ja ülikoolis, haridusnõunikuna, kooli- ja käsi- raamatute koostajana, tõlkijana. Aavik oli äge ja vahel teravgi, kuid inimesena suhtlemises Aavik oli olemuselt lihtne, sõbralik, malbe ja pretensioonitu. Rootsi eestlastel oli õnn et Aavik elas oma viimased aastakümned nende seas.

Mitmed eesti keeleteadlased valisid oma eriala just Aaviku keeleuuen- dustest saadud impulsi mõjul. Nende hulka kuulub ka allakirjutanu, kelle keelekorraldusteooria põhjeneb Aaviku keelefilosoofial ja keeleuuen- duse edul. Aaviku idee oli niivõrd uus ja revolutsiooniline et see jääb käsitatavaks suurema osa keelekorraldajatele maailmas veel kauaks ajaks. Kuid kord tuleb aeg kus kõigi rahvaste keelekorraldajad meenutavad tänuga eesti suurt keeleuendajat kelle nimi oli Johannes Aavik, kellel oli idee, mis purustas kõik eelarvamused ja müstika keelest, kel oli vi- siooni, fantaasiat, julgust ja plaanikindlust. Oma suurima tänu avalda- vad lahkunule kõik eestlased kellele eesti keele saatus ja areng on sü- dame lähedal. Nendega ühineb Aaviku suur tänuvõlglane allakirjutanu.

JOHANNES AAVIK (1880—1973)

V. Tauli

Summary

Johannes Aavik, the great Estonian language reformer, had studied Romance languages, Latin and Finnish at Helsinki University. His language reform began in 1912 with programmatic articles in which he recommended Finnish loans en masse, morphologic reforms in order to make Estonian more euphonic, and the degermanization of the Est- onian word order. A. continued to publish articles and booklets, pre- senting more radical innovations. Theoretically he recognized three

Doc. Valter Tauli

principles: (1) efficiency, (2) beauty, (3) originality. However, the aesthetic principle dominated. His most outstanding work was "Keeleuenduse äärmised võimalused" (The Extreme Possibilities of Language Reform), in which he outlined a revolutionary theory of language planning. Proceeding from the fact that language is an instrument, he argued that we can change and improve language "artificially", i. e. freely, even constructing new lexemes and grammatical morphemes, by combining phonemes arbitrarily. A's language reform was successful, and in a few years it considerably changed the morphologic, syntactic and lexical make-up of standard Estonian. Not only "artificial" new words, but also some arbitrarily constructed grammatical categories and morphemes were accepted in written and colloquial standard language. A's language reform as a far-reaching importance. It proved that it is in practice possible to change a linguistic code and usage deliberately and arbitrarily, that even common words can be replaced by "artificially" coined words and even new grammatical morphemes can be launched into a language. A's theory smashed all mystical prejudices about languages and opened unprecedented perspectives for the improvement of all languages. We have all reason to be grateful to this great Estonian whose genius and imagination introduced a language reform which is unique in the history of linguistics.

PILK KAARDILE

Karl Ristikivi

Neljaköitelises koguteoses "Meie maa", mis ilmus aastatel 1955—1957, kordub pealkiri "Pilk kaardile", mida kannab vastavale maakonnale pühendatud osa sissejuhatavat peatükk. Aga kaarti, mis antud teksti illustreeriks, ei olnud sel ajal tehnilistel põhjustel kaasa anda paremal kujul kui lihtsa must-valge joonklišeena.

Alles nüüd, rohkem kui viisteist aastat hiljem, on meil võimalik ka tegelikult heita pilk kaardile, mis hõlmab kogu meie kodumaa pildi sellisena, nagu see sel ajal oli ja nagu see on olulises osas praegugi. Tänu Rootsi-Eesti õpperaamatufondile on aastal 1972 ilmunud uustrükis professor. A. Tammekannu suur Eesti seinakaart mõõdus 1:300 000. Kaart on mitmevärvitrukis, mille kõrge tehnilise kvaliteedi tagab Esselte Map Service Stockholmis.

Et kaardi trükkimisel pole kokku hoitud, näitab selle värvivarjundite rohkus. Meresügavused on esitatud nelja sinise varjundiga (0—20, 20—50, 50—100 ja üle 100 m) ja kõrgused kahe rohelise (0—20 ja 20—50 m) ning kuue kollakas-pruuni varjundiga (50—75, 75—100, 100—150, 150—200, 200—250 ja üle 250 m.). Peale selle on kasutatud seepiat mäenõlvakute ja soode märkimiseks ning punast linnade ja riigi- ning maakonnapiiride tähistamiseks. Pilt on selletõttu elav ja reljeefne ning värvide kooskõla esteetiliselt nauditav. Ei ole mõeldud arvustava märkusena, vaid ainult hoiatuseks pedagoogidele, kes kasutavad kaarti kõrvuti mõne teise, näiteks Rootsi kaardiga, et pruuni värvi-tooni rohke kasutamine võib noortele jätta mulje, nagu oleks Eesti hoopis mägisem ja kõrgem kui ta tegelikult on. Omaaegseis Eesti koolides, kellele Tammekannu kaart ju oli mõeldud, ei olnud seda häda-ohu sel määral.

Nagu öeldud, annab kaart pildi Eestist nagu see kunagi oli — nimelt 1930-ndate aastate lõpul. Vahepeal on muidugi toimunud muudatusi, eriti piiride osas. Eesti omaaegsest maa-alast on suur "vennasrahvas" idas endale näpistanud tükke kirdes ja kagus. Ja ajaloolised maakonnapiirid on mitmekordsete uute administratiivsete jaotuste tõttu hoopis kustutatud. Siiski on see vana ajalooline jaotus kõige ülevaatlikum ja elavam ning tihedalt seotud meie rahva ajalooga. Eks esine sama nähtus ka Rootsis, kus ajaloolised maakonnad rahva hulgas on endiselt palju elavamad kui administratiivsed "läänid".

On toimunud muudatusi ka asulate osas, eriti Virumaal põlevkivi-piirkonnas, vähemal määral ka teedevõrgus. Aga need viimased ei ole eriti olulised, kuna Tammekannu kaart on esmajoones füüsiline kaart, kus markantselt esile kerkivad maapinna kõrgussuhted ja veestik. Jõgedega võrreldes on teedevõrk üldiselt tagasihoidlikult märgitud ja maanteedest ainult kõige tähtsamad esitatud. Aga see ongi esmajoones Eesti

maastik, mis on oluliselt muutumatu ja püsiv. Tegemist on ju seinakaardiga, mis tahab anda eeskätt pildi Eesti maast, ega ole see mõeldud abivahendiks turistidele või autosõitjale orienteerumiseks. Sellised kaardi kasutamise võimalused ei tule ju ka tegelikkuses arvesse. Niisamuti nagu oleks võimatu kaardipildi aktualiseerimine, sest vähegi suuremamõdulisem kaart praegusest Eestist on riiklik saladus. Kõige suuremamõdulisem kaart praegusest Eestist, mis tohiks olla siin kättesaadav, on Eesti nõukogude entsüklopeedias esinev kaart mõõdus 1:2000 000!

Maastikupildi kõrval kerkivad Tammekannu kaardil teravamalt esile ainult linnad, mis ühe erandiga annavad ka linna põhiplani. Peale selle on kihelkonnakeskused, suuremad ja väiksemad alevikud, külad ja asundused märkimist leidnud. Mis puutub küladesse ja asundustesse, siis on pilt siingi viimasel ajal suuresti muutunud, niipalju kui sellest tead väljapoole on pääsenud. Peale selle on kaardil märgitud ka sadamad, tuletornid, suuremad tehased ja kaevandused, mis nüüd samuti on esmajoones ajaloolise tähtsusega. Mille järele võiks puudust tunda, on vahest üksikud puhtajaloolised paigad. Nii otsis nende ridade kirjutaja sealt asjatult Padise nime. Aga olgu kohe öeldud, et kaardi koostaja eesmärgiks oli esmajoones Eesti füüsiline kaart.

Meie, kes seisame valmis kaardi ees, võime vaevalt kujutella seda suurt tööd, mida sellise kaardi koostamine on nõudnud. See eeldab süstemaatilist valikut ja lihtsustamist, et topograafiliste kaartide üksikasjade rägastikust välja noppida olulist, saavutada tasakaalu täpsuse ja ülevaatlikkuse vahel. Professor Tammekann, kellele kartograafia oli eriti südamelähedane, on siin teinud suure ja tänuväärse töö, mis jääb püsima kauaks, eriti nüüd, mil kaardi uustrükk selle uutele põlvedele edasi pärandab. Ei või siinjuures unustada ka Ed. Orase tööd joonistajana.

Milleks siis seda kaarti kasutada? Esmajoones on see muidugi tere tulnud kõigile noortele, et neile anda pilti oma kodumaast Eesti geograafia õpetamisel nii koolis kui ka kodus. On kahju, et selline elementaarne, aga hädavajalik õppevahend nagu Eesti seinakaart on seni puudunud, aga seda rõõmustavam, et see nüüd on olemas. See kaart on abivahendiks igal juhul, mil on tarvidus geograafiliseks orienteerumiseks ka teistel aladel, olgu see ajalugu või isegi kirjandus — et tuua ainult paar näidet. Ja vanemale põlvele on sel suur tundeväärtus — selline oli meie kodumaa sõbralik emapale, selline on see suurtes joontes praegugi, nii kaua kui mäed püsivad ja jõed oma teed volavad. Kui ka alati ei ole vaba seinaruumi selle alaliseks paigutamiseks, peaks see siiski olema igal ajal kergesti kättesaadav, et sellele vajaduse või soovi korral pilku heita — meeldetuletamiseks ja meelespidamiseks.

LOOKING AT A MAP

Karl Ristikivi

SUMMARY

Karl Ristikivi

The above article is about a wall-map of Estonia, composed by A. Tammekann, Professor of Geography at Tartu University in the thirties. In 1972 The Swedish-Estonian Foundation of Schoolbooks published a new edition of this map. The map is primarily physical, in scale 1:300 000, many-coloured, and printed by Esselte Map Service in Stockholm, which guarantees the highest technical quality.

Although more than thirty years have passed, and the political state of Estonia is changed, the physical features of the country are the same, and the map can be well used by the students of to-day, and other Estonians in exile who are interested in their native country.

ALLMÄNNA ANNONSBYRÅN

Kalmaru AB

Narvavägen 35 ö.g.

Stockholm

Telefon 08-63 64 66

EESTI LASTE INTELLIGENTS

Juhan Tork

Dr. phil. Juhan Tork

Lühend loengust, mis peetud Kotkajärve Rahvaülikoolis 7. septembril 1970. Ühtlasi lugu ühe doktori-väitekirja saatusest, mis oli *pedagoogikas* esimene 1632. aastal asutatud Tartu Ülikooli ajaloos ja ühtlasi viimaseks väitekirjaks Eesti Vabariigi Tartu Ülikoolis.

Olen octogenaarius, kaheksakümnene. See, kes juba "väiksemaks kasvab". See, kes puhuti tagasi vaatab, retrospektsiooni kasutab.

Lõpetasin äsja huvitava raamatu lugemise: "Saatuse mängukanniks". Nii pealiskirjastab Heinrich Laretei oma memuaare, nii karakteriseerib ta kogu oma minevikku.

Kui läheneks aga minule Suure Viikimehe asemel korraga Suur Fortuuna lausudes: "Võid uuesti otsast alata. Võid Fööniksina jällegi uuesti oma tuhande tõusta. Vali endale uus kuju!"

Siis vastaksin: "Tahaksin jällegi ÕPETAJANA oma teekonda käia, ühiskonda teenida. Püüaksin seda uuel matkal paremini teha kui eelmisel. Jah, ÕPETAJANA, kas või sellepärast ainult, et ei tea teist ala, kus andes aina rikastud."

Vist ei eksi saksa suuremaid pedagooge Georg Kerschensteiner (1854—1932) paigutades õpetaja kõige lähemale sotsiaalsele inimtüübile.

Nii on ka minu teoreetiliste huvide tsentrumis püsinud INIMENE, nii deskriptiivselt, psühholoogiliselt aspektilt, niisugusena, nagu ta on, kui ka normatiivselt, aksioloogiliselt aspektilt, inimene niisugusena, nagu ta olema peaks.

Ei olnud see siis juhus, saatuse mäng, et kasutasin Tartu Seminari direktorina suvesemestreid edasiõppimiseks (oma teenistustasu arvel) psühholoogia alal: a. 1921 Leipzgis — see on ju eksperimentaalse psühholoogia sünnikoht (a. 1879) seoses Wilhelm Wundt'i nimega (tõin seal kaasa Eestisse esimese Eksperimentaalse psühholoogia laboratooriumi) ning a. 1923 Hamburgis. Minu sealne õpetaja William Stern on ju diferentsiaalse psühholoogia isa. Kasutasin siis hiljem järjekindlalt psühholoogilisi teste õpilaste vastuvõtmisel seminari, kogudes hooliga materjale intelligentsete prognostilise väärtuse kohta, s. o. probleemi kohta, mil määral võib testide põhjal teha oletusi isiku edasise arengu kohta.

Seegi rikkalik materjal läks kõige kaduva teed.

Vaadeldgem järgnevalt läbi teleskoobi ajas umbes 20 aastat tagasi. Tsiteerin Stokholmi ülikooli psühholoogia õppejõu dr. Teodor Künnapase kirjutist Eesti Õpetajate Ühingu Bülletäänis a. 1968, mis ilmus Tartu Õpetajate Seminari 140. aastapäeva puhul.

"Tartu ülikooli avar aula oli 27. septembril 1939 täidetud viimse kohani rohkearvulise kuulajaskonnaga, kes oli tulnud jälgima haruldast sündmust — esimest iseseisvusaegset doktori väitekirja kaitsmist pedagoogika alal, mis ühtlasi jäi ka viimaseks. Väitekirja kaitsjaks oli endine kaua-aeine Õpetajate Seminari direktor ja tolleaegne 15. algkooli juhataja Juhan Tork, kes ühtlasi oli ka õppeülesande täitjaks Tartu Ülikooli pedagoogika õppetooli juures, saades mõne päeva pärast viiekümneaastaseks. Väitekirja teemaks oli "Eesti laste intelligents. Pedagoogiline, psühholoogiline ja sotsioloogiline uurimus."

Väitekirja avaldati trükis Tartu ülikooli Toimetuste sarjas Acta et commentationes universitatis Tartuensis (Dorpatensis), B. Humaniora XLVII, Tartu 1940, 400 lk. Ainelistel põhjustel tuli masinakirjas esitatud väitekirja, mis oleks nõudnud täiel kujul avaldatuna trükkikoja kalkulatsioonide järgi ca 600 lk., oluliselt lühendada, mis sündis peamiselt tabelite kärpimise, jooniste vähendamise ja peenkirja kasutamise teel. Trükitud väitekirja sisaldab siiski veel 165 tabelit, milledest paljud võtavad oma alla terve lehekülje ja mõni ulatub isegi kolme leheküljeni (nagu näit. tabel 157). Jooniste arv on 72. Seega on väitekirja oma statistilise materjali poolest imposantne. Harukordselt suur on ka kasutatud kirjanduse loetelu, ulatudes 254 numbrini.

Väitekirja algpõhjendajaks oli koolinõunikkude koosolek 6. jaanuaril 1933, kus otsustati korraldada ulatuslikum uurimus eesti algkoolilõpetaja taseme kohta. Töö jaotati koolinõunikkude vahel. Juhan Torkile anti sel koosolekul eriülesandeks algkoolilõpetaja intelligentstaseme selgitamine. Seega on väitekirja seitsmeaastase intensiivse töö tulemus."

Olgu ääremärkusena lisatud: See töö oli minule südameasjaks, oli tasuta lisatöö kutsetöö — koolijuhatamise, ülikooli õppetegevuse kõrval —, oli ületunnitöö, isegi öötöö: kui sageli leidsid kooliteenrid Va-

her ja Sapok hommikul ruume puhastama ja kütma tulles mind töölauala juures istumas.

"Kuna Eestis puudusid normeeritud intelligentstestid, osutus paramatuks nende soetamine. Arvestades aga Eesti piiratud ainelisi võimalusi kui ka küllaldast testide tagavara välismail, ei asunud Juhan Tork uute testide väljatöötamisele, vaid püüdis valida kohandamiseks ja normeerimiseks sobivamaid teste ameerika testide tagavarast. Valik langes National Intelligence Tests'idele. See testide seeria oli tekkinud kahekümnendate aastate algul (1921—1923) tuntud grupitestide Army-Alpha ja Army-Beta kohandamise teel õpilastele. Omal ajal olid National Intelligence Tests laialdaselt kasutatavad õpilaste intelligentsi määramisel. Eriti mõjutas valikut ka veel see asjaolu, et neil testidel oli kaks teineteist täiendavat skaalat, milles kumbki omas veel kaks paralleelvormi. Et Eestis puudusid senini normeeritud testid ning seega ka võrdlusvõimalused, siis oli oluline omada korraga nelja testiseeriat, kuigi see paisutas ülesande ulatuse.

Seega moodustavad adopteeritud testid neli testivihikut (à 12 lk.): (1) Intelligentstestid AI, s. o. skaala A vorm I; (2) Intelligentstestid AII, s. o. skaala A vorm II; (3) Intelligentstestid BI, s. o. skaala B vorm I; (4) Intelligentstestid BII, s. o. skaala B vorm II.

Kumbki skaala sisaldab viis testiliiki. Skaala A sisaldab järgmised testiliigid: (1) aritmeetiline otsustamine; (2) lause täiendamine; (3) loogiline selektsioon; (4) samasus-vastandlikkus; (5) sümbolnumber. Skaala B testiliigid on järgmised: (1) arvutamine; (2) informatsioon; (3) sõnavara; (4) analoogiad; (5) võrdlus. Kummagi skaala jaoks töötati välja kaks paralleelvormi erinevate üksiktestidega. Skaala A vormid I ja II sisaldavad 524 üksikülesannet ja skaala B vormid I ja II 441 ülesannet. Seega sisaldavad käsitletavad testid kogusummas ligi 1000 ülesannet. Iga skaala täitmine nõuab umbes 30 minutit aega. Testid on määratud kasutamiseks 3. kuni 8. õppeaasta õpilastele.

Valitud testide tõlkimisel eesti keelde ja nende kohandamisel Eesti oludele on püütud võimalikult püsida originaali alusel. Siiski osutusi teatavad muudatused vältimatuiks. See on ka arusaadav, et niivõrd erinevad miljööd, kui on P.-Ameerika ja Eesti omad, tingivad rea möödapääsematu kohandusi — muudatusi. Nii näit. on ingliskeelsed isikunimed asendatud eestikeelsetega, nähtusile igapäevasest elust, mis Eestis on tundmatud, on püütud leida vasted meie oludest, kirjanduslikud ülesanded ameerika ja inglise kirjandusest on kantud eesti kirjandusse jne.

Üksikülesannete kohandamisel kasutati enne trükkimist, olgugi piiratud ulatuses, suulist katsetamist üksikute õpilastega ühelt poolt ja nõupidamist ning kaalumist mõne kogenud asjatundjaga teiselt poolt.

Testide ja alatestide diskriminatiivne kapatsiteet osutus küllaldaselt suureks, s. o. iga test võimaldab küllaldaselt eristada mingisugusesse

rühma kuuluvaid õpilasi. Ühtlasi on see testide diskriminatiivne võime üsna stabiilne ega sõltu märgatavalt õpilasarühma vanusest.

Testide valideet tähendab seda astet, mil määral test mõõdab just seda, mida temaga mõõta tahetakse, käesoleval juhul, mil määral test mõõdab just intelligentsi, mitte aga midagi muud. Valideeti määrati peamiselt võrdluse teel õpetajate otsuste ja koolihinnetega kui ka võrdluse teel teiste testidega. Kokkuvõtlikult võib väita, et kohandatud testid rahuldavad valideedi nõudeid küllaldaselt määral, s. t. nad mõõdavad tõeliselt õpilaste intelligentsi.

Testi reliabiliteedi all mõeldakse, kui täpselt mõõdab test seda, mida ta on ette nähtud mõõtma, mõeldakse seega testi sõltumatust juhusest. Rahuldav reliabiliteet on esimene eeldus, et testi praktiliselt kasutada. Reliabiliteedi määramine on seega testi elementaarne kontrollmeetod. Juhan Tork on seda teinud poolitamismeetodi (splithalf) abil, milline meetod on tavalisim. Reliabiliteedi koefitsiendid olid skaala A puhul 0,94 ja skaala B juures 0,90. Seega on testide reliabiliteet küllaldaselt kõrge, s. o. nad on küllaldaselt täpselt mõõdupuuks intelligentsi mõõtmisel.

Testivihikute üldarv oli 12.606, igas vihikus 12 lk., kokku 151.272 lk. See moodustab Juhan Torki töö algmaterjali. Testivihikuid täiendavad õpilaste koolihinded, andmed õpilaste korteriolude ja tervise kohta, samuti õpilaste järjestamised intelligentsi alusel nende õpetajate poolt. See on tehtu suur algmaterjal, mida Tork on kogunud ja läbi töötanud . . . ”

Töö üldkarakteristikaks olgu T. Künnapasele lisatud veel paar märkust. Testimine oli pea tervenisti läbi viidud autori enese poolt. (Ei ole senini leidnud ühtegi teist uurimust sel alal, mis oleks teostatud nii ulatusliku, autori poolt kogutud materjali põhjal. Rikkalikkude lisaandmete kogumisel testitud õpilaste kohta töötasid kaasa erakordse vastutulelikkusega umbes 300 õpetajat . . . National Intelligence Testide kohandamise küllaldane õnnestumine evib iseenesest teatavat maailmavaatelist huvi. Ei ole nimelt põhjust oletada, et valitud testid oleksid alusega nimetatud *natsionaalseteks* testideks, U.S.A.-s on nad tõeliselt mõeldud rahvuslike testidena. Käesoleva töö andmeil võib aga väita, et sellised *rahvuslikud testid on eduga kohandatavad ka hoopis teises maailmajaos*. Seega: diferentsidest hoolimata langeb ometi ühte fundamentaalne osa eri rahvuste psüühikast.

Üle veerandi tööst on pühendatud tsentraalsele eriküsimusele, nimelt testide normeerimisele. Siin on autor jõudnud mõnesugustele vaatekohtadele, mis ei ole erialalises kirjanduses küllaldast tähelepanu leidnud või on hoopis kõrvale jäänud. Muuseas rõhutab autor erinormide tähtsust õpetajatele testide praktilisel rakendamisel koolitöös ja on neid välja arvutanud ning esitanud 7 liiki (linna- ja maaõpilastele, vanus- ja klassinormid, protsentiilnormid . . .). Ühtlasi konstrueerib ta eesti

laste provisoorsed üldnormid kindlasti uskudes, et ta suudab järgnevate aastate jooksul neid täiendavalt korrigeerida.

Olulisemad normid on antud rakendust hõlbustavate tabelite kujul. Samuti on antud tabelid intelligentskvotsientide määramiseks.

Väitekirjast (lk. 354) loeme: "... kokkuvõttes võib konstateerida, et käesoleva töö tulemusena omame meie küllalt korralikke normeeritud teste eesti lastele, mis kõlbulikud rakendamiseks 3. kuni 7. õppeaastani. Seega on meil olemas kõlblilik intelligentsi mõõt, mis on suure tähtsusega nii teoreetilis- kui ka praktilis-pedagoogiliste küsimuste lahendamisel. Et olemasolevail andmeil Euroopa rahvastest omavad normeeritud rühmateste vaid vähesed (inglased, prantslased), siis sammume selles suhtes esirinnas.

Kuidas usutav ja kõlblilik intelligentsi mõõt hõlbustab orienteerumist nii inimese psüühikas kui ka sotsiaalse olustiku rägastikus ning maailmavaatelistes põhiprobleemides, seda selgitatakse väitekirja järgnevates osades: intelligents ja sotsiaalne miljöö, intelligents ja perekond, laste intelligents ja laste ning nende vanemate sünnikoht, laste intelligentsi suhe teiste dispositsioonidega ning intelligents ja kool.

Täna võimaldub meil peatuda üsna kokkusurutult vaid ühel osal: kas ja mil määral laste intelligents oleneb nende ühiskondlikust päritolust, sotsiaalsest miljööst?

Võrreldakse kõigepealt klasside intelligentskvotsientide keskmisi kahe koolis:

Klassid:	II	III	IV	V	VI
Tartu Seminari Algkool:	111,65	120,00	119,20	122,50	134,50
Tartu XII Algkool:	81,95	86,25	84,30	84,15	87,50

(Selgituseks: iga õpilase intelligentskvotsient märgib protsentides tema intelligentsi suhte samavanuste õpilaste intelligentsi keskmise tasemega — 100%). Näeme, kui suur siiski võib olla erinevus kahe kooli vahel: ühes on tase umbkaudu 15 alla keskmise, teises aga on ca 20 üle keskmise.

Täiendavalt: kui võrrelda samade koolide õpilaste sagedusjaotuste histogramme, siis leiame, et ainult 23% õpilastest, s. o. ligi veerand asub kahe histogrammi ühisel pinnal. Tähendab, et ainult ligi veerand kahe kooli õpilastest on samakõrge intelligentsi tasemega. 77% ehk üle kolmveerandi Seminari Algkooli õpilastest ületab oma intelligentsi tasemelt XII Algkooli õpilased ja ümberpöörduvalt — 77% XII Algkooli õpilastest ei tõuse üldse Seminari Algkooli õpilaste tasemeni.

Millest tuleneb see erinevus?

XII Algkool on nn. "maatüübiline" või rahvakeeles "karjalaste" kool. Selle õppeaeg on ühtlustatud maakoolide õppeajaga, et võimaldada lastel suviti karjaskäimist. Õpilaste vanemad kuuluvad kehvemate hulka. Tartu Seminari Algkooli õpilaste vanemad on aga ülekaalus haritlased. (Õpetajate lapsed pääsesid eesõigustatult kooli sisse).

Vaadlgem edasi *vanemate kutse ja intelligentsi vahetkorda*, millest ülevaate annab järgnev (lihtsustatud kujul toodud) tabel:

I. Kõrgema haridusega kutsed (ja õpetajad):

Kutse	Arv	Keskmine (Md)
1. Ülikooli õppejõud	40	121,2
2. Arst	23	120,8
3. Õpetaja	63	120,5
4. Mitmesugused kutsed	83	115,6
5. Advokaat, kohtunik	34	114,5
	243	M—120,5

II. Keskharidust eeldavad kutsed:

1. Ärijuht, raamatupidaja	20	111,8
2. Asjaajaja, sekretär	32	111,1
3. Politseinik (kõrgem)	39	109,7
4. Tööstur, tööstusjuht	55	108,9
5. Ametnik	113	108,4
6. Meister	60	108,2
7. Näitleja, kunstnik	25	108,0
8. Apteeker, rohuteadlane	16	107,8
9. Sõjaväelane (kõrgem)	51	106,9
	411	M—109,4

III. Omanikud, äriteenijad:

1. Ärimees, kaupmees	183	106,2
2. Restorani-, söökla-, saunapidaja	26	104,8
3. Pagar	27	104,2
4. Äritsejad, aednik, kardsepp	70	102,8
5. Kelner	14	102,4
6. Poodnik, kaupleja	51	102,2
7. Majaomanik	69	102,0
8. Maa-, taluomanik	76	101,8
	516	M—105,4

IV. Õppinud tööjõud:

1. Rätsep	68	101,8
2. Mitmesugused käsitöölised	33	101,2
3. Autojuht	29	101,0

4. Mitmesugused õppinud töölised	78	100,2
5. Sadulsepp	12	100,1
6. Montöör	22	100,0
7. Masinist	22	99,6
8. Juuksur	17	98,8
9. Kingsepp	109	98,8
10. Pottsepp	21	98,6
11. Raudteelane	38	98,2
	449	M—102,2

V. Poolõppinud tööjõud:

1. Teenija, käskjalg, uksehoidja jne.	153	98,1
2. Maaler	33	97,3
3. Vabrikutööline, lukksepp jne.	101	96,4
4. Puutööline, tisler	158	96,3
5. Põllutööline	22	96,2
6. Kordnik	18	95,8
7. Juhuslik töö	46	95,4
8. Voorimees	26	95,2
9. Müürsepp	17	94,4
10. Sepp	23	93,8
11. Kojamees, öövaht	48	93,0
12. Tööline	74	92,4
13. Lihunik	32	90,5
	751	M—97,8

VI. Õppimata töölised

1. Hädaabi-töölised	21	90,4
2. Töövoorimees	51	90,4
3. Lihttööline (labidamees, kirvamees)	229	89,4
4. Päevatööline, töötatööline	14	87,6
	315	M—91,2

Tabelis esinevad andmed ligi 2700 õpilase kohta, kes testitud nii A- kui ka B-testidega (kokku 5352 testvihikut). Nende vanemad on liigitatud 50 eri kutseliiki, mis omakorda liidetud kuude rühma.

Ülikooli õppejõudude lapsed on esikohal. Põhjust ei tule otsida siin majanduslikust olukorrast (teatavasti ei kuulu nad kõige jõukamasse kihti), vaid pärilikkusest: valib ju ülikool intelligentsemaid õppejõududeks (nende laste keskmine intelligents oleks kindlasti kõrgem kui samal alusel oleksid selekteeritud ka õppejõudude abikaasad!).

Tähelepanu väärib asjaolu, et *õpetajate* laste intelligents on väga kõrge — üsna ülikooli õppejõudude laste intelligentsile lähedal. Olgu lisaks märgitud, et keskkoolide õpetajatega on liidetud ka algkooliõpetajad. Et õpetajate palgad on keskmiselt kaks korda madalamad ülikooli õppejõudude palkadest, siis ei peegeldu ka siin majanduslik olukord. Tõsiasi on aga tingitud sellest, et õpetajakutsele valmistamisel on meil pikemat aega teostatud kõige järjekindlamat selektsiooni.

Vanemate selektsiooni mõõduandva osatähtsuse tõestamiseks olgu veel mainitud, et *koolijuhatajate* ja nende abide (eraldatuna liigist "õpetajad") laste intelligentsi keskmine on 125,75 ja mitmesuguste asutiste juhtide (eraldatuna liigist "mitmesugused kutsed") laste intelligentsi keskmine on 122,65. On ju asutiste juhatajad teistkordselt valitud prima inter pares.

Liiki "mitmesugused kutsed" on ühendatud mitmekesised, üldiselt kõrgemat haridust eeldavad kutsed, nagu kirikuõpetajad, insenerid, arhitektid, loomaarstid, agronoomid jne. Erandina on hulka arvatud ka *maamõõtjad*. Kuigi maamõõtjate koolid ei kuulunud kõrgemate õppeasutiste hulka, teostati nendesse vastuvõtmise kõva valik. Nii ei ole see juhul, et nende laste intelligents on kõrge — 123,25.

Teise rühma "*keskharidust eeldavad kutsed*" paigutamisel on üldiselt arvestatud olukorda, mis valitses meie keskpõlve suhtes, kelle lapsed kuulusid testimisele (apteekritelt näiteks nõutakse nüüd kõrgemat haridust). Siia on paigutatud ka töösturid, tööstuste juhatajad ja mitmesugused "*meistrid*", s. o. need, kes on üksikutel tööaladel tõusnud juhtima (ehitusmeister, teemeister . . .), kui ka nõudlikumate tööalade esindajad (fotograaf, peenmehaanik . . .). Üksikute alaliikide võrdlemisel on raskem täpsustada nende sõltuvust majanduslikust olukorrast. Kergem on tabada selektsiooni mõju: ärijuhte ja raamatupidajaid valitakse teatavasti hoolsasti, samuti ka asjaajajaid ja sekretäre — nende lapsed on märgatavalt kõrgemal üldisest "ametnikkude" laste tasemest. Loomulikku, elus teostavat selektsiooni demonstreerib kõige paremini "meistrite" liik. Meistrite valdava enamiku moodustavad paremad, valitud mehed "tööliste" hulgast, s. o. IV-st või V-st kategooriast. Nende laste intelligents, pärilikkuse kajastusena, sundis neid paigutama aga II rühma. Sealjuures võib kinnitada, et meistrite majanduslik tase, olenevalt palkadest, ei ületa III kategooria keskmist taset.

Kolmandasse rühma — *omanikud, äritsejad* — on paigutatud ka pagar, aednik, kardsepp, sest nende tööalal on äritsemismoment olulisel kohal. Olgu märgitud, et majaanikud ja maaomanikud (linnas käivad koolis üldiselt jõukamate maaomanikkude lapsed) asetsevad alaliikide järjestuses lõpul.

Kui võrrelda teist kutsete rühma kolmandaga, siis on statistiliste andmete puudusel raske öelda, kumb neist rühmadest on majanduslikult keskmiselt paremal järjel. Kui siiski II rühma laste keskmine intelligentsi tase on III rühma omast selgesti (umbes 4 punkti võrra) ees,

siis oleneb see peamiselt meie rahva omapärase arenguga seotud selektsioonist. Võõra härrasrahva (sakslaste) ja valitsejarahva (venelaste) üli-võimu tõttu olid eestlastel teed tõusuks liiga kitsad nii ärialal kui ka tööstuses. Tõusutee avanes kooli kaudu. Kool selekteeris väheseid andekamaid, aga juhtis neid peamiselt ametnikukutsele. Tõsiasi, et keskmine ametniku lapse intelligentsitase ületab selgesti ($108,4 - 106,2 = 2,2$) keskmise äri- ja kaupmehe lapse oma, on korrigeerimist vajav mineviku traditsioon.

Neljandasse rühma — *õppinud töölised* — kuuluvad ühelt poolt "vanemad" kutsed, nagu rätsep, raamatukõitja, sadulsepp, juuksur, kingsepp, pottsepp, — nende ettevalmistuse ja ka valiku teatavat korrapärasust tagasid peamiselt vanad tsunftipärimused; teiselt poolt kuuluvad aga samasse rühma nõudlikumad moodsad kutsed, nagu autojuht, montöör, masinist. Et elus teostub n.ü. "loomulik" (s. o. teadlikult mõnesugusest keskusest reguleerimata) selektsioon, et see selektsioon on üldiselt "ratsionaalne", seda tõestavad reljeefselt sellised andmed, nagu tunduv diferents rätsepa ja kingsepa ($101,8 - 98,8 = 3,0$) laste intelligentsi vahel, või — liiklemise alal — ligikaudu 5-punktiline vahe ühelt poolt autojuhi ja voorimehe ($101,0 - 95,2 = 5,8$), teiselt poolt voorimehe ja töövoorimehe ($95,2 - 90,4 = 4,8$), laste intelligentsi vahel. Arusaadavalt ei ütle need andmed veel seda, et kutsete vahel valitseb täiuslik harmoonia ja et seega kutsenõuanne osutuks ülearuseks.

V. *Poolõppinud töölised*. Kuigi kutsete liigituses ei lähtunud deduktiivselt teatavaist kategooriaist, vaid rühmad kujunesid induktiivselt üksikute kutsealade intelligentstaseme põhjal, näitab V rühma silmitsimine ometi, et siia kuuluvad üldiselt niisugused ametialad, kus selektsioon ja ka ettevalmistus on juhuslikud, n. ü. poolikumad kui eelmises rühmas. Kuid ka siin kajastub küllaldaselt oletatav intelligentsi-järjestus niisuguseis kutseis nagu maaler (2), müürsepp (9), sepp (10): maalaritöö nõuab, tööliste juhuslikule ja mitmekesisele koosseisule vaatamata, siiski enam intelligentsi (maitset), sepatöö aga jõudu.

VI. *Õppimata töölised*. Viimasesse rühma kuuluvad igasugused liht- ja päeva-, rahvakeeles ka mustatöölised. Siia langesid aga ka töövoorimehed (ja kärumehed). Terminoloogiliselt on huvitav see liik, kus vanemate kutse oli märgitud "hädaabitööline." Lähem "individuaalne" analüüs viitab, et siia kuulub ka neid, kes on ameteid õppinud, kel on "ühiksa ametit ja kümnes nälg", s. o. isikuid, kes oma ametialalt on välja surutud juba "kutseliste hädaabitööliste" hulka. Tähelepanu väärrib, et niisuguse elust väljatõrjumise juured peituvad ka intelligentsi puudulikkuses (millele võivad lisanduda loomulikult ka mitmesugused karakteri-defektid).

Kui selged diferentsid ilmnevad esitatud kutserühmituste keskmistes arvudes: I—120,3; II—109,4 (vahe 10,9); III—105,4 (vahe 4,0); IV—102,2 (vahe 3,2); V—97,8 (vahe 4,4); VI—91,2 (vahe 6,6)!

Korrelatsioonid vanemate kutsete kuue rühma ja laste intelligentskvotsientide vahel osutuvad suhteliselt kõrgeiks: 0,423 A-testis ja 0,430 B-testis. Olgu lisatud, et sagedusjaotused üksikuis kutserühmades lähenevad küllaldaselt normaaljaotusele. Mis puutub üksikute rühmade sagedus-jaotuste kattuvusse, siis selgub, et esimese rühma keskmise (120,3) ületab 25% II rühmast, ca 18% III rühmast, ca 12% IV rühmast, 7% V rühmast ja ainult ca 2% VI rühmast.

Kogu minu töö juhtis mind veendumusele, et laste intelligentsi tase ei olene kaugeltki sel määral vanemate majanduslikust jõukusest kui nende kutse intelligentsusest, nende selektsioonist ühele või teisele kutsele, et *pärilikkusel* on laste intelligentsusele sootu otsustavam mõju kui *ümbrusel*.

See osutus mu väitekirjale saatuslikuks. Miks?

Vastuse võime lugeda P. P. Blonski "Pedagoogiast" (lk. 229—230): "Kodanlises teaduses on tugev kodanlise korra kaitsjaks poliitiliselt mõistetav tendents vaikida elutingimuste tähtsusest lapse arengule... mitmesuguste maade kodanlised teadlased on loonud reaktsioonilise õpetuse, et kodanlises ühiskonnas kõrgemate klasside lapsed on pärilikult enam andekad... See jätk teooria on rumal..."

Mu väitekirja kui "kodanlik, purutagurlik, anti-marksistlik ja kahjulik" määrati a. 1940 uute peremeeste poolt hävitamisele. Autodafee korraldamise vääriliseks Toome orus seda ei peetud. Küll pidi ülikooli raamatukogu ja selle sodiks raiuma.

Mõistagi ei valmistanud väitekirja saatus ta autorile rõõmu, sest tihe side töö ja tegija vahel oli kestnud pikki aastaid.

Milline loomingurõõm vallutas mind, kui näiteks isegi piiratud faktide õige reastamine lähenedes Gauss'i kõverale otse sugereeris mingisuguse tõe. Kui ülev oli tunda ennast Suure Tõe alandliku teenrina. Lisandusid unistused, tuleviku plaanid: testida absoluutse meetodiga (kontakt õpetajaskonnaga oli ju suurepärase), avastada urbaniseerumisprotsessi miinused ja plussid, testida juba testitud lapsed ja lapselapsed pärilikkuse seaduste täpsustamiseks jne. Tundsin ju ennast sammumas alles teekonna algul... Jah, Eestil olid eeldused jõuda sel alal kaugele...

Eelpool mainitud Õpetajate Bülletäänis (Stockholm 1968) kirjutab koolinõunik H. Rajamaa: "Lugejad leiavad — dr. Juhan Tork'i ga eesotsas — arvatavasti suureks üllatuseks, dr. T. Künnapase ülevaate Juhan Torki uurimusest eesti laste intelligentsi kohta. Erinumbri toimetust otsustas selle avaldada selleks, et tutvustada teost, mida tõenäoliselt keegi ei ole näinud ega lugenud. Nimetatud Juhan Torki uurimus ilmus trükist meie rahvale saatuslikul hetkel: 1940. a. suvel. Selle trükkimine saadi suure vaevaga lõpule viia meie ülikooli Toimetiste sarjas. Ja vaevalt sellest mingit eritrukki ilmus. Intelligents ja eriti laste intelligents ja selle uurimine oli ju meie maa okupantide juures täielikult põlu all. Ja nii jäigi dr. Juhan Torki suur uurimus unustusse. Ja nüüd,

20 aastat pärast selle ilmumist, ilmub esmakordselt trükkis asjatundlik arvustus selle kohta. Eesti kultuurilugu on rikastunud ühe väga huvitava peatükiga.”

Jah, olid tõepoolest ülisegased ajad. Ei olegi siis ime, et mõnigi asi kahe silma vahele jäi. Kirjastus ”Koolivara” andis välja äratrükina Actadest väitekirja 1500 eksemplaris, mis aga müüdi üsna lühikese ajaga ettetellimise korras. Oman sellest 2 eksemplari.

Samuti müüdi a. 1941, saksa okupatsiooni algul 2 nädala jooksul Akadeemilises Kooperatiivis 400 eksemplari vastavaid Actasid, mis ülikooli raamatukoguhoidjal hävitamise puhul olid ”kahe silma vahele jäänud.”

Kui palju rõõmu valmistas see mulle, kui pärast Torontosse jõudmist insener L. Maimetsaga tutvumise puhul viimane mult küsis, kas ma tunnen seda Torki, kes kirjutas raamatu ”Eesti laste intelligentsist”. Ta oli tutvunud selle raamatuga ema raamatukogust. (Maimetsa ema oli õpetaja).

Samuti oli mul suur rõõm prof. Karl Aun’i kirjast oktoobris 1969. Tsiteerin sellest mõned read: ”Sind õppisin ma kõige paremini tundma omal ajal Sinu tõeliselt tähelepanuväärset raamatut Eesti Laste Intelligentsist lugedes. See jättis mulle sügava mulje ja on tõeliselt kahju, et see tüse ja uus uurimussuund, Sinu poolt rajatuna meil Eestis, jäi olude tõttu seisma. Kuna seal oli arvukalt ka ingliskeelseid viiteid, millistest aga tingimata tahtsin ka aru saada, siis oli see mulle, peale selle, üheks minu esimeseks ingliskeele õpperaamatuks. . .”

Ja alles täna selgus, et kaaslektor prof. dr. Jaan Puhvel oli äsja kodumaalt saanud ühe eksemplari minu väitekirjast, mille müügihinnaks olnud 107 rubla.

Täna aga väljendan oma südamlikku tänu Metsa-Ülikoolile rektor Olev Trässiga eesotsas, kes austas mind kutsega rääkida siin eesti laste intelligentsist. See kutse põhjustas mu vestluse mu ”valulapsega” pärast 31-aastast ajavahemikku. . . Mu tänulik käesurve kuulajaskonnale.

THE INTELLIGENCE OF ESTONIAN CHILDREN

Juhan Tork

Summary

by Teodor Künnapas

In 1939 Juhan Tork took his doctor’s degree at the University of Tartu (Dorpat). His dissertation on ”The Intelligence of Estonian Children. An Educational, Psychological, and Sociological Study” was the first ever within the educational sciences in the history of the University of Tartu, and it also turned out to be the last in the independent Estonian Republic.

National Intelligence Tests were translated and adapted to the Estonian conditions. They had two parallel scales, A and B, and each of these scales had two parallel forms, 1 and 2. Thus four different test batteries were available: Intelligence Tests A 1, Intelligence Tests A 2, Intelligence Tests B 1, and Intelligence Tests B 2.

The original material included 12,606 test booklets of totally 151,272 pages. In addition, pupils' school reports, data regarding their housing conditions and health, and pupils' rank orders of intelligence as judged by their teachers were collected.

The split-half reliability for A was 0.94 and for B 0.90. Validity was determined by matching comparison with other intelligence tests as well as with teachers' judgements and the school reports and it was satisfactorily good.

One of the most important tasks was the normalization of the tests. General norms were preliminarily established for pupils from their third to seventh schoolyears.

It was found that the intelligence quotient (IQ) is dependent on the profession of the parents. For professions with a high level of education the average IQ was 120.3, for professions with a secondary education — 109.4, for shopkeepers and shop assistants — 105.4, for skilled workers — 102.2, for semi-skilled workers — 97.8, and for unskilled workers only 91.2. It was concluded that children's intelligence is much more dependent on the profession of their parents than on their economic level and that heredity is much more important for the intelligence level of children than environment is.

These findings turned out to be fatal for the study. Russian Communists occupied Estonia in 1940 and they declared that "The Intelligence of Estonian Children" by Juhan Tork was anti marxistic. Juhan Tork's book was banned and destroyed.

RIKSBY-TRYCK AB

Box 320, Trädgårdsgatan 20, 172 03 Sundbyberg 3

tel. 08-29 48 14 ja 08-28 67 23

Trükitöö tööstustele, kontoritele, äridele ja kodule
tuntud kõrges headuses

- Kiire tellimiste täitmine
- Humaansed hinnad
- Kauaaegse praktilise koolitusega personal võimaldab täita igasuguseid töid, rahuldades ka kõige nõudlikumate tellijate soove
- Ofsett- ja harilik trükk

E. SEIM

ÜEP ÕPETAJATE PÄEVAD

Edgar Marten

Ü. P. eeltöid alustati I ringkirja väljasaatmisega 30. aug. 1970 ja kestsid kasvava tempoga kuni teokssaamiseni 11. juulil 1972. See osutus kahtlemata suurimaks eesti koolides töötavate õpetajate töökoosolekuks pagulasaastail. Kasutan võimalust veelkord kõikide kolleegide tänamiseks igal ilmakaarel tõhusa omapoolse panuse ja koostöö, aga veel rohkem isikliku ilmumise eest Torontosse. Koosolekust võttis osa 105 koolitegelast ja pedagoogi järgmistelt maadelt: Austraaliast 2, Rootsist 20, Saksamaalt 2, Inglismaalt 2, Ühendriikidest 24 ja Kanadast 55.

Õpetajate Päeva töökava oli juba referentide poolt varem ette valmistatud ja seega aluseks sujuvale ning asjalikule töömeeleolule päevaseks tööks.

Päeva avas praost O. Puhm Torontost, kes oma avapalvuse aluseks võttis Mäejutluse, kus Issand pöördub oma jüngerite poole:

"Teie olete maa sool. Teie olete maailma valgus. Ei saa jääda varjule linn, mis asetseb mäe otsas. Ei süüdata ka küünalt ega panda seda vaka alla, vaid küünlajalale, et see paistaks kõikidele, kes majas. Nõnda paistku teie valgus inimeste ees, et nemad näeksid teie häid tegusid ja annaksid au te Isale, kes on taevas."

Juba ärkamisajast alates on kooliõpetajad, lihtsad mehed olnud eesti rahvale "maa soolaks", mis on hoidnud alal meie kultuuri ja keelepärandit. Meil tuleb praeguses ühiskonnas tihti vastu tuult tegutseda, sest vaenlane püüab eestlust tasalülitada väliselt ja sisemiselt. Läbi aastatuhandete vaatavad eelnevad generatsioonid meile, sisendades jõudu, usku, lootust ja armastust jätkuvaks võitluseks eestluse radadel.

Lühikeses avasõnas Kanada koolitoimkonna juhataja E. Marten tervitas kokkutulnud kolleege.

Vaatamata raskustele ei ole eesti noorus veerandsaja aasta jooksul eesti keelest ega kultuurist võõrdunud, mida tõendab noorte hulgaline innukas osavõtt ÜEP-dest, mis veelkord näitavad vaba eestluse kultuuriliste ürituste väärikust. Loodan, et Õpetajate Päev annab meile kõigile uusi mõtteid ja ideid, mida võimalik on kasutada igapäevases koolitöös.

Esimesena tervitas Õpetajate Päevale kogunenuid Eesti Vabariigi Auksul Kanadas hr. I. Heinsoo, kes kokkuvõtlikult ütles järgmist.

"ÜEP on saanud inspireerivaks tõelisuseks ja kui need päevad on kord lõpule viidud, siis olen kindel, on meil kõigil jänekordselt põhjust olla uhked, et oleme eestlased. Teoks on saanud nende päevade raamides toimuv Eesti Õpetajate Päev — kaugemas perspektiivis võib-olla kõige olulisem ja tähtsam kõikidest E. P.

kokkutulekutest, kongressidest ja konverentsidest, sest teie nõupidamine siin täna käsitleb eestluse edasikestmise mitmekülgset probleemi. Minul on sellepärast eriline au ja heameel E. V. esindajana Kanadas tuua tervitusi sellele auväärsele pedagoogilisele kogule, kelle hulgas leiame niihästi meie omariikluse õnneliku aja haridusala markantseid tegelasi kui ka nooremata järelkasvu, kes on oma hinnatava panuse annud emakeelsele koolile väljaspool kodumaad. Meie koolid on eestluse edasikandmise taimeks, kust peavad võrsuma reservid, mis täidavad bioloogilise protsessi kaudu tekkinud tühje kohti. Ka see töö nõuab tugevaid iseloomu, leidlikke ja sitkeid isiksusi, keda motiveerib ennekõike tugev rahvuslik vaim ja usk oma rahva missiooni.

Koolmeistrite idealism on teguriks, mis kahe lühikese aastakümnega Eesti kooli viis Lääne-Euroopa tasemele. Andku Kõigevägevam ise teile lugupeetud pedagoogid jõudu ja tuge ja jätkuvat idealismi teie raske ülesande täitmisel meie emakeelse kooli edasi viimisel ja arendamisel võõrastes ühiskondades.

Soovin teie tänasele nõupidamisele, kus eesti õpetaja ulatab oma käe kolleegile ühistes muredes ja rõõmudes literaalselt üle kontinentide ja ookeanide, kõige paremat kordaminekut”.

Järgnesid tervitajatena pr. Hella Leivat Kanadast, hr. Henrich Mark Rootsist, pr. Ida Kutzer Saksamaalt, pr. Vaike Lugus Ameerika Ühendriikide Rahvuskomitee poolt, pr. Meta Liiv, Ameerika Ühendriikide Eesti Õpetajate Keskkorganisatsiooni esindajana ja pr. Öie Haas Austriast.

Koosoleku juhatajaiks valiti: pr. V. Lugus — Ühendriigid, hr. E. Marten — Kanada, hr. Joh. Ungerson — Rootsi. Protokolliajaks: pr. L. Aruvald — Kanada, pr. M. Liiv — Ühendriigid, hr. R. Nugin — Rootsi.

Järgnevas ülevaates asukohamaa koolioludest kõnelesid järjekorras hr. Hans Lupp — Kanadast, hr. Joh. Ungerson — Rootsist, pr. Meta Liiv — Ühendriikidest ja pr. Salme Pruuden — Inglismaalt. Ülevaatest selgus, milliste raskustega on erinevail mail töötavad koolid pidanud võitlema. Praegused koolitööd on välja kujunenud pikaajalise katsetuste ja töö tulemusena. Kõikide maade koolielu ühiste kandjatena ja koordineerijatena on domineerinud enamasti juba Eestis pedagoogilise ettevalmistuse saanud kasvatajad. Seejuures on Rootsis töötavatel eesti koolidel olnud võimalik saada riigilt majanduslikku toetust. Teistel maadel on kulude kandjad olnud lastevanemad ja paljud kohapealsed eesti organisatsioonid. Koolitöö jätkuv stabiilsus eeldab püsivat eesti koolide kestvust vähemalt kõigis suuremais asukohamaades, kuna Inglismaal ja Saksamaal näib olevat teatavaid raskusi üldise vähese lastearvu tõttu. Muret tekitab aga noorte õpetajate juurdekasvu küsimus. Kuid sellegi lahendamiseks on algatatud kursusi Rootsis ja kursused on eelneva tööaasta kavas Kanadas ja mujal.

Kasvatustlikel teemadel oli kõnelejaid neli. Esimesena noor Toronto Eesti Keskkooli lõpetanu Oskar Müllerbeck vaatles noorte osatähtsust eesti keele ja meele edasikandmisel ja mainis oma kõne sissejuhatuseks, et teda on arvatavasti sellepärast kõnelema kutsutud, et kõigil oleks võimalik oma silmadega näha, mis noorte õpetamisel eesti koolis on viltu läinud.

Vaadeldes 9 aastat kestnud isiklike kogemuste põhjal tööd Toronto eesti koolides, leidis noor kõneleja, et ta on õppinud end eesti keeles väljendama, kuigi mitte päris soravalt.

Põhiline eesti keele grammatika on mul enamvähem selge, sõnavaara on kõõgikeele staadiumist tublisti kaugemale jõudnud, kuigi ei ole küllaldane vabaks arutluseks kõikidel teemadel. Kõige püsivamaks varaks, mis ma eesti koolist sain, on: teadmine ja tundmine, et olen eestlane ja küllaldane eesti keele oskus. Noori saab eesti kooli kaudu eestlusele säilitada eesti keelt elava keelena esitades, mis on kasutusel kultuuri, tehnika ja kirjanduskeelena. Eesti kool paguluses peab olema nagu elav organism, võimeline arenema vastavalt eesti noorte muutuvatele vajadustele. Me soovime eestlust kui ideaali või mõistet, mida võime identifitseerida, näha elavana, taas uuena, edasiarenevana ja kindlasti Eestit kui riiki kord jälle iseseisvana.

Hr. Paas Kanadast vaatleb oma sõnavõttus lapse keelelist arengut kodu ja kooli koostöö taustal.

Viimastel aastatel on kooliikka jõudmas lapsi segaabi-ludest perekondadest, kelle eesti keeles kodune alus puudub. On vajalik neile asutada erirühmi või klasse ja muuta eesti keele metoodikat, pühendades rohkem aega ja tähelepanu eestikeelse kõneoskuse harjutamisele. Kodumaatundmise edukas õpetamine oleneb tihti peale õpetaja entusiasmist ja võimest seda edasi anda noortele. Samuti õppetöö mitmekesistamisest piltlike õppevahendite kasutamise-ga. On väga oluline, et tööd eestluse alal jätkatagu igal võimalikul viisil ka peale algkooli lõpetamist, sest aastad 14—17 on eriti kriitilised, mõjustatuna ümbrusest kohalikus ühiskonnas. Soovitan eriti suuremates asukohamaades eesti täienduskoolide asutamist. Selles vanusegrupis loodud noorte omavahelised sõprussidemed kanduvad edasi edaspidisel eluteel. Sellega kaasub sügavam arusaamine eestlaste omavahelise koostöö tarvidusest ning ülesannetest võõrsil.

Hr. Heinrich Mark Rootsist lähtub "Eesti kooli ülesanded vabas maailmas" vaatlemisel lähtealustest, mille väljaarendajaks oli juba Jakob Hurt Eesti Aleksandrikooli asutamisel ja leiab, et modifitseerituna ongi see emakeelse pagulaskooli ideoloogiaks. Põhiteesiks oli siin, et ainult võõrkeelseis koolis käinud lähivad kaotsi eesti rahvale.

Emakeelsetel koolidel on suur kultuuriline ja rahvuspoliitiline tähtsus. Eesti Riik ei olnud mingi juhuse sünnitus, vaid pikaaja-

lise kultuurilise ning ühiskondliku arengu lõpptulemus. Iseseisva Eesti kultuurielu kandjad elavad väljaspool kodmaa piire. Et sellest kohustusest on aru saadud, näitab eesti koolide ja täienduskoolide loomine paguluses, mille ülesandeks on olnud eesti noorte juhtimine eesti kultuuri varasalvede juurde. Eesti kultuuritraditsioon on see väike eriline maailm, mis meid sadade sugupõlvade tagant seob Läänemere idarannikuga.

Pr. Vaike Lugas Ühendriikidest vaatleb eesti noore kasvamist kodu, kooli ja ühiskonna kolmnurgas. Kui üks neist puudub, jääb kasvatus puudulikuks.

Kuna me ise moodustame eesti ühiskonna asukohamaa ühiskonnas, peab kasvatus tugevaimaks elemendiks olema eesti kodu. Kodu ühiskonna algrakukesena on olnud eestluse säilimise aluseks läbi aastasadade. Siin rajab laps oma eesti keelelised juured. Järelikult olgu kodu kohaks, kus valitseb rõõmus eesti meel ja eesti keel. Ühiskond kui sarnane on summa cum laude kõigist, mis seoses inimesega ja tema tegevusega, järelikult kohustab see igat eestlast tegutsema ja toimima nii, et lapsel on hea olla ja ta meeleldi sellesse ühiskonda tahab kasvada. Kuna laps kasvab eeskujul najal, vaadake hoolega oma eesti ühiskonnale ning tema väärtuste skaalale.

Ei saa nõuda, et üks kord nädalas eesti koolis käimine kasvataks lapsest eestlase, kuid ometi aitab kool last aru saada, miks ta elab väljaspool oma isamaad ja miks pidid eestlased põgenema saatuslikul aastal 1944. Eesti kool on siiani oma kohustusi täitnud ausa vaprusena südame suuremeelsusest oma kaasinimese vastu. Kui eesti kool, kodu ja ühiskond kõnelevad ühist keelt, ei jää noorelgi muud üle kui kõnelda sama keelt me kasvatus kolmnurgas.

Ühises lõunalauas veedetud hubasele omavahelisele vestlusele järgnes päeva teine osa, mille sisse juhatas pr. Alice Kullango referaadiga "Tegevus Toronto Eesti Seltsi Lasteaias." Alustades lühikese ülevaatega lasteaia loomisvõludest ja organisatsiooni alustest peatus referent pikemalt lasteaia kasvatus raamkaval, mis jaotub tööklassideks vanusrühmade alusel.

Õppe- ja mängu-vahendite muretsemine on toimunud isetegevuse korras ja siin on õpetajad ning lastevanemad leidlikult ja huviga kaasa aidanud. Kasvatustöö toimub rahvuslikul alusel sidudes tööd ja tegevust rahvuslike tähtpäevadega ja kodumaise aastakalendriga, näiteks: lõikusepäeva oktoobris, mille tutvustamisel lapsed õpivad tundma seeni, puu- ja juurviljasid, siis samaegne muudatuste uurimine ja vaatlemine sügiseses looduses. Järgnevad jõulud, talv, vastlapäev jne. kuni kevadise emadepäevani ja piduliku lõpuklassi ärasaatmiseni eesti täiendusalgkooli. Lasteaia tegevusse on rakendatud abilistena lastevanemaid korrapida-

jaina, perenaistena ja abistajaina tööklassides. Sarnane tihe side kodu ja lasteaias vahel ongi edukaks aluseks igale hästi tegutsevale lasteaiale. Soovin kõigile edukat lasteaedadega tegutsemist.

Eesti keele õpetamise meetodilist palet vaatles Toronto Eesti Täienduskooli õpetaja pr. Endla Rüdmiik, käsitledes nii kasvatuslikke kui ka õpetuslikke küsimusi.

Edukus õppetöös oleneb enamasti õpetaja algatusvõimest ja õppetöö varakust planeerimisest. Tuleb õhutada õpilaste enesealgatust ja isetegevust. Lasteraamatute ja juttude lugemisel on tihti-peale häid tulemusi annud rühmatöö kasutamine. Eriti edukaks on selle kasutamine osutunud lasteaias ja ka nooremates algkooli klassides. Lugema õppimisel kasutame 2 meetodit: sünteetiliselt või analüütiliselt, vahel ka nende kombinatsioone. Sünteetiline meetod alustab häälikuist silpidega ja viib sõnade kaudu lauseteni. Analüütiline meetod lähtub jutukestest, millest leitakse lause, lausest sõna ja nii — kuni häälikuni. Lugemaõpetamise aluseks on lapse jutustamisvõime, mida saab arendada pildi kaasabil. Pildi vaatlemine on tähtis sõnavara rikastajana. Algperioodil on heaks õppevahendiks ka "liikuv aabits", kus lapsed silpidest sõnu moodustavad. Lugemisõpetamise algkursusele järgnegu pärislugemine kuni kooli lõpetamiseni. Lugemis-arutlus- ja jutustamisaineiks on eeskätt koduloolise ainega seotud lood laste maailmast, millised lapse iseloomu kasvatamisel on hindamatud. Kasvatustöö kaudu väheneb karistuse osatähtsus, mis loob klassis sõbraliku töomeeleolu. Ajanõudeid jälgides ja õppetööviise ning vorme pidevalt redigeerides loome eeldused püsivaks eesti kooli edukaks arenemiseks.

Omaette ettekannete osa moodustasid õppevahendid. Neist uudne ja huvitav oli Aadu Kajassaare — Rootsi, ülevaade abivahendeist õppetöö hõlbustamisel, käsitledes peamiselt audio-visuaalseid õppevahendeid. Eestlainelisi õppevahendeid peab aga ise valmistama. Kasutada saaks järgmisi õppevahendeid: vilttahvel koos lisanditega, pildisarjad näitaja kommentaaridega, helilindid, vaikkilmid, diapositiivid, kaardid, tabelid, diagrammid jne. Lastele on alati meeldinud pildid, eriti sarnased, mis jätavad ruumi fantaasiale. Sarnase pildimaterjali kogumine ja järjestamine oleks väga oluline. Helilindi tähtsust on alles viimasel ajal emakeele õpetamisel hakatud hindama. Mitmesuguseid vaikkilme — saadetuna helilindist — võib Eesti Komitee õppevahendite laenukoost laenata. Loetletud õppevahendid põhjalikult läbimõelduna ja viimistletuna rikastavad õppetunde klassides, kas osalise õppeaja või kogu tunni ulatuses. Sarnaseid tunniajalisi saateid saaks edukalt käsitada ka "kodukooli" raamides. See oleks eestluse renessanss "kodukooliga" igas eesti perekonnas.

Valdeks Lenk — London, Kanada peatus pikemalt lugemike ja eesti keeleõpikute juures. Ta märkis, et ei saa mainimata jätta Oskar Paasi

"Eesti ajalugu täienduskoolidele" koos töövihikutega ja Aadu Kajas-
saare "Eesti maateaduse vihikud". Need on õpetajaile väärtuslikuks
lisaks seniilmunud kooliraamatutele. Puudusest lugemikest, mis 7—8
aastat tagasi teravalt tunda andis, on momendil üle saadud 1965. aastal
prouade Hella Leivati ja Ilme Ivandi poolt algatatud "Emakeele luge-
mik koolile ja kodule", aasta hiljem Herman Rajamaa "Eesti
aabits" ning "Eesti lugemikud" I, II ja III ilmumisega. Samuti juba
vanematele klassidele varem ilmunud Herman Rajamaa "Eesti luge-
mik" II osa kolmas ümbertöötatud trükk. Need lugemikud koostatuna
lähtudes täienduskooli iseloomust katavad nõutavad vajadused.

Eelkoolialistele lastele on Toronto Eesti Seltsi poolt välja antud
õpik, "Õpeta mind lugema" I, mis on koostatud vastavalt lasteajaja vaja-
dustele, on aga abiks igapäevale, kes lugemisõpetusega tegelevad. Ta on
metoodiliselt nii koostatud, et tarbekorral võib õpetaja isik jääda taga-
plaanile, rõhutades õpilase isetegevust. Ilmumisel on "Õpeta mind lu-
gema" II osa. Keeleõpikuist on koolides kasutusel Henno Jänese
"Meie emakeel", Aleksander Laane "Emakeele õpik" ja uudisena Hel-
ga Kerstelli "Mina ise". Eriti viimane hästikoostatud õpik on teretun-
nud lisand, sobiv kasutamiseks täienduskoolide keskmistes klassides.

Kurvem on lugu nooremate klassidega. Praegused õpikud tunduvad
raskena. Tõenäoliselt tuleks õppekava kärpida, metoodikat muuta ning
suuremat rõhku panna loomuliku keelevaistu arendamisele.

Seda arvestades on hr. Lenk hr. Rajamaa ettepanekul koostanud
"Eesti keeleõpik ja harjutustik" noorematele klassidele, mille tutvu-
miskesemplarid on saanud sooja vastuvõtu osaliseks nii õpilas- kui
õpetajaskonna poolt. Täienduskoolides on eeldused tulemusrikkaks
tööks ainult siis, kui suudetakse õpilaste huvi äratada ja neid tõelisse
õppetöösse kaasa tõmmata.

Joh. Ungerson Rootsist vaadeldes õpperaamatute probleemi Euroopa
horisondilt, lähtub esimeste pagulasaastate karjuvast vajadusest eesti
kultuuri ja keele säilitamiseks ning vastavate õpperaamatute muretse-
miseks tekkivatele eesti laagri-, alg- ja keskkoolidele, mitte üksinda
Rootsis, vaid ka teistes maades, kus asus eesti pagulasi. Kuna õpperaa-
matute väljaandmine ei olnud ennast tasuv väikese tiraaži, samuti selle-
aegse eestlaste madala majandusliku kandepinna tõttu, loodi Rootsist
õpikute kirjutamiseks juba 1945. a. Rootsi-Eesti Õpperaamatute Fond.
Fondi poolt kirjastatud raamatute hulk üle aastate ulatub mitmesse
kümnettesse ja nii on õpikuid saadetud tasuta Saksamaal viibivale kaas-
maalasile. Fondi kaudu on Kooli- ja noortetoimkonna kirjastamisel mo-
mendil H. Rajamaa "Aabits ja lugemik" teine trükk, H. Kiisk "Eesti
laulude noodiraamat" ja "Väikese õigekeelsuse sõnaraamat" uus trükk.

Omalaadse aktsioonina toimub Eesti Õpperaamatute Fondi kaasabil
H. Rajamaa "Eesti aabits" kinkimine igale eesti lapsele Rootsis viie-
aastaseks saamiseks.

Samuti leiab laialdast kasutamist Eesti Komitee 2000-kõiteline laenu-

raamatukogu, eriti pensionäride poolt. Väärtkirjandust on kingitud Stokholmi ja Göteborgi algkoolide parematele lõpetajatele ja teistele eesti noorsoo-organisatsioonidele. Nii seisab Eesti Õpperaamatute Fond jätkuvalt eesti kultuuri ja vaimuvara viljelemise teenistuses.

Elavat vastukaja leidis pr. Leida Laane poolt ette kantud Herman Rajamaa loeng eesti õpetajate organiseerimisest.

Kakskümmend kaheksa aastat tagasi maapakku jõudes olime kõik ühesugused eesti õpetajad. Vahe oli ainult esindatavas koolitüübis või kutsetunnistuses. Aastate möödudes on olukord muutunud ja praegu töötavad eesti koolide tööpõllul Eestis kutsehareduse saanud õpetajate kõrval asulkohamaades õpetajakutse omandanud õpetajad ja veel olude sunnil tekkinud n.n. kutseta õpetajad. Kooli tööväljadele on neid toonud abivalmidus ja idealistlik suhtumine. Ülemaailmses ulatuses on kutseta õppejõud enamuses. Siinjuures tuleb paljudel puhkudel loobuda õpetajakutse kui palgalise elukutse mõistest, sest suur osa õpetajaid teenib igapäevast leiba muudel kutsealadel, aga on ühel või teisel viisil rakendunud eesti rahvusliku kasvatuses tööväljale. Nii tekkinud rahvuslikule pedagoogilisele tegevusväljale rakendunud asjatundlikke ja huvilisi tegijaid on vajalik koondada vahet tegemata kutsega või kutseta õpetajate vahel eesti õpetajate organisatsioonidesse. Eesti Õpetajate Keskühingu seisukoht on, et kõik tulevad täisõiguslikeks liikmeiks vastu võtta. Nii võime veel viimsel hetkel saada tugeva eesti õpetajaskonna võõrsil. Ainult organiseeritud õpetajaskonna abil saame edukalt tegutseda ja jätkuvalt ainsa pagulasrahvana kuuluda ka rahvusvahelistesse õpetajate keskkorganisatsioonidesse IFTA-sse ja WCOTP-sse. Paljud ülesanded, mis maapaos meie õlgadele on langenud või langevad, on lahendatavad ainult siis, kui meie õpetajaskond on hästi organiseeritud.

Kahtlemata on käesolev ülevaade lünklik. Olen siiski igast referaadist püüdnud anda olulisemat. Järgnevad läbirääkimised olid elavad ja konstruktiivsed. Ülevaade Õpetajate Päeva materjalist on momendil redigeerimisel, mahult umbes 100 käsitsi ja masinal kirjutatud lehekülge ja ilmub loodetavasti käesoleva aasta esimesel poolel, sisaldades ka olulisema osa läbirääkimistest. Kogu Õpetajate Päeva töö raamistati kaheistkümmesse järgnevasse resolutsiooni:

1. Eesti rahvuskooli eesmärgiks on juhatada eesti noored eesti kultuuri varasalvede juurde, nii et nad oleksid suutelised meie kultuuriväärtusi omandama, säilitama ja edasi arendama.
2. Eestluse taimelavaks on kodu, kus kõneldakse lastega eesti keelt ja kus suhtutakse arusaamisega meie rahvuslikesse ülesandesse.
3. Eesti lasteaed, algkool, keskkool, pühapäevakool ja keele kursused on asendamatud abilised eesti kodule tema vastutusrikkas töös. Neile kuulugu meie toetus.

4. Eesti täienduskoolil lasuvad suured ülesanded rahvusliku kasvatusel alal, mida on võimalik täita ainult siis, kui kodu, kool ja eesti ühiskond töötavad käsikäes ühiste rahvuslike sihtide saavutamiseks.
 5. Iga eesti vanema kohustus on saata lapsed eesti täienduskooli. Selle puudumisel andku lapsevanem oma lapsele õpetust eesti keele alal kodusel teel.
 6. Täienduskool ei saa hüljata neid lapsi, kes ei valda eesti keelt. Nende jaoks tulevad moodustada eriklassid või erirühmad, milles õpetatakse eesti keelt kui võõrkeelt.
 7. Kasutage moodsat õppeviisi, tehnilisi õppevahendeid ja nende kasutamist.
 8. Korraldada asukohamaades õpetajate järelkasvaks vajalikke pedagoogilisi kursusi eesti keele ja eestipäraste ainete õpetamiseks.
 9. Koondada kõik eesti õpetajad ühingutesse.
 10. Hoida tihedamat sidet eri asukohamaade koolide keskuste vahel õpperaamatute ja vahendite soetamisel ning vahendamisel.
 11. Koolide ja noorteorganisatsioonide omavahelist koostööd tuleb koordineerida.
 12. Noorsoo kirjanduse soetamine ja ergutamine on oluliseks rahvusliku tähtsusega ülesandeks kõikidele ühiskondlikult tegutsevatele isikuile, organisatsioonidele ja õpetajaskonnale.
- Rõõmsas üksmeeles kulgenud tööpäev lõpetati võimsa Eesti Hüm-niga.

THE ESTONIAN NATIONAL SCHOOL IN EXILE

SUMMARY

Edgar Marten

- 1 The major intent of the national school (in exile) is to direct and lead Estonian youth into the realms of our cultural treasury, so that they may possess, preserve and develop our cultural heritage and values.
- 2 The roots of Estonian culture are in the home, where the Estonian language is spoken with the children and where cultural and national commitments and responsibilities are taught with care and understanding.
- 3 The Estonian kindergarten, public school, high school, Sunday school and language courses are irreplaceable and most necessary supplements to the learning process which takes place in the home. To them we pledge our support.

Edgar Marten

- 4 The Estonian school bears an enormous responsibility to the cultural growth, which can be fulfilled only if the home, school and Estonian society work together towards unified cultural objectives.
- 5 It is the responsibility of every Estonian parent to send his children to the Estonian school. If this is not possible, the parent is obligated to teach the Estonian language in the home.
- 6 The school should not turn away those children who cannot speak Estonian, but rather, separate groups or classes should be organized, in which the Estonian language is taught as a foreign language.
- 7 Develop modern teaching methods, materials and other usage.
- 8 To organize in exile, relevant pedagogic courses to ensure the maintenance and growth of future generations of qualified specialists in the Estonian language and other related subjects.
- 9 Organize all Estonian teachers.
- 10 Strengthen the bonds of communication between teachers residing in different countries in order to improve the means, methods and materials of education.
- 11 Increased collaboration and teamwork between the schools and Estonian youth organizations should be arranged.
- 12 It is the responsibility of each individual, each organization and the entire body of teachers to sustain and encourage the creation and growth of youth literature.

Joh. Ungerson

Viimasel aastakümnel olen uurinud Põhja-Fenno-Skandia arktilisel ja subarktilisel võotmel taimede fotosünteesi, respiratsiooni ja taimemassi kasvamist eri taimeliikide juures. Muuhulgas on olnud mänd, *Pinus silvestris*, uurimisobjektiks männi põhjapiiri aladel kui ka maailma põhja-poolseimas männimetsa alal Stabburdsalenis, Norras.

Soomes põhja pool Inari järve harveneb männimets. Põhja-Euroopaga kokkukuuluv männimetsa võode hakkab nagu lagunema üksikuiks männisalkadeks või metsaribadeks madalamail kohtadel järvede ja jõgede orudes. Üks selline lokaalne männik on Kevojärve ja Utsjõe kaldail, kus on viidud läbi ka minu uurimus.

Kliima on Kevol subarktiline, vaheldub valge ja pime aasta-aeg. Päike ei loojene suvel 66 ööpäeva kestel ja talvine pimedus kestab 52 ööpäeva. Sügisel ja kevadel vaheldub pime ja valge aeg igal ööpäeval. Kevol on lumekate 225 päeva ja maa on külmunud 195 päeva aastas. Keskmise õhu t° on 197 ööpäeval alla 0° C ja üle 10° C 47 ööpäeva.

Madalaim t° katseaja kestel $-40,2^{\circ}$ C esines jaanuaris, kõrgeim $22,6^{\circ}$ C esines viimasel juulikuu nädalal. Keskmise sademete hulk on 488 mm ja on jagatud 230-le sademepäevale (pilt 1).

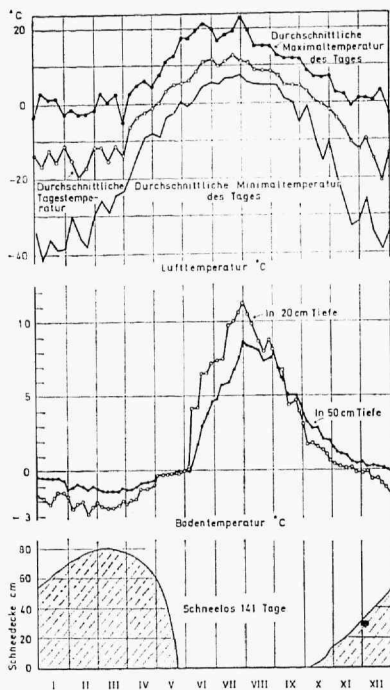
Uurimise all olevad männid kasvasid looduslikus seisundis 4—5 m kaugusel laboratooriumist. Proove võeti pidevalt kogu ööpäeva kestel. Uurimisaparatuur on ehitatud üles "Darmstädter"-mentluse kohaselt, mis koosneb peamiselt ühest suure tundlikkusega "Wheatstone-sillast", ühest väga täpsest kahe silindriga pumbast, absorptsiooni silindrist ja väga tundlikust ioonidele põhinevale mõõteinstrumentist. Süsihappegaasi sidumiseks kasutati nõrka naatriumihüdroksüüdi lahust (NaOH), millele oli lisatud butanooli ja saponiini.

Sama-aegselt proovide võtmisega mõõdeti ka t° maas ja männiokkaid, valguse tugevust, tuule kiirust, baromeetri seisu, pilvitust, õhuniiskust, vee sisaldavust taimes ja õhulõhede suurust.

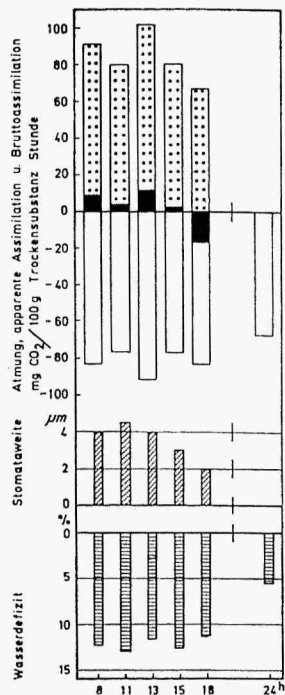
Katseandmete läbitöötlemine toimus regressiooni-analüüsi menetluse järgi datamasina abil.

Augustis pilviseil ja valgusvaeseil päevil oli fotosüntees võrdlemisi väike. Sellevastu augusti soojad ööd soodustasid respiratsiooni. Tulemuks oli, et respiratsioon ööpäeva kestel oli 400 mg $\text{CO}_2/100$ g kuivaine kohta suurem kui fotosüntees. Tähtsaimaks piiriväärteteguriks apparenta assimilatsiooni juures oli nõrk valgus, respiratsiooni juures madal temperatuur ja brutoassimilatsiooni juures õhulõhede ava kitsus. Üldiselt kulges fotosünteesi ööpäeva kurv vastavalt "suvertüübile" (pilt 2).

Oktoobris on augustiga võrreldes brutoassimilatsioon palju vähenenud, kuid ka respiratsiooni intensiteet on tublisti aeglasem, siis tuleb kasumiks apparenta assimilatsioonile 140 mg $\text{CO}_2/100$ g kuivaine koh-

Pilt 1. Vaata tekst

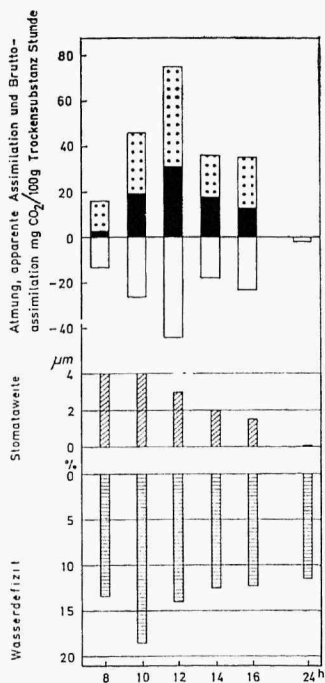
Pilt 2. Vaata tekst

ta. Tähtsaimaiks piiriväärtuste tegureiks niihästi assimilatsioonis kui ka respiratsioonis on madal temperatuur (pilt 3).

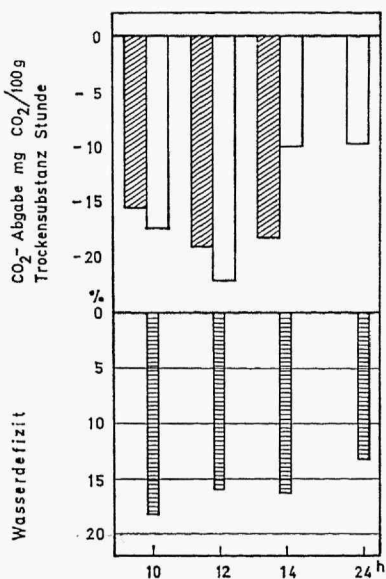
Uurimisperiood veebruaris on aasta kõige külmemal ajal ja tuleb kohe pärast talvepimeduse aasta-aeaga. Positiivset apparenta assimilatsiooni ei esine. Respiratsioon valguses on sageli suurem kui pimeduses. Respiratsioon pimeduses lõpeb -17°C juures ja valguses -18°C juures. Assimilaatide kadu respiratsiooni näol on $190 \text{ mg CO}_2/100 \text{ g}$ kuivainele. Piiriväärtus respiratsioonile veebruaris on külmad tugevad tuuled ja brutoassimilatsioonile valguse nõrkus (pilt 4).

Uurimisperiood aprillil langeb sealsesse hilistalvesse, kusjuures ilmastik on väga labiilne. Sageli esineb keskpäeva tundidel positiivne apparenta assimilatsioon juba $1-2^{\circ}\text{C}$ juures. Brutoassimilatsioon esineb juba -4°C juures, kusjuures aga on nõutav valguse tugevus 16.000 luksit. Respiratsioon pimeduses lõpeb ka selle seeria katsetes -17°C juures. Assimilaatide kadu respiratsiooni teel on $120 \text{ mg CO}_2/100 \text{ g}$ kuivainele ööpäeva kohta. Piiriväärtuse tegur apparenta assimilatsioonile on õhu süsihappegaasi vähesus ning respiratsioonile ja brutoassimilatsioonile oli piiriväärtuse määräjaks temperatuur (pilt 5).

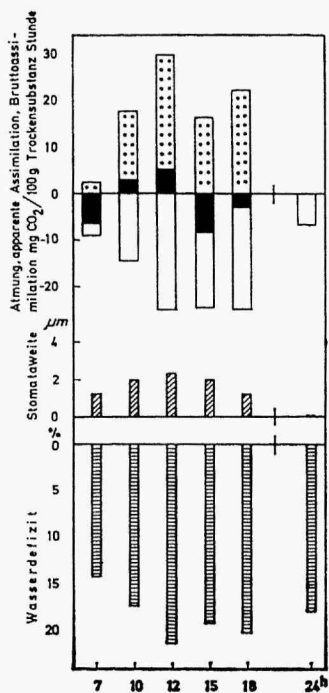
Uurimisperiood juulis langeb ühte selle ajaga, kus päike ei lähe looja. Assimilatsiooni päevane kurv on sageli 2—3-tipuline. Kompensatsioon

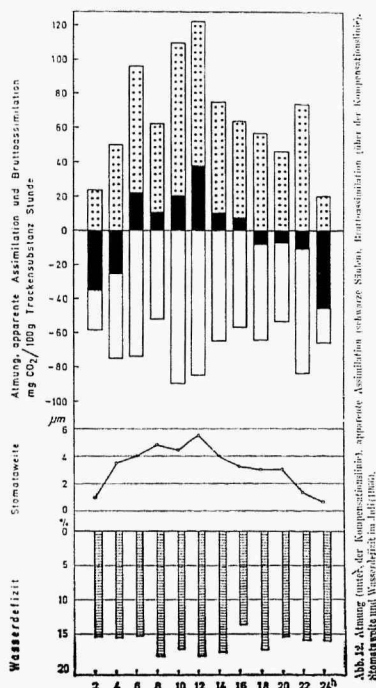
Pilt 3. Vaata tekst

Pilt 4. Vaata tekst

Pilt 5. Vaata tekst

Pilt 6. Vaata tekst

Abb. 12. Atemung (mitte, der Kompensationslinie), apparente Assimilation (schwarze Säulen), Bruttoassimilation (gehobene Säulen), Stomatörität und Wasserdefizit im Juli (links).

ni valgus 10—13°C juures on 2000 luksi. Valguse miinimum 6—7°C juures on 200 luksi. Juuliperioodi katsed näitavad, et kuumadel päevadel pideva assimilatsiooni juures on ka respiratsioon võrdlemisi suur. Brutoassimilatsioon oli 1706 mg, respiratsioon oli 1657 mg ja apparenta assimilatsioon oli 49 mg CO₂/ 100 g kuivainele (pilt 6). Keskööpäikese tugevus kevadel võib olla kuni 8000 luksi, nii et soodsate iljõõfaktorige juures esineb keskööl positiivne apparenta assimilatsioon. Fotosünteesi valguse optimum on tugevasti seoses temperatuuriga. Nii oli 18—23°C valguse optimum 40.000—45.000 luksi.

PHOTOSYNTHESIS AND RESPIRATION IN ARCTIC FORESTS

Job. Ungerson

Summary

Fil.dr. Joh. Ungerson

During the last few decades I have investigated the photosynthesis, respiration and growth of certain plant species in the arctic and subarctic regions of Fennoscandia. *Pinus Silvestris* has been the object of research partly at the polar limit of this species and partly in the northernmost continuous pine forests in the Stabbur valley in Fennoscandia.

North of Lake Inari the stands of pine are scattered, still further north there are occasional finds, and between them there are some more or less continuous offshoots. One of those offshoots of *Pinus silvestris* occurs at Lake Kevo and there research was carried out.

The climate at Kevo is subarctic with light and dark periods. For 66 days a year the sun does not set at all, for 52 days it is completely dark, and during the rest of the time there is the usual change between day and night. There is no snow at Kevo for 141 days, and the ground is, on an average, frozen for 195 days. The mean air temperature is below 0°C for 192 days and above 10°C for 47 days. The lowest mean temperature during the day is -40.2°C , read in January, and the highest is $+22.6^{\circ}\text{C}$, read during the last week of July. The annual precipitation of 458 mm is divided between 230 precipitation days.

The examined trees grow in a natural stand 3 metres from the laboratory. Sequential tests were made every hour during the light period with one nocturnal test at midnight.

I have constructed the apparatus used according to the "Darmstadt type" with an extremely sensitive wheatstone bridge, a precision double-acting pump and absorption vessels with sensitive measuring cells. For CO_2 absorption 1/50 — normal NaOH with an admixture of butanol and saponin was used. At the same time soil temperature, needle temperature, light intensity, wind force, barometric pressure, nebulosity, air humidity, water deficit and width of stomata were recorded. Statistical elaboration of the research data was carried out with an IBM computer according to the stepwise regression analysis method.

In August with its cloudy, light-lacking days and warm nights the respiration rate is particularly high with a daily respiration loss of about 400 mg CO_2 per 100 g dry needles. Light intensity is the highest partial regression coefficient in regard to apparent photosynthesis, needle temperature in regard to respiration, and width of stomata in regard to total photosynthesis. The photosynthesis graph likens most that for summer.

In October total photosynthesis decreases, but because of the more and more lessening respiration rate apparent photosynthesis still reaches a daily value of 140 mg CO_2 per 100 g dry needles. The highest partial regression coefficient in regard to photosynthesis as well as respiration is the needle temperature. The photosynthesis graph has become a typical one-apexed autumn graph. The respiration minimum occurs at night when the temperature is lowest, and the respiration rate rises with 5 mg per 100 g dry needles an hour while the needle temperature rises with 1°C .

The research period of February falls during the coldest period of the year, directly after the winter dark of the far north. Positive apparent photosynthesis does not occur at all. Respiration is often more intent in daylight than in the dark. Respiration in the dark ceases at -17°C , and in daylight at -18°C . The daily respiration loss amounts to 190 mg CO_2 per 100 g dry needles. The highest partial regression coefficients in regard to both apparent photosynthesis and

respiration depend on the wind force, and in regard to total photosynthesis on nebulosity.

The April research period falls late in winter and at unstable weather. In the middle of the day positive apparent photosynthesis could often be observed. At -4°C and 16,000 lux I was able to record total photosynthesis and at $1-2^{\circ}\text{C}$ even positive apparent photosynthesis occurred. Respiration in the dark ceases at -17°C . The daily respiration loss is 120 mg CO_2 per 100 g dry needles. The highest partial regression coefficients are partial CO_2 pressure for apparent photosynthesis and soil temperature for total photosynthesis. The daily photosynthesis graph has two apexes.

The July research period falls into that time of the year when the sun does not set at all in the far north. In spite of a daily total photosynthesis of 1700 mg CO_2 per 100 g dry needles there remain during the summer period, on account of intense respiration, only 2.7% of apparent photosynthesis. Compensation light at $10-13^{\circ}\text{C}$ is 2,000 lux and light minimum 200 lux. The light intensity of the midnight sun at Kevo rises to 8,000 lux, on account of which positive apparent photosynthesis can occur at midnight. I have established a light optimum of 40,000 to 45,000 lux at -23°C . The maximum temperature for photosynthesis is 80,000 lux at 33°C . The highest partial regression coefficients are partial CO_2 pressure for apparent photosynthesis, light intensity for respiration, and needle temperature for total photosynthesis. The daily photosynthesis graph often shows 2 or 3 apexes.

BIBLIOGRAPHIE

- Ungerson Job.*, 1961. — Untersuchungen über den Tagesverlauf der apparenten CO_2 -Assimilation unter natürlichen Bedingungen. Ann. Univ. Turku. A II, 28, 1-121.
- Ungerson Job.*, 1965. — Untersuchungen über Photosynthese und Atmung bei diploidem und tetraploidem Rotklee (*Trifolium pratense* L.) unter natürlichen Bedingungen. Angewandte Botanik XXXIX, 3/4, 133-152.
- Ungerson Job. et Scherдин Gudrun*, 1962. — Untersuchungen über den Tagesverlauf der Photosynthese und der Atmung unter natürlichen Bedingungen in der Subarktis (Finnisch-Lappland). Ann. Bot. Soc. "Vanamo", 32:7, 1-22.
- Ungerson Job. et Scherдин Gudrun*, 1964. — Untersuchungen über den Tagesverlauf der Photosynthese und der Atmung bei *Betula nana* L. in Fennoskandien. Ann. Bot. Soc. "Vanamo", 35:3, 1-36.
- Ungerson Job. et Scherдин Gudrun*, 1964. — Ueber die plötzlichen Änderungen in dem Tagesverlauf der Photosynthese und der Atmung unter natürlichen Bedingungen. Ann. Univ. Turku. A., 11:32 (Rep. Kevo Subarctic Sta. 1), 308-321.

- Ungerson Job. et Scherдин Gudrun*, 1965a. — Beitrag zur Kenntnis des Tagesverlaufs der Photosynthese und der Atmung bei *Betula nana* L., Ann. Bot. Fenn. 3, 236-242
- Ungerson Job. et Scherдин Gudrun*, 1965b. — Untersuchungen über Photosynthese und Atmung unter natürlichen Bedingungen während des Winterhalbjahres bei *Pinus silvestris* L., *Picea excelsa* Link. und *Juniperus communis* L., *Planta* (Berl.), 67, 136-167
- Ungerson Job. et Scherдин Gudrun*, 1968. — Jahresgang von Photosynthese und Atmung unter natürlichen Bedingungen bei *Pinus Silvestris* L. an ihrer Nordgrenze in der Subarktis. *Flora*, Abt. B 157, 391-434.
- Ungerson Job.*, 1968. — Photosynthèse et Respiration Chez *Pinus silvestris* L. *Cheol. Plant. Gauthier-Villars III*, p. 213-235, 1968.
-

Gustav Ränk

Mõisaga on see omapärane lugu, et ta meile ühelt poolt on ülituttav, teiselt poolt aga ka vähe tuntud. Võib kahelda, kas tänapäeva eestlaste hulgas leidub kedagi, kes ei teaks, mis mõis oli ja mis osa see on etendanud meie ajaloos, kuid meie teadmistest tuleb nappus, kui on küsimuses üksikasjad, eriti mõisate tekkeloo osas. Mis mõisa kujutlust meie teadvuses eriti elavana on hoidnud, see on ühelt poolt mõisa valitsev osa, mis sajandite kestel on tekitanud palju kibedust talurahva hulgas, teiselt poolt aga ka mõisniku võõras algupära, seisusepärane uhkus ja eluviis, mida eriti 18. sajandi keskpaigast peale manifesteeris tore härrastemaja aia- või pargiroheluses.

Kõik need asjaolud on aga ka selleks kaasa mõjunud, et mõis maa-rahva silmis paistis võõrkehana meie maal, ja sel vaatel on kahtlemata olnud oma järelmõju meie ajalookäsitluses. Eesti ärkav rahvuslus oma teadlastega on teinud tõhusat tööd maarahva elu-olu ja kultuuri uurimisel, kuid mõis on jäänud kauaks väljapoole seda huviringi. Baltisaksa ja osalt meie omad uurijad on ürikute najal kirjutanud küll põhjalikke töid mõisa ajaloo ja sotsiaalmajandusliku struktuuri kohta; kunsti-ajaloolased on näidanud suurt huvi mõisa härrastemaja vastu, kuid seda siiski ainult puhtajaloolisest või kunstiajaloolisest seisukohast. Üsna tundmatuks on jäänud seevastu mõisniku argielu kodumajanduse raamides, tema söögimajandus, riietus, elamu, suhted teenijasperega jne., mis uurimisobjektina kuuluvad etnoloogia või kultuuriajaloo valdkonda. Oleme seni teadnud kaunis vähe isegi vanemaist mõisaehitist, kõigepealt härrastemajast, mis oli tarvitusel keskajal kuni umbes 18. sajandi keskpaigani, kui hakkasid üldisemalt tekkima suured stiil-ehitised. Ühe maa ajaloouurimus ei tohi aga teha vahet "oma" ja "võõra" vahel rahvuslikust antagonismist tingitud väärtushinnangute põhjal, ja see käib ka mõisate kohta. Mõned tundemärgid näitavad, et see vahe oma ning võõra vahel oli seda väiksem, mida sügavemale mõisa argipäeva ellu me suudame vaadata ja mida kaugemale tagasi ajas me võime seda elu jälgida.

Kui toetuda ainult ajaloolisele dokumentatsioonile, siis näib ju mõisate lugu olevat väga selge. Selle dokumentatsiooni kohaselt hakkavad mõisad tekkima juba varsti peale maa vallutamist Mõõgavendade ordu poolt, nii umbes 13. sajandi keskpaigu, kuna lõpp neile tuli väga järsku Eesti iseseisvumisega 1918, või täpsemalt, sellele järgneva maa-reformiga. Võib siis öelda, et mõis iseloomustab üht perioodi Eesti ajaloost, mis haarab suurtes joontes 600—650 aastat. Ajaloollikate dokumentatsioon jätab aga mitmed küsimused vastamata. Nende küsi-

muste hulka kuuluvad kõigepealt mõisate ürgalgupära ja esialgne kujunemislugu.

Mõisa algupärale mõeldes hämmastab ju enne kõike see tuntud tõsiasi, et nii silmapaistev ja mõjurikas võõra kolonisatsiooni pesa — nagu Vana-Liivimaa mõis — kannab väga arhailist eesti nime, mis on tunginud laenuna isegi läti, poola ja vene keelde, rääkimata mõningaist mõisa nimedest, milles mõis esineb ühe komponendina (näit. Maydelmoise, Pajomois, Pallamois, Vastemois veel Rootsi ajal). See on seda tähelepandavam, et meie keelde on tunginud palju alamsaksa sõnalaene, mis tähistavad hoopis vähem silmapaistvaid nähteid kui seda on valitseval positsioonil seisnud mõis. Arhailiseks võib seda nimetust täie õigusega pidada ms. sellepärast, et tal eesti keeles puudub igasugune kõrvaltähendus, mis aitaks tema algupära lahti mõistatada. Siin aitab meid edasi ainult soome murdeis esinev vaste *moisio*, mis Lõuna-Soomes ja Suursaarel märgib mõisat (herraskartano), kuid Satakunnas ja Hämes esineb hoopis erinevas tähenduses: väike tarastatud põld, alemaa või heinamaatükk.

Viimaksnimetatud tähendusvarjundid võivad esimesel pilgul paista meie teema seisukohast hoopis tähtsusetud, kuid ometi võib neis peegelduda üks mõisa olulisi tunnuseid — külast eraldiseisev, taraga piiratud maaomand, mille keskele ajajooksul tekkis mõisa härrastemaja ühes kõrvalhoonetega. Niisugune eraldumus pidi igatahes olema silmatorkav keskaegses Eestis, kus küla oli iseloomustav asustusvorm. Sellega pole aga veel öeldud, et mõisataoline asustusühik oleks enne maavallutamist olnud meil täiesti tundmatu. Meie asustusajaloolis uurimusi on järjest viidatud võimalusele, et osa rahva paremikust, eriti igasugused vanemad, ühes arvatud külavanemad, asusid omaette taludes, väljaspool küla, sobival juhul maalinna otseses naabruses. Hüpe neist taludest mõisani ei ole pikk, kui võtta arvesse seda, et osa eesti ülikutest ja hilisemaist maavabadest on muutunud lääniõiguse alusel tõepoolest mõisnikeks ja saksastunud. On väga tõenäolik, et neid eesti suurtaalusi juba muistsel iseseisvuseajal kutsuti mõisateks. Selle poolt näib rääkivat eriti mõisa nime eksklusiivsus eesti keeles: nii eranditult spetsialiseerunud termin peab olema väga vana, mis sellesamas tähenduses on muutumatult üle kantud ordu läänimeeste mõisatele kohe nende tekkimise alguses, ning mitte üksnes Eesti pinnal, vaid osalt ka Lätimaal.

Kuidas ja mis eeldustel mõis oma ehituslikus osas hakkas tekkima, ka ses asjas ei anna meile ürikmaterjal ühemõttelist vastust. Üheks reaalseks võimaluseks on äsjamärgitud vabameeste ja ülikute talude muutumine mõisaks, olgu siis, et see koht läänistati selle endisele omanikule, või teisel juhul hoopis mõnele rüütlile. On asetatud ka küsimus, kas uued mõisad asutati uudismaale või külamaadele, kusjuures äärmisel juhul küsimusesse pidi tulema küla lammutamine. Keskaegsed allikad ei toeta just külalammutamise teooriat, vähemalt mitte suures

ulatuses; mõisa asutamine eksisteeriva küla maadele on suhteliselt hiline nähtus. Need on üksikud võimalused, mida on vaagitud peamiselt sellest seisukohast, mil määral mõisate asutamine sündis maarahva kahjuks. Tegelikult mängis aga Vana-Liivimaa traagiline saatus oma alaliste sõdadega, mässude, katku- ja näljaaegadega maavalitsejaile kätte palju ootamatuid võimalusi mõisate rajamiseks, ilma et neil oleks vajadust olnud tarvitada sel puhul otsesest vägivalda talurahva vastu. Külade või tervete külakondade tühjaksjäämised neis oludes ei võinud olla väga haruldane nähe ja see omakord löi häid eeldusi uute mõisate asutamiseks ilma suurema valuta.

Mõisate asutamises ei tule ju näha mingit äkilist kolonisatsiooni, mis järsku oleks muutnud kogu maa asustuspilti. Esimesed läänistused ordurüütelite või muule võõrale elemendile toimusid küll juba varsti peale maa lõplikku vallutamist, kuid esialgu oli neid läänistusi vähe ja neist ei kujunenud ka mingeid tõelisi mõisamajandeid. Esialgsed uued maaperemehed, eriti ilmalikust seisusest, ei asunudki kohe maad harima, vaid olid eestkätt huvitatud maksudest, millega nad oma piirkonda kuuluvaid talupoegi hakkasid koormama. Mõisast kui püsivast asustuskeskusest ei saanud niisuguses olukorras juttugi olla, pigemini võib rääkida toepunktidest, mida tulevane mõisaomanik või tema usaldusmees kasutas maksude, andamite või rendi sissenõudmisel.

Need, kes kõigepealt olid huvitatud maaomandist ja selle harimisest, olid kõikide tunnuste järgi vaimulikud — mungad ja preestrid — kes uue usu kuulutajaina olid sunnitud asuma maale rahva hulka. Eriti tähtsat osa on siin etendanud tsistertsilased, kes kohe ilmaliku võimu vallutuste kannul hakkasid rajama kloostreid ja nende juurde kuuluvaid aedu ning põllumajandeid. Vaimulike maaisandate kaudu on sisse toodud ka kümnisemaks kiriku heaks, mis õigust hakkasid kasutama ka ilmalikud maaisandad ja läänimehed.

2.

Kõige nähtavama osa mõisast meie kultuurimaastikus moodustas mõisaõu oma hoonestikuga, eesotsas muidugi härrastemajaga. Nagu juba eelnevas märgitud, leidub mõisaehitiste kohta täpsemaid andmeid ainult uuemast ajast. Keskaegne ürikmaterjal pakub ses küsimuses nii puudulikke andmeid, et neid saab kasutada ainult võrdluseks hilisema ainese käsitlemisel. Me ei tea isegi seda, millal mõisaehitised hakkasid tekkima; üksikuid sellekohaseid andmeid leidub alles 15. sajandi lõpust alates. Mõisa kui asustuskeskuse vanust ei ole ka põhjust väga ülehinnata, sest niisugune asustus võis tekkima hakata alles siis, kui maa oli juba täiesti rahustatud. Nagu järgnevas näha saame, olid vanemad mõisad üsna kaitsetud võimalike rünnakute korral. Ajaloolaste poolt on õigusega viidatud võimalusele, et vasallid vähemalt nii kaua kui mõisamajandus polnud veel välja arenenud, elasid koos orduolossides, kuna läänistatud maatükkide ülemvaldajaks oli ju ordu või kirik. Ka väikseis

vasallilossides elas tihti koos mitu pärimisõiguslikku venda, kes mõisa tekkides võisid asuda igaüks oma maa-alale. Nii elas näiteks Tiesenhuseni lossis Kongotal aastal 1486 koos viis venda, kelledest aastal 1494 oli järel veel ainult kolm.

Kuidas mõisaline asustus tegelikult hakkas kujunema, ka selle kohta leidub ürikuis mõningaid viiteid. Nii teame, et eelmärgitud vennaksed Tiesenhusenid Kongotal omasid igaüks ka oma maatüki, tulevase mõisa. Üks neist maomandeist oli Metsküla (Metzkuöll) mõis, mille ehitistest on leidnud märkimist elumaja (Herberge), hobusetall (Marstall) ja rehi. See mõis oma hädatarvilike majandushoonetega kujutab endast tõelist koloniaalasulat. Herberge on üldine nimetus tollaegsele mõisaelamule või saksasoost asunike elumajale üldse; see esineb mujalgi Vana-Liivimaa tekkivais mõisates 15. ja 16. sajandil tihti koos talliga, mõnel juhul ka aidaga. Rüütel ja ratsahobune olid ju lahutamatud, ja rehi ning ait räägivad algavast põllumajandusest mõisa maal, kuigi aita võidi kasutada ka juba enne seda, talupoegadelt kogutud andamite panipaigaks. Nende hädavajalike ehitiste kõrvale on hiljem kerkinud terve rida muid, mis tulevad vaatlusele järgnevas.

Mõisa peahoone nimetus *herberge* ja selle sisuline tõlgitus võimaldab meil suuremat selgust muretseda selles, mis eeldustel mõisa härrastemaja on tekkima hakanud ja mida see endast alguses on kujutanud. Keeleajaloolises perspektiivis tähendab sõna Herberge algselt sõjalaagrit või varjupaika sõdalastele. Ka valmis ehitise nimena on see sõna säilitanud midagi oma alg tähendusest: Herberge nime kandis Vana-Liivimaa lossides kaitsemeeskonna ruum, linnades aga ajutine varjupaik rändajatele või külalistele, niisiis midagi nüüdisaja võõrastemajale või hotellile vastavat. Selle tähendusvarjundi kõrvale saab aga Herberge juba keskajal ka püsiva elumaja tähenduse, seda eriti maal mõisates ja üldse saksa ringkonnas.

On väga tähelepanuvääriv, et härrastemaja veel 17. sajandi lõpul kirjapandud Lõuna-Eesti mõisa-inventarides 'kannab üldiselt nimetust Herberge, samal ajal kui Põhja-Eestis varieerivad muud vormid, mille lähtekohaks on saksa Herrenhaus.

Herberge nii järjekindel esinemine Eesti suures osas näib rääkivat selle poolt, et meil siin ongi tegu mõisa peahoone algupärase nimetusega. Seda arvamist toetavad veel mõned kaudsed andmed; kõigepealt see, et sama nime on kandnud täiesti üldiselt teenijate elumaja mõisaõuel. Oma kujult ja ruumijaotuselt on see teenijate elamu aga täiesti härrastemaja sarnane, ainult väiksemais mõõtmeis. Sellest võib järeldada, et see viimane ongi teenijate elamuks degradeeritud endine härrastemaja, millelt ta on saanud ka oma nime. Edasi näib Herberge eestikeelne vaste *häärber* (*bärbel* jne.) oma tähendusvarjunditega kinnitavat äsjaesitatud seisukohavõttu. Sõna häärber esineb eesti rahvakeeles nimelt kahes tähenduses: Eesti mandril kaunis üldiselt mõisa härrastemaja või ka uuttüüpi talumaja nimena, saartel aga ainult mõisa teenijate elumajana. Häärberi nii järjekindel esinemine kord härrastemaja,

kord teenijate elumaja nimena näitab, et sel nimel peab olema baltisaksa keeles väga vana side mõisa elumajaga. Märkimist väärib ka tõsiasi, et häärber Saaremaal tähendab ainult teenijate elamut, kuna härrastemajal ei olegi erilist nime.

Kui nüüd meenutada, et Herberge algtäheenduseks oli laagrikoht või ajutine peavari, siis võib arvata, miks see nimi on üle kandunud esialgsele eluasemele tulevase mõisa maal: esialgne Herberge oli tõenäoliselt suhteliselt väike ehitis, kus asus ajutiselt või püsivalt maaomaniku-mõisahärra käsilane, foogt, kubjas, kelle ülesandeks oli ainult maksude kogumine, põllumajanduse tekkides aga tööde juhtimine ja varanduse järelevalve. Tarbekorral võis maaomanik sinna paigutada ka kaitsemeeskonna, nagu ta seal ise ka võis leida peavarju oma valdusala külastades. Feodaalist maaomanik ei olnud ju mõisa algaegadel mingi maaharija või majanduselu juhtija, mis toimingud oleksid nõudnud alalist kohalolekut. Tööde juhatajaks värvati kupjaid maarahva hulgast, töötegi jaoks olid samuti päriselanikud — palgalised, orjad või teoorjad. Algul elasid mõisnikud ise ordulossides, hiljem aga — vähemalt talveajal — linnades.

Oieti ei olnud ju mõisa häärber-härrastemaja kogu keskaja jooksul kuni uue ajani välja mingi seisusekohane elamu rüütli või aadliperekonnale. Keskajast puuduvad selle elamu kohta küll täpsemad andmed, kuid kõik tundemärgid näitavad, et see oli lihtne ja suhteliselt väike puuehitis, mis ei kannata mingit võrdlust 19. ja 20. sajandi stiili-ehitistega — suures enamikus juba kivihooned. Kui maha arvata mõningad kiviehitiste varemed, mida on peetud endiste mõisate viimaseiks jäänuseiks, siis pole Eestist üldse teada ühtki kiviehitist, mida võiks pidada keskajast pärinevaks mõisamajaks. See, mis aga kõige veenvamalt räägib puuehitiste kasuks, on arhiivmaterjal Rootsi aja lõpust, täpsemalt inventarimärkmed redutseeritavate mõisate kohta 17. sajandi lõpult. Neid andmeid läbi töötades olen leidnud, et 360 härrastemaja hulgas oli ainult 14 kiviehitist. Kui me veel Rootsi ajal võime tähele panna nii valdavat puuehitiste ülekaalu, siis pole meil ka suurt põhjust arvata, et olukord varasematel sajanditel oleks olnud vastupidine.

See seisukoht leiab tuge muuseas ka rootsiaegsete härrastemajade ehitustehnikas ja -laadis. Ehitustehnika põhineb oma olulises osas maarahva ehitustraditsioonidel: seinad on raieitud ristnurgi palkidest, hoone kere lasub harilikult väga madalal vundamendil, katus on enamasti tehtud õlgedest või roogudest, paljudel juhtudel aga ka — eriti maa kesk- ja idaosas — kuusekoorest, kasetohust, kisklaudadest või mätastest, mis on aga võõras element maa ehitustehnikas.

Seda rustikaalset muljet tolelaegsest mõisaelamust ei saa vähendada ka see teadmine, et selles leidub mõningaid õige silmapaistvaid võõraid jooni, sest lõppude lõpuks on needki talupoeglikud, kuigi väljastpoolt sisse tunginud. Vanem mõisa härrastemaja on nimelt üks väga selge näide sellest, kuidas võõrad kultuurisugemed on kokku sulanud kohalike ehitustraditsioonidega. Võõras on kõigepealt elamutiüp ise,

mis läheb täiesti lahku talurahva rehielamust. Nii mõisa härrastemaja kui teenijate asula, häärber, koosnes harilikult kahest toast kummalgi pool eeskoda, mis oma lahtiste tulekolletega täitis ka köögi ülesandeid. See koda-köök, mille koldeosa oli müüritud ja ahenes üleval korstnaks, kandis baltisaksa keeles nimetust *roof*, millest eesti keeles on kujunenud *roov* ja *roovialune*. Koda-köögist köeti ka tubade ahjusid, mis 17. sajandi lõpul olid enamasti müüritud juba värvilistest kähkelkividest. Talutubadest erinesid mõisa eluruumid veel selletõttu, et need alati olid varustatud klaasakendega ja tihti ka tapetseeritud. Pere kasutas üht tuba elamiseks, teist võõrastetoaks või halvemal juhul teenijate asukohaks. Ühe või mõlema toa kõrval oli veel kitsas kamber või paar niisugust, mis aga harilikult olid kütmata ruumid.

See elamutüüp on kõikide tunnuste järgi tekkinud ja kujunenud Sakamaal, kust see keskaja lõpust peale on tunginud ka naaberaladele, taluelamuna muuhulgas ka Lätimaale, Eesti rannarootsi aladele ja vähesel määral isegi Saaremaale. Baltisaksa elamuna on sama ehitustüüp aga levinud ühtlaselt üle terve Baltikumi.

Oma põhiolemuselt oli 17. sajandi härrastemaja veel kaunis rustikaalne. Juba see üksi on küllalt iseloomustav, et sel majal puudus puhas sissekäik, härrastemajale omane paraaduks, ja selle ülesannet pidi täitma seesama uks, mis avanes tahmasesse koda-kööki, kust pääses elutuppa. Keskmine härrastemaja ei saanud ka muus osas kiidelda suurte mugavustega: elutuba oli suhteliselt väike, kinniste pinkidega seinä ääres ja kelder põranda all. Väikesed kähelahjud suutsid vaevaliselt kütta suurte pakaste korral elutuba, rääkimata magamiskambreist selle kõrval, kus puudusid oma küttekolded; obligatoorne kelder hõreda laudpõranda all ei tõstnud ka midugi toa elamisväärtust.

Võõraid sugemeid leidub ka härrastemaja ehituses, milledest silmapaistvamad on majaseinte punaseks värvimine, kuusekoore, kasetohu ja mätaste kasutamine katusekatteks. Väljast punaseks värvitud seinu on märgitud inventarides küll ainult kümnestkonnast mõisast, kuid ka need harvad juhud väärivad tähelepanu: see viis väljast maja ilustada on ilmsesti tulnud Rootsist, kus vastleiuutatud punane värv muutus 17. sajandi keskel äkki moesjaks, esialgu just mõisamajade juures. Puukoore- ja mättakatused viitavad samuti Rootsi või Soome, kust oli tulnud tähelepanndaval määral uusi mõisaomanikke või -valitsejaid. Nende haruldaste katteainete tarvitamine 17. sajandi Eestis leiab oma loomuliku seletuse selles, et suur osa mõisamajandeid ühes ehitistega oli sõdade jalus hävinenud, milletõttu uute hoonete katteks ei jätkunud enam õlgi, mida Eestis selleks otstarbeks kasutati ja kaua enne seda on kasutatud.

Kohaliku ja võõra ehitustraditsiooni kõrvuti esinemist võib tähele panna ka mõisa õue- või majandushoonete vaatlusel. Mõisa õuel leiaime paar ürgeesti ehitust: suviköök ja saun. Neist esineb suviköök 17. sajandi mõisates ja papsetes (kirikumõisates) tihti veel koonilise roigaskoja kujul, mis meie ajal üsna harva veel leidus mõne talu õuel. Suvi-

kööki kasutati mõisates vaevalt küll sakste toidu valmistamiseks; seal keedeti suve ajal võibolla teenijasperele või ka loomadele; seal tehti juustu ja erilise pruulikojaga puudumisel ka õlut ja kaljataari. Pruulikoda (saksa Brauhaus), tihti ka eriline leivakupsetamise ruum (saksa Backstube), mis tulid suviköögi asemele, on aga mõlemad võõrast algupära.

Saun oli mõisas niisama populaarne asutis kui külaski; sakste saun oli mõnikord paigutatud elumaja või härbri ühte tiiba, teise toa asemele. Paar kirjeldust 17. sajandi lõpult lasevad aimata, et mõisnikud olid sama tublid saunaskäijad kui talupojadki. Ka mõisa rehi, mis seisis küll väljaspool õue, põllul, on kohalikku, talupoeglikku algupära, nii nagu seda on ka rehepeksmise viis ja kogu põllumajanduslik varustus.

Mõisa majanduslike ehitiste hulgas ja üldse mõisa õuel leidis aga ka palju võõrast, mis ilmselt on pärit mujalt, eeskätt Saksast. Siia kuulub kõigepealt suur nelinurkne karjaaed, nn. *faland* ehk *falant*, mida piiras kolmest või igast neljast küljest lautade rida. Selle ehitise eeskuju on ühes tema võõrapärase nimega saadud Saksast. Oma algkodus haarab see suletud õuega ehitiskompleks harilikult ka elumaja, missugust kombinatsiooni võib muuseas näha ka Lõuna-Rootsis, kuid balti mõisates on elumaja seisnud alati omaette. Ka hobusetall oli uudne, võõrapärane ehitis, mida talurahvas ei tundnud. Kuna ratsahobune kuulus lahutamatu keskaegse rüütliseisuse juurde, siis oli talli välimusele omistatud erilist tähelepanu: see oli omaette stiilne ehitis etteulatava sammassuluga, tihti väike kamber pööningukorral, rajatud harilikult väljapoole karjaõue, härrastemaja lähedale. Talliruumide vahel paiknes harilikult tõllavaja, s.t. ruum sõiduriistadele. Ainult tööhobuste tall leidis sageli karjaaias.

Kultuurajalooline kahesus peegeldub ka aidaehitistes. Üldiselt domineeris mõisates väike lihtne aidakuju, mis ammust ajast on olnud tarvilusel nii eesti taludes kui ka kogu Põhja-Euroopas. Selle kõrval esineb aga mõisaõuel mõnel juhul veel kahekordne aidaar, kus ülemise korra ees väljas on sammastereale toetuv rõdu, nagu seda võime näha rootsi taluaitade juures. Seda aidakuju tuntakse aga ka Kesk-Euroopas, nii et jääb küsitavaks, kust see õieti on tulnud vanemaisse Eesti mõisatesse. Kuna see ehitisviis on Eestis olnud ilmselt möödaminevalt lühikese kestvusega, siis võib oletada, et eeskuju on selleski asjas tulnud rootsi-soome mõisaomanike kaudu Fenneskandias.

Mõisaõuel või selle lähemas ümbruses on leidunud muudki, mis külas oli tundmatu. Sinna kuulus kõigepealt aed nii köögiviljade kui ka viljapuude ja põõsaste jaoks. Köögiviljaaed, mida tollal kutsuti "vürtsi-aiaks" (saksa Kräutergarten, rootsi kryddgård) oli jagatud hiliskeskajal ruutudeks. Eraldi seisis veel kapsaaed, tapuaed ja eriotstarbeline "pleekaed", kus kevadeti pleegitati linaseid kangaid. Rohuaedades, mis asendasid pärastisi panke, kasvatati juba 17. sajandi lõpul ja hiljem tuntud viljapuid, marjapõõsaid (sõstraist kõiki kolme — musti, punaseid ja valgeid), kuid ka roose. Aias leidis tihti kalatiik ja enamasti ka eriline paviljonitaoline ehitis, mille teisel korral oli sageli kapitaal-

line hõredate või auklike seintega panipaik juustude kuivatamiseks. Mõnel juhul oli niisugune paviljon ühes juustukuivatiseiga (Käsehaus, osthus) saanud väga kummalise koha: nimelt õue- või aiavärava peale. Kuidas see paigutus tehniliselt teostati, sellest ei anna napid inventari-märkmed mingit seletust. Arvatavasti oli kandetalaks värava sambail lasuv pealispuu, mis hiljemgi iseloomustas mõisa, mõnikord ka talu väravaid.

Kokkuvõttes võib öelda, et 17. sajandi mõis kaugvaates vaevalt ma-naks silma ette mingi aadlielamu, kui ajaloo dokumendid seda ei kinni-taks. Kohalik ümbrus on sellelegi vajutanud oma iseloomuliku pitseri. Äsjase rüütli või linnamehe asumine maarahva keskele, mõisa, nõudis kohanemist hoopis uude kultuurimiljõesse. See pidi tähendama komp-romisse uue ja vana, oma ja võõra vahel, enamasti aga ka teatavat "standardi" langust. Endisest sõdalasest või linnakodanikust hakkas kujunema rahulik põllumees ja see pole jätnud mõjustamata ka tema eluviisi ja kultuurivarustist. Alles 18. ja 19. sajandi kestel on mõisa elu-olu vabanenud sellest rustikaalsusest ja omandanud eksklusiivse här-raskultuuri sära.

DER HERRENHOF IN DER ESTNISCHEN GESCHICHTE UND KULTURLANDSCHAFT

Gustav Ränk

Zusammenfassung

Die siebenhundertjährige Geschichte der deutsch-baltischen Siedlung ist in politischer und wirtschaftlicher Hinsicht gut belegt. Gut unter-richtet sind wir auch über die mittelalterlichen Burgen und neuzeit-lichen Stilbauten vom 18. u. 19. Jahrhundert, aber sehr unvollständig sind unsere Kenntnisse über die Entstehung der Güter und Herrenhäu-ser in der Ordenszeit. Diese Lücke hat der Verfasser versucht zu füllen mit einer Untersuchung, die sich hauptsächlich auf urkundliches Material aus dem Ende des 17. Jh. gründet. (Siehe G. Ränk, Die älteren bal-tischen Herrenhöfe in Estland. Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi L, Uppsala 1971). Die hier vorgelegten Tatsachen herrühren alle aus dieser Arbeit, ausser der Einzelheit, dass die estnische Bezeichnung für den Herrenhof, *mõis/mõisa*, viel älter ist, als die Adelsgüter im Balti-kum.

Die älteren Gutshäuser waren in der Regel Holzbauten, errichtet in derselben Blockhaustechnik wie die Bauernhäuser. Ebenso waren die Dächer meistens aus Stroh, bisweilen aber auch aus Birkenrinde,

Prof. Gustav Ränk

Fichtenborke oder Soden. Typologisch unterscheidet sich aber das Hauptgebäude des Hofes, das Herrenhaus, vollständig vom Bauernhause. Das war das sogèn. Flurküchenhaus, mit einem gemauerten Herdraum und grossen Rauchfang (d.-balt. *Roof*) in der Mitte. Ferner war das Gutshaus mit Glasfenstern, Bretterdiele und Kachelofen ausgerüstet, die im Bauernhause noch im 17. Jh. unbekannt waren.

Neben dem Herrenhaus gab es ein kleineres Wohnhaus von derselben Beschaffenheit für Gutsbeamte oder Dienerchaft, — genannt *Herberge*. Der Verfasser ist der Meinung, dass die Herberge eigentlich die älteste Bezeichnung für das Gutshaus ist.

Die auf dem Hofe befindlichen Wirtschaftsgebäude sind dagegen meistens vom bäuerlichen Ursprung. Hierher gehören vor allem die Sommerküche, Badstube und eine Anzahl Speicher, ausserhalb der Hofgrenze noch die Riege. Nur das Brauhaus/Backhaus, der Viehhof und Stall zeigen einige fremde, vorallem mitteleuropäische Züge. Gewöhnlich besass jeder Herrenhof auch einen Garten für Kräuter, Blumen oder Obstbäume. Sonst ist aber das Leben des Landadels noch im 17. Jahrhundert ganz rustikal.

LUULEST, POEETIKAST JA LUULETUSTEST

Bernard Kangro

Nagu kogemustest teame, on teatud ajajärkudel ilukirjandus üldse ja luule eriti populaarne ja omab suurt kiirgamisjõudu. Samas aga koh-tame perioode, mil see on tahaplaanile surutud. Näib, et elame praegu üle üht säärast mõõnaaega. Läbikäimisvahendite rikkus ja kiirus, TV, kino, raadio pakuvad rohkesti tõmbavamaid ajaviitmisvõimalusi. Sellele seltsivad heaolu põhjustatud huvipuudus ja loidus. Ka nõuavad nõud-likumad tööülesanded ja nende jaoks ettevalmistamine inimvaimult suu-remat panust ja põhjustavad ajanappust, sageli kujutletut. See kõik on vähendanud tänapäeval ilukirjanduse osatähtsust, kuid pole seda siiski meie vaimsest eluruumist päriselt välja tõrjunud.

Oleksime palju vaesemad, kui see tõepoolest sünniks. Eriti raskesti tabaks see meid, eriti maapaolasi. Meile on omakeelne ilukirjandus palju rohkem kui ajaviide. See on meie oma rahvasse kuulumise tun-nusmärk ja meie eriilme parim säilitaja, eriilme, mida me kaotada ei taha ja isegi mitte ei saa. Eesti kirjandus paguluses on kujunenud sel-leks mõisteks, ilma milleta me kultuurrahvana arvesse ei tule. See on meie nimekaart. See on ühtlasi ka abivahend meie isiklikul ja rahvus-liku teadvuse arenguteel.

Järgnevas peatume ilukirjanduse, aga eriti ühe selle komplitseeri-tuma liigi — luule juures. Ja lähtume teoreetilistest küsimustest, mitte kirjanduse ajaloo-st. Pärast lühikest ekskursiooni poeetika valda analüü-sime kolme erineva ilmega luuletust.

Enne kui otseselt teema juurde asume, juhime tähelepanu asjaolule, et teoreetikutel on olnud üsna raske kokku leppida selles, mis õieti ilukirjandus on. Pole nimelt jõutud kõiki rahuldava definiitsioonini. Kokkuvõttes aga on nimetatud ilukirjanduslikku teost fantaasia saa-duseks, mida kirjanik on loonud oma kujutluspiltidest, valinud ja kor-raldanud vastavalt oma kutselisele nägemusele ja aegade jooksul kju-nenud kirjanduslikele vormidele ja võtetele. Seejuures ei ole oluline, kas kirjandus on tõelisusele vastav või autori poolt välja mõeldud. Eriti on reaalsusele mittevastavus või vastavus ebaoluline luules. Ometi aga on kirjandusel oma tõelisus, mida ei tohi murda.

Luulekirjanduses tehakse vahet lüürilise ja eepilise luule vahel. Esi-mene neist on kantud rohkem lühitervikuks sulatatud tundeelvusest, üksikmeeleoludest sageli ilma loogilis-kausaalse põhimõtte järgi kujun-datud sündmustikut. Pikemaid, eepilise koega, värsimõõtu, riimi ja muid võtteid kasutavad värssteosed kuuluvad aga eepilise luule alla. Meie peatume järgnevas kõigepealt lüürika juures.

Aregulooliselt on lüürika arvatavasti kõige vanem ilukirjanduslik

põhiliik, mis ulatub kaugemale eelajaloolisse aega. See on suuliselt edasi-antav rahvaluule. Meie nn. kunstluule algallikaks on vana-kreeka luule oma žanrite ja võtetega. Rahvaluule on aga vana-kreekaski esinenud ühenduses tantsu, laulu, töö, tavade ja religiooniga. Sõna lüürika ise on tulnud ühest vana-kreeka keelpillist. Samalt maalt on pärit ka paljude lüürika eriliikide ja ehitusvõtete nimetused ja nende kasutamise traditsioonid.

Õpetus, mis käsitleb värsimõõtu, rütmi, riimi jm. küsimusi, värsi liike jne., nimetatakse meetrikaks ehk värsiõpetuseks. Sõna värs aga tähendab eesti keeles kahe või enama värsijala (arsise ja teesise korrapäraselt liigendatud ühiku) kogumit ehk rida. Lisame, et värs ei tähenda mitte stroofi (mis samuti kreekast pärit) ehk salmi, kuigi seda vahel selles tähenduses kasutatakse.

Peatume esiteks värsiõpetuse olulisema nähtuse — värsimõõdu ehk meetrumi juures. Värsimõõt on luulerea rütmiline liigendusskeem, mis niisiis põhjeneb tõusude ja languste korrapärasel vaheldusel. Mida mõistetakse mitmesugustes keeltes tõusu ja languse all? Lähemal vaatlusel näeme, et ühes (ms. ka kreeka) keeles on selle aluseks silpide pikkus ja lühidus, seega siis kvantiteet, mille järgi seda süsteemi kutsutakse kvantitatiivseks süsteemiks. Teises keeles on määravaks sõnarõhk, mis võib mõnes keeles langeda esimesele silbile, teises aga hoopis kuskile mujale. See annab silprõhulise süsteemi. Kolmandas on aluseks silpide arv, mis annab silbilise süsteemi. Eesti keel oma veldete ja rõhkudega annab mitmesuguseid kombinatsioonivõimalusi, eriti veel, kui osa süsteeme ei loe rõhutus asendis olevate silpide arvu (puhttooniline süsteem). Nagu üks noor uurija (J. Põldmäe) Eestis oma töös on näidanud, on eesti luules rakendusel 7—8 eri süsteemi. Eesti keel kuulub seega (koos soome keelega) maailma rikkalikemaid võimalusi pakkuvate keelte hulka värsimõõdu ja seega rütmi varieerimisel.

Rütm aga, samuti kreeka algupäraga sõna, ei ole mitte samane meetrumiga. Meetrum on mehhaaniline korduste skeem, rütm aga selle vahelduvuse tegelik rakendamine. Seal mõjuvad kaasa juba eesti keeles kaks eelmainitud tegurit — sõnarõhk ja silbivälde ja eri laadides ka silpide hulk, lauseehitusest tingitud pausid vahemärkide kujul ja ka psühholoogiline, s.o. sisuline rõhk.

Luuletamisel on rütmika küsimused üsna keerulised ja sageli peidetud. Osal autoritel on rütm n.ö. veres ja nad kasutavad mitmesuguseid skeeme suure variatsioonirohkuse ning kindlusega ja nende luuletusi lugedes ei komista; värs on kergelt loetav, rütm on huvitav, ei hakka kunagi vemmälvärsiliselt rauma (kui seda just mõnel põhjusel meelega ei tehta teatud sisulise efekti saavutamiseks). Osa autoreid eksib sageli rütmi ja värsimõõdugi (mille jälgimine on ju mehhaaniline ning lihtne) vastu. Takerdume tihti lugemisel ja see eelis, mis on mitmekeelsusel korduvuses, millisel psühholoogilisel seadusel rütmi võlu seisabki, läheb kaotsi või mõjub segavalt. Kahjuks ei ole rütmikut võimalik kustki õppida, spetsiaaluurimusi pole palju ja eestlast see ei aitaks;

eesti keeles aga on poetika õpperaamat siiani kirjutamata.

Tähtsamaid värsimõtte, mida meie luule sageli kasutab, on jamb ja trohheus, kus mõlemates tugev ehk pikk silp vaheldub nõrga ehk lühikesega. Vahe on selles, et jamb algab langusega, trohheus tõusuga. Teine ja samuti rohkem kasutatav on daktül — üks rõhuline või pikk ja kaks rõhuta või lühikest silpi. Viimase asemel värsiorus võib olla ka üks pikk silp, mida siis nimetatakse spondeuseks. Daktülil on kaks võimalust — anapest ja amfibrahh, selle järgi, kas esimesele rõhulisele eelneb kaks või üks rõhutu silp.

Jätame seljataha värsimõdu ja rütmi küsimused ja peatume teisel kunstikavatsuslikul võttel, mis õieti kõige rohkem luulega assotsieerub — nimelt riimil. Lõppriim ehk lühidalt riim on eesti luules hilisnähtus, koos tulnud kunstluulega. Riim ise on värsirea lõppsõnade häälikuline kokkukõla. See algab viimase värsijala tõusus oleva silbi vokaalist (jumalad:rumalad, puule:suule, kott:pott). Seda nimetatakse täisriimiks ehk puhtaks riimiks.

Kahekümnendatel aastatel kerkis meie luules esile uus riimiliik nn. irdriim, milles osa häälikuid kas pärast rõhulist silpi erineb, irdub, olgu siis sõna keskel (liiva:tiiba) või lõpul (särgis:märgiks) või samal ajal mõlemas kohas (raksab:aknal). Irdriimideks nimetatakse mõnikord ka sääraseid, kus irdumine on rõhulise silbi vokaalis, see on nn. konsonantriim (lipp:lapp, kalda:kulda). Irdriim avas eesti luules paljudele sõnadele sissepääsuks ukse ja just riimi kohal, mis on värsireas kõige tähtsam koht. Nimelt ei ole eesti keeles riimivate sõnade arv mitte väga suur. Peale selle oli mitu luuletajate generatsiooni riimsõnu juba kasutanud ja need liiga sagedase kordamisega ära kulutanud, nende värsikuse hävitanud, palju sundkujutlusi ja motiive kaasa toonud. Vaja oli luuletajatel uut maad. Ja sellest haaratigi kinni ja kasutati vahel nii irduvaid sõnu riimi kohal, et samakõla mulje, mis on ju ka õige õrn ning vahel isegi vaieldav nähtus, hoopis kadus. Sellega tuli aga kaasa palju uusi kujutelmi ja see oli oluline eriti realistliku laadiga luules, nagu 20-ndate aastate lõpul ja 30-ndate algul eriti nn. eluläheduslaste juures moodi läks. Küsimuse kohta võeti ka sõna, osalt eitati, osalt kiideti, irdriime kutsuti laisk-riimideks, vanu kulunud täisriime aga punn-riimideks jne. Ometi hääbus irdriimi vaimustus siiski 30-ndate aastate keskel ja noor arbujate generatsioon, kes luuletamist endale kergeks ei teinud, läks täielikult üle täisriimidele. Samuti kadusid irdriimiga liialdused.

Sõna riim ise on samuti kreeka keelest tulnud ja itaalia ja saksa kaudu meile jõudnud. Riimimata värsse ei esine mitte ainult eesti rahvaluules, vaid ka kunstluules, kus see kannab blankvärsside nime. Seda kasutas ohtrasti Shakespeare oma draamades, aga ka Puškin jt. Uuemas luules aga on riim järjest vähem kasutamist leidnud.

Riim on luuletajale katsevikiks ja artistlikkuse, kombinatsioonivõime, assotsiatsioonide ja kujutluste ulatuse, maitse, eelmiste põlvkondade

luule tundmise ja sõnavara rikkuse hindamisel. Riimi abil saab kätte enamik noori värsiseppi sellipaberid, kuigi mitte meistritunnistust. Nii saladuslik ja ebateadlik kui luule loominguprotsess ka on kuski alateadvuses, riimiga lööb ta rinnad kokku kõhe, kui ta kirjutab riimidega varustatud kindlatesse stroofidesse jaotatud luulet. Ühel omapärasel ning olulisel real peab olema vähemalt teine samakõlaga samavääriline paariline, sageli veel kaks või kolm riimsõna, kui stroofiskeem on säärane (näiteks sonetis või tertsiinis). Mis teha, kui see sõna ja rida äkki mitte pähe ei tule ja kui see, mis tuleb, sisuliselt ja meeoleuliselt sinna lähedale ei kuulu ja teema hoopis metsa veab? Kuigi tavaliselt rutiiniga luuletajal juba alateadvuses võib toimuda riimimine ja read tõusevad paartiti üles, siis võib harjumus ja teiste luuletajate ettetööndus assotsiatsioonide siduda ja kaotada omapära ja viia värsi lamedaks ja liialt tuntuks. Nimelt veab riim igas keeles paratamatult kaasa sõnu ja kujutelmi ja motiive nii, et ühe olulise sõna kõrvale tekib sääraseid, mis sinna kuidagi ei taha sobida.

Nii tähtis sõna nagu "süda" ei anna üldse täisriimi. Sakslastel seevastu aga "Hertz" ja "Schmertz" panevad sageli südame valutama. Meie ärkamisajal nii vajalik sõna nagu "muld" sundis kasutama sõnu "tuld" ja "kuld", seepärast oli nii palju "rinna sees tuld" ja läikis nii harva nähtav metall nagu kuld. 20-ndatel aastatel sõandasid vähesed neid sõnu riimida. Nõudis suurt julgust 30-ndatel aastatel, et neid vanu kulunud riime kasutada, aga ka oskust neid välja tuua hoopis teises kontekstis ja stiilis. Räägiti, et ärkamisaegsel paljukirjutajal. M. J. Eisenil olid seinal riimitabelid, kus kõik võimalikud riimsõnad olid ära toodud; nii võis ta oma vaimu vabastada meeldetuletustest. Et riim on raskusi teinud, võib näha vahel mõne luuletaja originaalkäsikirjast, kus äärelle on kriipseldatud vajalikud riimsõnad või rida muudetud riimi sobivuse pärast. Kõige mõjuvam on muidugi värske riim, täiesti ootamatu ja see, et riimi kohal on rea sisuliselt oluline sõna, nii et ei jää muljet, et miski motiiv on riimi pärast karvupidi sisse kistud. Et viimast muljet tasandada, on luuletaja redigeerimise saladuseks, et sageli saab ridade ümbervahetusega just vähemoluline ette tuua ja oluline ning üllatuslik riimsõna jätta viimaseks, mis nagu naelapea pihta lööb.

Noorele luuletajale ei ole riimimine, kui ta ei ole eriline virtuoos, sugugi kerge ülesanne ja mõnelgi korral on riimid kogu luuletuse hävitanud. See, kes selles tules on ehk kauem olnud, mõtleb vahel nii nagu Juhan Liiv omal ajal kirjutas:

*Riimiga laul on ilus ja sügav,
riimita — ilusam, sügavam.*

Näib, et osa elamusi ja teemasid lasevad endid kergesti riimida, teised aga üldse mitte. Mõned motiivid on nii haprad, et iga intellekt või kombineerimise vari selle fluüidumi hävitab, millele kogu luuletus on üles ehitatud.

Enne aga kui riimi päriselt jätta, tuletame veel meelde, et riimid oma asendi järgi stroofis jagunevad paaris-, rist-, süli- ja segariimiks.

Nimetused ise ütlevad ära, mis need on. Need asetused aga annavad eri efekti. Kui näiteks esimene ja teine, kolmas ja neljas rida omavahel ühes neljarealises salmis on riimitud, annab see palju tugevama riimi mulje kui siis, kui on kasutatud ristriimi, s.o. esimene ja kolmas, teine ja neljas on paaris. Kõige vähem riimimulje tekib segariimis asetuse juures, kus kunagi ette ei tea, millal riimisõna esineb, vahel nii paljude ridade järel, et eelmine sõna on täiesti ununenud.

Stroof ehk salm on teatavasti luuletuse üksikosa, mis on eraldatud suurema reavahega. Seda jagunemisprintsiipt kasutatakse üsna sageli, sellel on sama ülesanne nagu lõigul või koguni peatükil proosas. See on nii sisuline kui ka vormiline liigendus, kusjuures sageli vormilise liigenduse määrab just riimisüsteem, mis tavaliselt on kõikides stroofides samasugune. Muidugi esineb ka luuletusi, kus vormiline ja sisuline liigendus ei lange ühte ja kus vormiline ühtsus murtakse sisulise liigenduse huvides. Samuti leidub kindlaid stroofikombinatsioone, kus riim üldse puudub. Selle järgi, mitu rida on stroofis, on tekkinud sageli kasutatavad stroofid ja neil on oma nimed.

Kahevärsilised stroofid ehk kahikud esinevad tavaliselt koos paari-riimilise asetusega. Ajalooliselt tuleb see kreeka elegilisest distihhonest. Kõige tavalisem, eestigi luules, on nelirida ehk nelik. Kolme kaupa koos esinevat ridadesüsteemi, kus kasutatakse ristriimi, nimetatakse tertsiiniks ja need olid armastatud itaalia keeles. Ka meil on küllalt tertsiine. Kui riimijärjestus kolmikreas on vaba, kutsutakse seda tertsetiks. Sekstiin koosneb kuuest värsireast, nagu nimigi ütleb, tal on oma kindel riimiskeem (abacc või ababcc). Oktaav koosneb kaheksast värsist, see oli tuttav renessansiajal (Tasso, Ariosto jt.) stantside nime all. (Oktaavides on näiteks Kreutzwaldi "Lembitu"). Triolett on samuti kaheksarealine luuletus, kus teatud read korduvad. Peale nende on eesti luules haruldased veel noon, kantsoon, gaseel jne. Stroofivormi kuninganna aga on Itaalias renessansiajal tekkinud, arengu läbi teinud, aga veel tänapäeval kasutatav vorm — sonett.

Sonett, tuleb sõnast sonare, kõlama, on 14-realine luuletus, mis oma klassikalises vormis (leidub ka palju muundvorme) koosneb kahest nelikust ja kahest kolmikust. Need on riimitud nii, et nelikutest käib läbi ainult kaks riimi, seega kummastki neli riimisõna kas rist- või süli-riimilises süsteemis (abab abab või abba abba), kolmikutest käib tavaliselt läbi kolm riimipaari, vabamas asetuses. Aga klassikalisel sonetil on veel teisigi kitsendussõnade vormi alal: mõõduks on enamasti viiejalgne jamb või trohheus, ei tohi esineda siirdrida (enjambement), ei tohi korduda ükski oluline sõna jne. Peale selle on veel nn. sisevorm: nimelt teema murdekoht nelikute ja kolmikute vahel ja viimane rida või reapaar on nn. puänt ehk kokkuvõtte või üllatuslik pööre. Need reeglid teevad soneti kõige raskemaks vormiks. See, kes laitmatut sonetti kirjutab, võib öelda, et ta valitseb sulge luule alal. Eesti keelde ilmus sonett 1881 (M. J. Eisen). 1938. aastani, mil allakirjutanu avaldas magistritööna eesti soneti ajaloo-žanriuurimuse, leidis üle 1200 soneti.

Nende arv on nüüd palju suurem, kuigi uued luuletajad enam ei debüteeri sonettidega nagu vahel vanasti.

Krooni paneb kõigele pähe aga veelgi ulatuslikum vorm — sonetipärg, mis koosneb 15 sonetist, kusjuures iga järgnev sonett algab eelmise soneti lõpura kordamisega ja 15., nn. juhtsonett koosneb neist korduvatest esimestest ridadest. Eesti keeles on vähemalt kolm, kui mitte rohkem, sonetipärga avaldatud, üks neist paguluses (August Pihlak).

Vastand sonetile on ju vabavärss ehk vers libre, luuletus, kus puudub reeglipärasus. Read on selles isepikkused, jagunemine stroofideks, kui see esineb, on ebakorrapärane, riim, kui ta esineb, pole kindlas süsteemis. Vabavärsi vormiline vaheldus on seoses sisulise arenguga. Vabavärsi on meil harrastatud sajandivahetusest saadik, alates Ernst Ennoga, hiljem on seda peaaegu kõik luuletajad kasutanud. Vabavärsiga tuli luulesse arusaadavalt palju sisulist uut. Kuigi see näib väliselt hõlbus kirjutada, pole asi siiski nii. Selles on kerge kalduda paljusõnalisusse, hämarusse ja kaotada kooshoidvad printsüübid hoopis käest. Võib-olla on siiski see õige, mida on vahel öeldud, et enne peab oskama sonetti kirjutada, siis võib asuda vabavärsi kallale. Enne peab võimeline olema kasutada luules avalduvat kontsentratsiooni, ridade ja sõnade ökonoomiat, teema arendust, keelelist ja stiililist oskust, kui hüljata paljud abivahendid, mida seotud ja tugevasti seotud kõne pakub.

Enne kui lahkume värsiõpetuse sellest osast, mainime veel, et kõlakaunistuse hulka kuulub peale lõppriimi veel algriim ehk alliteratsioon ja assonants. Mõlemaid meil on kasutatud ohtrasti rahvaluules ja sealt ka kunstluulesse üle toodud — need on vokaalide ja konsonantide samakõla sõna algul, s.o. rõhulises asendis. Näiteks:

*Kus need kuked kulda söövad,
kuked kulda, kanad karda,
haned haljasta hõbedat.*

Peale eelkäsitletud vormiliste elementide värsiõpetuses ei tohi me unustada keelt ja stiili, stilistikat. Keele ja stiilivahendite kasutamine ei sünni üksnes luules, vaid see on ühine proosakirjandusega, sageli üldse kirjutatud sõnaga.

Ilukirjandusliku teose väljendusvahendiks on keel. See annab kirjandusele keskse tähenduse ühe rahva vaimuelus selle keele säilitajana ja arendajana, vaimsete väljendusvahendite kandjana ja võiks öelda — loojana. Keel ja kirjandus on palju rohkem seotud kui seda omal ajal arvati. Ei ole ka juhuslik ega nõrk suhe rahvaste kultuurilise taseme ja ta kirjanduse, juba vanast ajast alates folkloori vahel. Kirjandus kajastab ka moodsal ajal rahva kui terviku vaimset hoiakut ja palet, moodustab õieti olulise osa selle näost.

Keele ja kirjanduse lähemad suhted, vastastikku mõjutused ja nende suhted mõtlemisvõimega on suuresti veel uurimata. See aga, millega on juba kaua aega tegeldud, eriti luule osas, on stilistika, s.o. nende vahendite kasutamine, mis keeles iseenesest ja alati peituvad ja mis

sinna on vahest omakorda tekkinud loomingu protsessi tagajärjel. Stiilistika oli vanal ajal palju õpetatud aine, isegi ülikoolis kohustuslik. Selle ülesandeks on käsitleda keele väljendusvahendeid ja nende elemente ja selgitada nende kunstilisi ülesandeid.

Kui alustame sõnade valikust, siis meenutame, et ühe rahva kogu sõnavara võib olla suurem või väiksem. Olgu mainitud, et eesti keele sõnavara on suurte keeltegagi võrreldes äärmiselt rikas. Kirjanikud, eriti luuletajad on seotud rohkem sõnavaliku küsimustega kui tavalised kõnelejad, nende sõnavara on palju rikkalikum kui kõnekeele oma. Tavaliselt on luuletaja valvel ilmekamate ja haruldasemate sõnade püüdmisel. On näiteid, et paljud on sellel alal teadlikult töötanud juba Kreutzwaldist ja Koidulast alates. Sõnade kordumatuse nõue tekitab jahi sünonüümidele. Sünonüümid on tähenduselt lähedased, kuid eri varjundiga sõnad. Eesti keel on mõnes osas sünonüümidest väga rikas.

Luules kasutatakse sageli arhaisme, minevikust pärit või vananenud sõnu, aga teatud stiilis ka neologisme, uusi sõnu, dialektisme ehk murdesõnu ja žargooni küll harvemini luules kui proosas. Seal on kasutatavad ka barbarismid, mida luulesse tooduna võiks kutsuda prosaismideks või vulgarismideks.

Stiilistika peaosas moodustavad stilistilised kujundid ehk figuurid. Neist on kõnefiguurid tuntumad, siia kuulub näiteks epiteet ehk lisand, võrdlus ja troobid, millises rühmas on metafoor, metonüümia, siis veel personifikatsioon ehk isikustamine, allegooria, sümbol, hüperbool, paradoks, oksüümoron, perifraas jne. See pikk rida võõrkeelseid nimesid juba näitab, et kirjanikul, eriti luuletajal on kasutada terve arsenal vahedaid relvi.

Tähtsaim on õieti see kõnekujund ehk figuur, mida nimetame võrdluseks. Võrdlus on nähtuste kõrvutamine sarnasuse alusel. Võrdluse mõtteks on vähem tuntud nähtuse seletamine sarnasuse alusel tuntud nähtuse abil. See on igapäevases kõneski väga kasutatud võtte, algab tavaliselt sõnadega: kui, nagu, justkui, otsekui, nõnda nagu, niikui jne. (sa pead end üleval nagu poisike, vihma sajab otsekui oavarrest), aga võib esineda ka oleva käändena (kuused tõusevad tornidena taeva poole). Võrdluste värskus ja rikkus näitab autori kogemuste suurust, ta võimet kirjeldavat piltlikult esitada. Kirjandus, eriti luule, on täis võrdlusi.

Troobid, teine suurim ja tähtsaim kõnefiguuride liik, on asekujutelmad, s.o. sõnade kasutamine ülekantud tähenduses, sest mõne nähtuse võime arusaadavamaks teha üle kandes teise nähtuse omadusi. Ka troopidest kubiseb meie kõnekeel. Osa neist on nii kulunud ning tavalised, et me enam ei mäletaagi otsest tähendust. Näiteks sõnad "lauajalg" või "kirvesilm" on troobid. Jalga meil enam ei tule teadvusse sõna "lauajalg" ega silma "kirvesilma" kuuldes. Kui ütleme, et ta on "terasene mees", siis on see troop, kusjuures terase kõvadus ning vastupidavus kõrvutatult mehega annab emotsionaalselt suurendatud efekti. Kui troopidest on metafoor asekujutelm sarnasuse alusel, siis metonüümia

— mõne teise suhte alusel (näiteks: ma loen Tuglast, jõin kaks klaasi). Sümbol on üldtuntud võrdkuju (näit. ei siin haljast loorberipärga vajuta keegi lauliku pähe, Suits). Sümboleid kasutab luule ohtrasti. Personifitseerimisel antakse elutule esemele elava olemuse omadus (tuul käib tühjal rannal ringi, otsib taga oma kingi, Enno). Oksüümoron ehk tarkumalus on, kus ühendatakse vastakad mõisted ja paisatakse niimoodi suhted segi (sadas tulist lund). Hüperbool on liialdus jne.

Kui me lisame siia lausekujundid, nagu retoorilised küsimused, apstroofid, anafoorid, epifoorid, refräänid, kliimaksid, tõusud, parallellismid, antiteesid, ellipsid, väljajätted, parenteesid, zeugmad ja inversioonid ja kes-teab veel mis, siis oleme neid ainult nimetanud. Ei tarvitse muidugi lisada, et kõik see tulevärk ei aita, kui kirjanduslikul teosel puudub *s i s u*, kui autoril ei ole midagi öelda oma teosega. Sisu aga on juba see, milles mitte ükski värsiõpetus ega stilistika ei aita.

Mis aga on ühe kirjandusliku teose sisu? Küsimus näib alguses kerge vastata olevat: sisu on informatsiooni, esitatud faktide summa antud teoses. Sügavamale kaevamisele, kui küsime täpsemalt selle informatsiooni, faktide järele, näib, et see kõik nii lihtne pole. Poetikates tehakse vahet säärase teoste mõistete vahel, nagu ainekust, teema, probleem, idee, mis kõik on teose sisu osad või eri aspektid. Ainekust on kõige laiemalt võetuna see ala, millest teose sisu osad on võetud. Teema on aga autori valik sellest ainekust, käsitlusele võetud ühtne ning piiratud lõik ainekust. Teema on luuletustes üsna sageli antud ka juba pealkirjas. Luuletustes vähem, rohkem aga proosas seab autor üles ka probleemi, mida ta lahendada katsub. Probleemile vastuse andmises tuleb ilmsiks kirjaniku idee. Näiteks isamaaluules on selleks iseseisvuse idee, filosoofilises luules mõni teine mõeldav idee, religioosses luules jumala armastuse, lunastuse idee jne.

Kogu seda informatiivset materjali, mis läbi põimitud tavaliselt autori isikliku seisukohavõtuga, võib esitada mitmel viisil. Ülesehituse põhikava nimetame teose kompositsiooniks. Kui eeldame, et kirjaniku ülesandeks on esitada oma teema võimalikult täiuslikult, tervikuliselt, veenvalt, esteetiliselt naudingut pakkuvalt ja miks mitte ka arusaadavalt, siis hoolitseb kirjanik teose koostisosade paigutamise ja otstarbekohase esitamise eest veelgi rohkem kui ta seda teeb nn. välise vormiliste võtete kasutamisel. Eriti kerkivad kompositsiooniküsimused üles pikemate, olgu siis luule või proosa vormis kirjutatud teoste puhul.

Et luuletusel on peale välisvormi (meetrum, rütm, riim, kõnekujujundid jne.) veel oma nn. sisevorm, seda nägime eelpool näiteks soneti puhul. Luuletuste sisemist struktuuri uurimist, ta kompositsiooni elementide eritlemist kohtab vastavas kirjanduses väga harva. Võib-olla on selle puudumise põhjuseks ka suur variatsioonide ja võimaluste rikkus, võib-olla ka peetakse seda ebaoluliseks. Eriti on sisevormil, kompositsioonil suur osa täita säärases, eriti moodsas luules, kus välisvormilisi rangeid seadusi pole jälgitud, kus pole ka kindlat värsimõõtu, stroofi, riimi ega isegi mitte kirjavahemärke, mis aitavad esitatud

materjali loogiliselt liigendada ja aitavad autori tahet mõnda osa oma tööst teisest lahutada või esile tõsta. (Moodne, ilma punktideta luule on ju ühes jorus ja seal ei tea, millised sõnad kokku, millised lahku kuuluvad, millal on üleminek teisele motiivile jne. Seal aga on ilmselt mõõduandvaks teised seadused, seega omad kompositsiooni printsiibid, isegi sel juhul, kui vastav luuletus on täiesti alateadvuslik ja nii segane, et lugeja sellest väga ebamäärase ning desorienteeritud mulje saab).

Iga kirjandusteose kõige väiksemaks koostisosaks on detail. Detail, prantsuse keelest tulnud sõna, on üksikjoon, üksikosa, võiks öelda kild suuremast tervikust. Seesugusel detailil on oma kunstiline ülesanne, selle kaudu antakse edasi fakte kunstikavatsuslikult. Kunstikavatsuslikkus teebki detaili motiiviks. Motiiv, ladina keelest tulnud sõna, aga on seotud põhjendusega, ajega. Seega on motiiv kõige algelisem mõtestatud tervik, mis on seotud juba esteetilis-kausaalse seaduspärasusega. Luules on motiivil suur osatähtsus. Motiiv esineb siin meeleolulise või mõtestatud pildi kujul, omades palju alateadvuslikku kandejõudu ja sisaldades sümboolikat. Luulet ongi mõned teoreetikud defineerinud kui hõljuvat, lailavat, sümbolitega teritatud motiivide rida. Üksikmotiivide järgnemine rida-realt, nende varieerumine ja kordamine tõusvas emotsionaalses tähtsuses moodustabki peamiselt luuletuse kompositsiooni skeemi.

Kirjanduslik teos, nagu iga vaimne avaldusvorm, nõuab sisulist ühtsust. See tähendab, et üks motiiv ei tohi teist hävitada, kuigi ta võib teadlikult olla (ja luules vahel eriti) just vastuolu sisaldav. Nii on luuletuses motiivide valik ja nende esinemise järjekord mitte nii väga vaba, vaid seda dikteerib teema ja idee. Teema esitamise moodus otsustabki selle mõjuvuse, veenvuse, tugevuse, ühe sõnaga luuletuse mõju, ta intensiivsuse ja meeldivusegi.

Proosakirjanduses on tuntud mõisted sündmustik, faabula (ladina keelest tulnud sõna, tähendab põhjuslik-ajaliselt seotud lugu, nn. jutulõnga), süžee (prantsuse keelest, faabula põhikava), konflikt, intriig, kulminatsioon, gradatsioon, peripeetia ehk pööre, lõplahendus, puänt, pro- ja epiloog jne. Luules, ka lüürilises esineb vahel episoodiliselt sündmustikku (näit. J. Liiv, "Rändaja"), muidu on teised proosas kasutatavad kompositsioonimooduseid, nagu öeldud, vahel osaliselt kasutatavad.

Ometi tõstetakse esile kolme kompositsiooni põhiprintsiipi teose üksikelementide tervikuks liitmisel ja mõju suurendamisel. Need on ühtsuse, kontrasti ja gradatsiooni printsiibid. Ühtsuse printsiibi vastu patustavad luuletajad sageli vahest just seepärast, et riim toob sisse detaile ja motiive, mis kõnelevad ühtsuse vastu. Kergesti võib kannatada meeleolu ühtsus, kui seda luuletuses on taotletud, sest meeleolu on habras ja seda võib hävitada üksik stiilist väljalangev sõnagi, kõnelemata motiivist.

Kontrastiprintsiip põhjeneb psühholoogilisel seadusel, et kujutus saab intensiivsemaks, kui talle järgneb vastusuunav kujutus. Lüürikas

on sellel eri võtegi — antitees ja seda kasutati omal ajal ohtrasti, eriti saksa romantikute, näit. Heine poolt. Tõome näiteks Anna Haava:

Sa kõige armsam mulle.

Ja siiski vibkan sind.

Tõusu ehk gradatsiooniprintsiip on paratamatu pikemate teoste ülesehitamisel, et huvi ja pinge püsiks, aga kindlaks põhivõtteks ka luules. Lüürikas on tõus meeleolu süvendamise ja intensiivsuse suunas. Mis aga süvenemine ja tõus iseenesest on, see on tegelikkuses kaunis ebamäärane ning defineerimatu, sageli maitseotsustuse küsimus. Seepärast vahest ongi luuletuste hinnangud nii üksteisest lahkuminevad.

Et saada pisut konkreetsemalt lähemale sellele väga kokkusurutud ülevaatele luule välis- ja sisevormilistest võtetest, analüüsime mõningaid luuletusi. Valitud on lühemad palad, et ruumi kokku hoida ja kogeda, et ka väikeses teoses kajastuvad samad nähtused, mis suuremateski.

Ernst Enno "Kojuigatsus", tuntud ja lauldud luuletus:

*Nüüd õitsvad kodus valged ristikheinad,
tuul mängib lilledõhnaga —
mu ümber sala laulvad vaiksed leinad.*

*Ja sääl, kus tee nii pikk ja tolmune
viib sinimetsa poole kaugele,
sääl kasekõne loob kui pilvi teele,
et kanda kojukutset minu meele.
Ja sala laulvad minu vaiksed leinad,
et õitsvad kodus valged ristikheinad.*

Teame, et see luuletus sündis Enno Valgas pangapuldi taga tööl olles väga lühikese aja jooksul. Teame, et Lõuna-Tartumaalt pärinev luuletaja ihales tugevasti oma lapsepõlvkodu Rõngu "Soosaare" loodust ja et ta üldse oli hellameelne inimene nii oma elus kui ka luules ja oli loodusega kuni viimase ajani tihedas kontaktis. Teame ka, et igatsuslikkus, nostalgia oli sajandivahetuse luules ja üldse romantilises voolus, kuhu Ennogi kuulus, meelisteema. See lühike 9-realine luuletus on üsna tüüpiline nii ajale kui ka autorile.

Luuletus jaguneb kolme stroofi, igaüks ise pikkusega. Jaotuse aluseks on sisu, mitte riimiskeem. Esimene salm, kolmerealine, sisaldab riimi 1. ja 3. reas, järgmine nelirida on paarisriimiline, kusjuures "tolmune" ja "kaugele" on fleksioon- ehk sõnalõpuriim. Viimane kahik kordab kolmandat ja esimest rida, seega vastupidises järjekorras. Värsimõõt on jamb, read pole ühepikkused. Kasutatakse kõnekujuundeid — "laulvad vaiksed leinad", "kasekõne loob pilvi", "kannab kojukutset". Teadlik on kordus alguses ja lõpus. Luuletuse teemaks on kojuigatsus, nagu see pealkirjaski seisab. Seda antakse konkreetse pildi kaudu, mille võti on reas: "nüüd õitsvad kodus valged ristikheinad", mis on luuletuse esimeseks reaks ja kavatsuslikult ka viimaseks, et seda veelgi rõhutada.

Luuletuse tekkimisel esimeseks ideeks on tõenäoliselt olnud just see tundetoonitatud rida — visuaalne pilt valgete ristikehinte õitsemisest ja nende lõhnast, millega "tuul mängib". Pole kahtlust, et sõna "ristikheinad" on kaasa toonud riimsõna "leinad", mis on veidi pingutatud, eriti selle sõna harva esinev mitmuslik vorm. Et need ristikheinad õitsevad teepervedel, on tõenäoline, sest luuletaja järgmine detail on "pikk tolmune tee", mis muide on Enno luules korduvalt esinev motiiv ja millel ei puudu teistes ühendustes oma filosoofiline põhi sümboolse tähenduse kujul, mida kujutab endast sõna "tee", see on tee kaugele või tee enese juurde, enesesse oma olemust otsima, nagu see on tihti Enno luules. Siin luuletuses on see Lõuna-Tartumaa maastik, kus tee viib kauge sinendava metsaviiru poole, emotsionaalselt laetud igatsusmotiiviga. Kased, millede "kõne" otsekuu pilvi silme ette manab, pilvi, mis kojukutset kannavad. Mõne üksiku reaga on loodud pilt teest, mida kutsus esile valgete lõhnavate ristikehinte õitsemine, teest, mis kaugele viib ja kojukutset kannab. Näeme siin, kui ühtlane ja valitult napp on detail, motiiv. Näeme, et teema käsitluses on ka teatud liikumine — lähemalt kaugemale ja et motiiv on rõhutatud kordamisega. Saame ka aru säärase luuletuse sündimisest nii spontaanselt ja intensiivse mälu-pildi ajal. Ja teame ka, et see lugejas kutsus esile vastava igatsusliku tunde juhul kui ta võimeline on sedalaadi tunnet tundma ja õigustama. Võtame järgmiseks näiteks Gustav Suitsu tuntud "Sügise laulu".

*Hall on taevas ja must on maa.
Sajab ja sajab lõpmata.*

*Udusse upuvad sibid kõik eel,
haige on süda ja väsinud meel.*

*Ab, kui nii palju, nii palju ei sajaks,
tuul selle udu kord laiali ajaks!*

*Ilm aga sumestub hääletu.
Sügisepäev jõuab õhtule ju.*

*Kuhu küll lõpeb rändaja tee?
Õö tuleb, pime ja pilkane.*

*Ab, kui nüüd taevatähtigi oleks,
kui veel see öögi nii otsatu poleks?*

See luuletus ilmus kogus "Tuulemaa", seega enne iseseisvusaega, täpsemalt pärast 1905. a. revolutsiooni, millele autor kaasa tundis, reaktsiooni ajajärgul. See üldmeeleolu kajastub teema valikul. Teema on kaunis konventsionaalne ja palju lauldud — pilt hallist, vihmast ning udusest sügispäevast, aga veel masendavamast pikast ning pimedast

sügisööst. See on lausa vastand eelmisele Enno luuletusele ristikkeinalõhnalisest suvepäevast ja maastikust, kuhu igatsetakse. See on päev, kust ära tahetakse põgeneda, mille puhul õhatakse: Tuleks kord tuul, tuleks hommik, lõpeks umbne pillkane öö otsa! Näeme, kui valitud ja ühtlane on detail, kuidas on detail seotud luuletaja hoiakuga (udu on meele väsitanud, rändaja tee on tundmatuses) seotult tundetoonitatud.

Luuletus jaguneb kaheks — kahe esimese kaksikvärsi järel on hüüatus vihmasaju lakkamise ja udu hajutamise järele. Täpselt sama on kahe järgmise kaksikvärsi järel — hüüatus taevatahtede nägemise ja öö kiirema lõpu järele. Luuletuses on nii sees ka sündmustikku, õieti aja kulgu — päevast õhtule ja ööle. See ei ole juhuslik sügisepäeva motiivide esitamine, vaid loomuliku ajajärjestuse jälgimine, samal ajal ka emotsionaalne tõus, gradatsioon: päev on umbne ning hall, aga öö on veelgi süngem, pimedam ja pikem kui päev.

Ei ole usutav, et autor selle kirjutas kiiresti maha, jälgides juhtmotiivi, võimalikum on siin siiski oletus, et see kajastab, s.t. võib kajastada üldist autori meeleolu ja välist olukorda meie maa saatuses. Sellele viitavad Suitsu selle perioodi teised luuletused, kus sümboolika on selgem ning otsesem. Suits on ka hoopis teist laadi, palju intellektuaalsema kallakuga autor kui Enno. Aga et luuletuse esimeseks detailiks on olnud puhtvisuaalne pilt, mis on lakoonilise konstateeringu kaudu antud, võib-olla peab paika, nimelt: "Hall on taevas ja must on maa!" Seega sisaldab — kas juhuslikult või teadlikumalt — esimene rida luuletuse mõlema poole värvid — hall ja must, mõlemad sümboolselt võetavad värvid.

Lisame veel, et värsimõõt on trohheiline, kus esineb spondeust. Luuletus koosneb paarisriimilistest kaksikridadest. Kasutatakse kõnekujundeid (udusse upuvad sihid, süda on haige), inversiooni, s.o. sõnade järjekorra ümberpöörämist, mida Suitsul eriti palju esineb (ilm aga sumestab hääletu).

Kolmandaks näiteks valin ühe oma luuletuse, pealkirjaga "Ajatu mälestus". Teen seda seepärast, et saan selle tagapõhja autorina, samuti selle sünnilugu valgustada. Ja see võib niisiis pakkuda mõnel määral autentset materjali.

*Laman selili ja olen
enda meelest reheabi.*

*Üle minu käivad parred,
minu päratumas keres
lõõmab, õhkub tulekabi.
Partel vanad abtevarred
levitavad vänget suitsu.
Mehed, mustad nagu tondid,
pibus vanad abepuud,
käivad mööda abjusuud.*

*Ja kui valgus langeb neile,
tunnen äkki kõiki ära:
juba eile, tunaeile,
juba üle-üleile
töötasid ja käisid siin.
Need mu mustad isaisad
mineviku rehetares,
olles väsimata visad,
teevad lõppemata tööd.*

*Mina olen reheahi,
minu päratumas keres
hõõgub lõõmav tulekahi
keset pikka ööd.*

See luuletus ilmus kogus "Reheahi" a. 1939 selle raamatu viimase luuletusena, asetatud just sinna tuntud tagakaalu seaduse alusel, et kõige iseloomulikum ning tähtsam tuleb lõpus. Seejuures oli aga see luuletus ise üks esimesi selles ainekikus ja andis luuletuskogule nime ja sellele laadile sümboli. Nimelt juba kogust "Vanad majad" saadik, nagu see nimigi ütleb, olin käsitlenud meie rahva mineviku elutunnetust, seda sidet, mis meil on esivanematega, ja seda elulaadi, mis sel ajal juba ähvardas kaduda igapäevasest elust, kuid oli vaimse ja emotsionaalse pärandusena veel meis alles. Kogus "Reheahi" see kulmineerus ja andiski nii ühe ürgeestilise motiivistikuga raamatu. Võitlus isenesest talupoegliku ja linnakultuuri vahel meie kirjanduses oli toimunud juba tükk aega enne mind, juba Eduard Vilde ajal, mil tekkisid mõisted "parsil ja vommil" ja "pastlakultuur". See aga ei olnud 30-ndatel aastatel enam mingil moel aktuaalne ega ei mõjutanud minu ei ainevalikut ega seisukohavõttu. Linlase ja "eurooplasena", milleks saama mu õpetaja Gustav Suits oli juba Noor-Eesti ajal üles kasvanud, lähenesin ainekikule lihtsalt seepärast, et see mind huvitas, et see kaasa kiskus, ja muidugi ka seepärast, et mitte ükski meie tolleaegsel parnassil ei kasutanud ja osaliselt vahest ei tundnud kutset selleks. Kõik mu ea- ja rühmakaaslased olid linlased ja nende maitse ja mõttering oli kaugel vanast reheahjust. Usun, et suur osa neist polnud oma silmaga mitte kunagi vana reheahju näinudki. Nii oli see ühelt poolt "anti" tolleaegsele suunale meie oma ringis (näiteks Talviku roiskumise ja pahede motiivid, Alveri euroopalik artistlikkus ja intellektualism, Sanga moodne noore inimese, just linlase elutunne, Masingu religioosne müstitsism jne.) Teiselt poolt aga oli lapsest saadik tohtnud mu meelegutlust mu vanaisa saatust, kes töötades mõisarehes rehepapina põles sinna elusalt sisse sel ajal, kui mu isa oli alles kaheteistkümneaastane. Rehi ja reheahi olid mu mälestustes konkreetsed ja ühtlasi sümboolsed mõisted.

See aga on ju ainult tagantjärele konstruksioon, reheahju motiivile ja just sellele luuletusele viis mind mitte mingi kaalutlus ega otsus, vaid hoopis — unenägu. Aga seda konstruksiooni õigustab kindlasti asjaolu, et unenägu ei teki mittemillestki, vaid on alateadvuslik reaktsioon sellele, mis on juba iseenesest olemas.

Mis puutub unenägudesse, siis nägin ma neid sageli ja väga eredaid. Aga me teame, kui haprad on unenäod kaduma nii pea kui ärkame, ja sageli me ei ärkagi õigel ajal ja hommikul mäletame väga nõrgalt ja segaselt selgena tunduvaid ulmi. Mina aga katsusin pika aja jooksul harjutada õigel ajal ärkamist. Ja mul oli edu — ma ärkasin enne kui unenägu ununes, õieti enne kui ta lõpulegi jõudis. Mul oli voodi kõrvale valmis seatud paber ja pliiats ja ma haarasin kohe need ja kinnisilmi, ilma tuld süütamata kritseldasin unenäo paberile. Pärast kirjanepanekut panin paberi ära ja jäin edasi magama ja — nägin enamasti edasi ka unesid. Nii ma võisin öö jooksul korduvalt ärgata ja ülestähendusi teha. Hommikul oli siis vaja üleskirjutatu dešifreerida ja ümber töötada ja neist said sageli luuletused. Nii on "Reheahju" luuletustest ligi kolmandik kas puhtalt unenäod või nende motiividel päevaajal puhtaks kirjutatud.

Kõnesoleva luuletusega aga oli nii, et ma nägin unes, et Heiti Talvik luges mulle ette ühe oma luuletuse "Juudas Iskariot". See käsitles lunastuse ja kirja tõeksaamise teemat ja Juudase rasket osa äraandja prototüübina ja oli minu arvates originaalne ning ka vormilt selge luuletus. Vastuseks Talvikule võtsin taskust paberi ja ütlesin, et vaata, mina olen kirjutanud nii lihtsast asjast nagu vana reheahi. Lugesin talle luuletuse ette ja ärkasin üles. Luuletus "Juudas Iskariot" tundus mulle ikka nii selge, et olin kindel, et see mul meeles püsib ka hiljem, aga luuletus reheahjust oli ebamäärane ja nii uus, et ma kartsin, et selle muidu unustan, kui ta teiseks jätan. Nii ma kirjutasin ta poolunes üles. Kui ma siis hakkasin "Juudas Iskariotti" kirja panema, oli see üsna hajunud ja ma töötasin üle tunni aja, et sellest luuletust üles kirjutada. Ja ma ei saanudki seda unenägu kätte ja sellenimeline luuletus mu kogus "Reheahi" on ainult kahvatu vari sellest, mis ma unes olin näinud. Kui ma aga toda lihtsamat vanast reheahjust hakkasin ümber kirjutama, siis polnud mul vaja seda üldse parandada, usun, et muutsin ainult paari üksikut omadussõna ja vist kustutasin ühe rea või kaks. See oli valmis ja tervik. Ja see sai mu luuleloomingu saatuslikuks. Kui ma aga oleksin enne valinud "Juudas Iskarioti", oleks ununenud reheahi ja minust oleks ehk saanud filosoofiline või koguni religioosse koega autor, vähemalt sel perioodil. Kes teab?

Pärast nii pikka ekskursi loominguprotsessi valdkonda katsume siis lähemalt analüüsida, kuidas see unenägu on välja tulnud.

Kohe me märkame, et see ei ole mingi ebamääraste detailidega ja motiividega ühes jorus jooksev unenäovool, vaid konkreetne, realistlik kujutus rehetarest, seal liikuvatest töötajatest ja autori tunnetu-

sest ja nendes oma esiisade äratundmisest ja konstateerimisest, et ta kuulub sinna tervikusse, küll aga mitte kaasatöötajana, vaid tulena, mis nende tööd valgustab, ahjuna, mis on igipüsiv selles pikas töös-öös. Kogu 23-realine luuletus on jagunenud viide stroofi, mis on eri pikkusega ja mida ei määra riimiskeem, vaid sisuline jagunemine. Meetrum on kindlalt trohheiline, riim on väga juhuslik ja ei ole kaasa toonud mitte ühtegi sõna ega kujutelma, mis sinna miljöösse ei kuulu. Luuletusel on oma kindel kompositsioon. Selle kaks esimest rida, mis moodustavad kaksikvärsi, korduvad lõpus neljarealise stroofina, milles reheahju kujutus ja sümboolika tõuseb teritatud pildiks keset ööd lõomavast päratu suurest jõutsentrumist. Teine stroof — kõige pikem — kirjeldab konkreetset rehetuba ja seal töötavaid mehi. Järgmised kaks salmi sisaldavad äratundmise, et need töötajad on mu esiisad, kes siin on olnud juba määramatu aja. Nendele järgneb siis, nagu mainisime, neljarealine lõppkokkuvõte.

Niisiis loogilise ülesehitusskeemiga luuletus. See asjaolu lükkab ümber teooria, et luuletajad on segased uimapead, kes on kaugel normaalinimese mõtlemisviisist. Teiselt poolt aga näitab seda, kui võrdalateaduslik on loomng, kui võrd sisu ja vorm on ühte kasvanud juba kaugel teadvuse läve taga. Aga siit võib vahest ka järelduse teha, et luuletuse kirjutamine vajab treeningut nagu viiulimäng, et ta oleks niivõrd käe sees, et uneski ei eksi. See pole juhuslik, et selle reheahju-luuletuse autor debüteeris hoopis sonettidega, mis on range vormikool, nagu olen mitmel korral rõhutanud.

Kuid võib-olla on mitmegi mõte kinni jäänud selle luuletuse kõige julgemale motiivile, millega alustatakse ja ka lõpetatakse ja mis sellega on kunstikavatsuslik ja mitte juhuslik vormivõte — "mina olen reheahi". Mis me võiksim eelda selle kohta veel lisaks asjaolule, et see on kokkukuuluvuse ja ühendusprintsipi, valguse, tule ja kestvuse sümbol ja et see reheahi on läbi sajandite olnud meie eluhoone tsentrum, mille ümber on kogu talu pere kogunenud, mis on valgustanud ja soojendanud ja mis on olnud kodukolde võrdkuju? Me võiksim tagant järele teoretiseerida, et see on julge ning sel konkreetset kujul meie luules kasutamata kujutelm, sest keegi ei ole end reheahjuna tundnud ega kujutanud. Mina tegelikult tundsin seda ja seda võimaldas arvata vastasi see side, mis mul isiklikult oli rehega. Stilistiliselt on see vastand personifitseerimisele, milles elututele asjadele antakse elu või siiski ka personifitseerimine, üks "anti", kus elus olend saab elutu olendi funktsiooni.

Oleme seega lõpule jõudnud luuleteose analüüsi eri aspektidega nii puhtvormilises kui ka sisu korraldamise osas. Oleme katsunud luuletust vaadelda kui keerulise ehitusega kunstiteost, milles on väga palju traditsioonipärast, aga ka lõpmata palju varieerumise võimalusi. Mu eesmärgiks oli ainult väga lühidalt viidata nähtustele ja seaduspärasusele, mis teoses ikkagi leiduvad, ükskõik kui ebatavaline see ka näiks.

Teiselt poolt oli see nõrk katse huvi äratada selle praegusel ajal üsna ebapopulaarse kirjandusliigi vastu. Kuigi luuletus peab mõjuma eba-teadlikult lugejale ja talle esteetiliselt naudingut pakkuma, mängib siin paratamatult osa siiski ka lugeja teadlikkus või vähemalt ta heatahtlik-uste vallategemine muljete vastuvõtuks ja valmisolek vahel väga peide-tute ja kiiresti kaduvate varjundite tabamiseks. Seda saab kätte nii teoreetilise tagapõhja üldise tundmise kui ka luuletuste sagedama luge-misega. Seda viimast just soojalt soovitangi.

ABOUT POETRY AND POEMS

Bernard Kangro

Summary

Bernard Kangro

The world is now living in such times when literature and especially poetry is put in the background. Still literature has a given place in our intellectual life. If literature were definitely to be repelled it would cause special difficulties for people in exile, because for us literature is much more than just entertainment. It is our identity card and also a weapon in the fight for independence.

Let us therefore stop by poetry, especially by the formal side of it, to help us understand poetry better. We will deal closer with metrics and the science of style e.g. metre, rhythm, rhyme, stanza, verse libre, alliteration, the choice of words, stylistic figures (comparison, meta-

phor, metonymy), sentence construction (apostrophes, refrains, antitheses, inversions).

We will also deal with the contents of the poem, theme and questions about composition such as gradation, climax, point, contrast, choice of details and motives.

To illustrate the theoretical part we will analyse three poems formally and stylistically:

1 Ernst Enno 'Nüüd õitsvad kodus valged ristikheinad' 2 Gustav Suits 'Sügise laul' 3. Bernard Kangro 'Ajatu mälestus'.

In Enno's poem we see spontaneity and simpleness, elegiac accentuation of moods, simple technical methods used to transmit a poetic vision. Suits' poem is much more conscious and intellectual, planned with a fixed composition in a fixed form. In his nature-lyrics you find political symbolism. Kangro's poem is written down after a dream, it deals with a symbolic corn-drying kiln, which the author identifies himself with to transmit his ancestors' style of living. There is a lot of symbolism in it although the pictures are realistic. The form is, despite the *verse libre*, fixed.

The theoretical part and the analyses are given to create an interest for such an unpopular genre as poetry. A poem must influence its reader unconsciously. The theoretical background becomes understandable only by reading more poems

**EESTI LEIB ON
TERVISE LEIB!**

**TOOMINGA
LEIVATÖÖSTUS
JA LEIVAÄRI**

EESTI KOOL ROOTSIS

Henno Jänes

Emakeele õpetuse ja kooli paremuse poolt võrreldes muukeelse õpetuse ja kooliga räägivad mitmesugused motiivid, milledest kaks on olulisemad ja seepärast pälvivad esiletõstmist: pedagoogilised ja rahvuslikud.

Et laps oma emakeeles õpetust saades jõuab õppeaineis paremini edasi ja et see loob soodsamaid eeldusi tema üldiseks vaimseks arenguks, on üldtuntud tõde ja on leidnud tunnustust kasvatusteadlaste poolt.

Ma refereeriksin siinkohal ühe nüüdisaja silmapaistvama keeleteadlase, Lundi ülikooli professor Bertil Malmbergi seisukohta selles küsimuses tema raamatu "Språket och människan" (1964) järgi.

Tee abstraktsioonide ning üldmõistete ja sellega koos kõrgema vaimse mõtetegevuse juurde kulgeb alati konkreetsema kaudu, mis on kõigile primaarseks elamuseks ja tunnetuseks tema emakeele vahendusel. Seepärast tähendab igasugune alghariduse andmine mõnes muus keeles kui lapse emakeeles tõsist kõrvalekaldumist sellest pedagoogilisest põhireeglist, mis ütleb, et tuleb lähtuda tuntuist tundmatule. Ainult emakeel oma juurdumisega lapse omast miljööst ja kogemustest võib teda viia abstraktsete mõistete ja kõrgema kultuuri maailma. Võõrkeelse algõpetuse tulemuseks võib olla hariduse kõige halvem vaenlane — poolharidus. Just seda ära tundes on ka Unesco soovitanud laste emakeelt kui ainsat õiget õppekeelt kõigil juhtudel, kus see on üldse võimalik.

Algõpetuse andmine lastele põrkab raskuste vastu nende rahvaste juures, kes arusaamatusest või kompleksidest mõjutatuna tunnevad antipaatiat oma keele vastu, arvates et see on halvem, alaväärtuslikum kui mõni teine keel. Malmberg toob siin näitena Põhja-Aafrika berberite suhtumise araabia keelesse, mida nad peavad väärtuslikumaks ja peenemaks kui oma keelt. Kuid ta mainib, et palju parem pole tänapäeval lugu ka Norrbotteni soome külades. Me võime omalt poolt lisada, et meiega rahva hulgas tsaarivalitsuse aegadel leidus neid rahvuskaaslasi, kes vaatasid saksa keelele alt üles ja kes saatsid oma lapsed saksa koolidesse.

Emakeelse kooli õigustamine pedagoogilistel motiividel on respekterimist leidnud ka siinsete rootsi koolitegelaste poolt.

Mõnede meie kaasmaalaste poolt aga ei peeta oluliseks, et nende laps säilitaks kokkukuuluvuse tunde selle rahvaga, kelle hulka ta vanemad ja ta ise kuuluvad, ja sellest tundest sõltuva eesti keele ning meele ja võiks osa saada kõigist neist vaimsetest väärtustest, mida on loonud meie isad ning emad ja esivanemad lugematute põlvete kestel.

Emakeelne kooliõpetus on meie rahva ja tema juhtide taotluseks ja püüdesihiks olnud juba ärkamisajast peale. Mõnikord on selle võimalused olnud avaramad, mõnikord kitsamad. Alles riikliku iseseisvuse aeg võimaldas meie rahval täies ulatuses ellu viia emakeelset kooli. Ja mitte ainult riigi enamusrahvusele eestlastele. Hariduse saamist emakeeles võimaldati ka kõigile meie maal asunud minoriteetidele, kes seda soovisid, nii ka Eesti rootslastele, kellel meie iseseisvuse-aastail tegutsesid mitmed rootsikeelsed algkoolid, üks kutsekool ja üks gümnaasium Haapsalus.

On seepärast mõistetav, et ka a. 1944 Rootsi maapakku siirdunud 25000-arvulisel eestlaskonnal tekkis soov oma lastele võimaldada haridust emakeeles ja selleks ellu kutsuda eestikeelsed koolid. Eriti teravalt andis vajadus eestikeelse algkooli ja gümnaasiumi järele tunda seetõttu, et eesti noorte hulgas leidis väga suurel hulgal õpilasi, kellel alg- või keskkooliharidus Eestist põgenemise tagajärjel oli jäänud pooleli. Sellepärast hakati juba a. 1944 eesti õpetajate ja haridustegelaste poolt Rootsis ellu kutsuma eesti laagrikoole.

Esimene eesti kool organiseeriti 1944. a. veebruaris Vikingshilli põgenike laagris. Sama aasta sügisel, mil saabus Rootsi eestlasi suuremal arvul ning nad paigutati laagritesse üle maa ja järgmise aasta algul tekkis selliseid laagrikoole suuremal hulgal. Need eesti õpetajate poolt eralgatuslikult organiseeritud koolid töötasid erakoolidena.

1945. a. algul määrati välismaalastekomisjoni juurde ametisse pagulaskoolide korraldajaks Rootsi koolideinspektor Helge Haage ja temale abiks eesti koolide alal Eesti Komitee Koolitoimkonna esimees H. Mark. Nende algatusel asutati uusi eesti laagrikoole nendesse kohtadesse, kus need puudusid ja kus vajadust nende järele tunti. Töötati välja ja pandi kehtima nende koolide tunniplaan ja õppekavad.

Kuid sellised laagrikoolid olid ajutised ja need võisid püsida vaid nii kaua, kui püsisid laagrid. Viimaste likvideerimisega ja laagrielanike siirdumisega üle maa laiali lõpetasid oma tegevuse ka eesti laagrikoolid. Nüüd hakkasid eesti koolitegelased võimalusi otsima alaliste eesti algkoolide ellukutsumiseks neisse kohtadesse Rootsis, kus oli asumas suuremal hulgal eestlasi. Suurte pingutustega õnnestus a. 1945 käima panna eesti algkoole Stokholmis, Göteborgis ja Hälsingborgis. Esiteks töötasid need koolid välismaalastekomisjoni ülalpidamisel, aga juba 15. augustist 1945 lõpetas välismaalaste-komisjon nende toetamise. Siiski õnnestus Rootsi ametivõimudelt saada luba nende koolide edasitöötamiseks erakoolidena. Seejuures tuli võita mitmesuguseid raskusi.

Kõige raskemaks kujunes koolide ülalpidamise küsimus. Selleks organiseeriti kohalik eesti seltskond; moodustati kooli ülalpidajaks vastavad seltsid või leiti mõni olemasolev eesti organisatsioon, kes võttis kooli ülalpidamise endale. Mõnes kohas aga ei suudetud siiski järgnevat aastail kõiki neid raskusi võita ja neis kohtades lõpetasid eesti algkoolid oma tegevuse. Püsima aga jäi eesti algkool Stokholmis (juhataja algul Herman Rajamaa, siis Eduard Karma, hiljem Udo Juuno). Hiljem õnnestus ka Göteborgis uuesti asutada eesti algkool (juhataja

Eero Tarjus). Mõlemad need koolid saavad Rootsi valitsuselt ja kohalikul omavalitsuselt toetust. Koolid töötavad rootsi põhikooli õppekavade järgi selle erinevusega, et emakeeleks on eesti keel.

On ütlematagi selge, millist suurt tähtsust omab eesti kool oma õpilaste rahvusliku meelsuse säilitamise ja süvendamise seisukohalt. Mitte vaid tundides, kus käsitletakse eesti keelt, kirjandust, ajalugu, maateadust, ei saa laps rahvuslikku äratust, vaid niisama oluline või veelgi olulisem on see mõju, mis hoovab nähtamatult omakeelsest ja -meelsest keskkonnast, kokkupuutumisest oma õpetajatega, kaasõpilastega, lastevanematega õppetundides, ühistel koosviibimistel, aktustel, pidudel jne.

Kuna ilmnes, et eesti algkooli asutamine kõikidesse neisse keskustesse Rootsis, kus leidis suuremal hulgal kooliealisi lapsi, mitmesugustel põhjustel ei olnud võimalik, ja mitmes kohas, kus eesti algkool algul ellu kutsuti, aga hiljem tuli likvideerida, hakati otsima võimalusi täiendada eestikeelse õpetuse korraldamiseks neile eesti õpilastele, kes pidid olude sunnil õppima rootsi algkoolides. Selleks kutsuti ellu rida eesti täienduskooli mitmel pool üle maa. Nende koolide ülesandeks on anda eesti noortele põhiteadmisi eesti rahvuslikes aineis, peamiselt eesti keeles, laulmises, maateaduses ja ajaloos. Koolide õppetöö piirub tavaliselt ühe või paari päevaga nädalas ja õppetundide arv päevas ei saa olla suur. Seepärast on täienduskooli õppekavad minimaalsed ja püütakse läbi võtta koolis mainitud õppeaineis kõige olulisem. Emakeeles taotletakse jõuda selleni, et eesti lapsed omandaksid laitmatu lugemisoskuse ja õigekirjutuse, ühtlasi sisendatakse neisse huvi ja armastust oma emakeele ja emakeelse kirjavara vastu. Laulutundides püütakse eesti noortele kätte õpetada eesti populaarsemaid ja kaunimaid laule. Ajaloõpetuses antakse üldine pilt meie rahva ajaloost, esile tõstes eriti Vabadussõda ja riikliku iseseisvuse aega ning selleaegseid suuri saavutusi, sisendades noortesse usku ning lootust. Maateaduse tundides taas tutvustatakse noori meie kodumaaga ja istutatakse neisse armastust oma isade maa vastu.

Eesti gümnaasiuminoorte jaoks asutati Rootsis a. 1945 kaks eesti gümnaasiumi — üks Sigtunasse, teine Stokholmi. Sigtuna Eesti Gümnaasiumi kutsus ellu välismaalaste-komisjon aprillis a. 1945 internaatkoolina. Kuna välismaalastekomisjon lubas kooli vastu võtta ainult 100 õpilast, siis avati kaks viimast ja kaks eelviimast klassi. Gümnaasiumi rektoriks määrati Valter Laut. Kool tegutses kuni oktoobrini 1947, andes selle aja jooksul kaks lendu, kokku 83 lõpetajaga. Lõpetajad said õiguse astuda ülikoolidesse.

Kuna suurem osa eesti gümnaasiumi- ja keskkoolinoori ruumi piiratud tõttu ei pääsenud oma Eestis poolelijäänud haridust jätkama Sigtuna Eesti Gümnaasiumi ja kuna välismaalaste-komisjon ei olnud nõus avama teist eesti gümnaasiumi, tuli eesti koolitegelastel ise hakata mõtlema uue eesti gümnaasiumi asutamisele omaalgatuslikus korras. Juba 19. oktoobril võis Stokholmi Eesti Gümnaasium alustada oma tegevust (juhataja Henno Jänes). Avati viis klassi — I, II, III, IV ja V —

algul 15 nädalatunniga. Peagi aga tõsteti õppepäevade arvu viiele nädalas ja õppetundide arvu 30-le. Õppejõududeks kutsuti kutselised eesti õpetajad. Varsti anti koolile nimeks Stokholmi Eesti Gümnaasium. Õppetöö toimus esiteks eesti õppekavade alusel, a. 1948 siirduti rootsi õppekavadele. Stokholmi Eesti Gümnaasiumi on kuni käesoleva ajani lõpetanud 200 õpilast. Kõik lõpetajad omavad õigust astuda ülikoolidesse, missugust võimalust ongi kasutanud suurem osa.

Eesti koolid Rootsis on kuni käesoleva ajani töötanud edukalt. Ameti- võimud on olnud rahul nende töötulemustega. Nende koolide lõpetajad on näidanud, et nad ka järgneva astme koolides (gümnaasiumis ja ülikoolis) on jõudnud hästi edasi. Paljud neist on lõpetanud ülikooli ja töötavad vastutusrikkail kohtadel riigiasutustes ja erasektoris. Jääb vaid loota, et ametiasutused ka tulevikus suhtuvad positiivselt meie koolidesse ja ei keela neile oma tunnustust ning majanduslikku abi. Samuti võime nentida, et meie koolid on võitnud ka lastevanemate usalduse, kes saavad oma lapsed eesti koolidesse, et need võiksid saada head üldist haridust, samal ajal aga ka teadmisi emakeelest ja eesti kirjandusest, ajaloo, maateadusest ja teistest rahvuslikest aineist.

Eesti koolid Rootsis ja mujal maailmas on vajanud eestikeelseid õpikuid. Nende soetamiseks asutati a. 1945 fil. lic. Georg Korjuse ja nende ridade kirjutaja algatusel Rootsi-Eesti Õpperaamatufond. Fond on välja andnud rea eesti keele, kirjanduse, ajaloo, laulu ja teiste rahvuslike ainete alaseid õpikuid, mis on suuresti kaasa aidanud selleks, et õppetegevus eesti koolides on võinud kulgeda sujuvalt.

Kõik eesti koolid on töötanud edukalt ja on aidanud tõhusalt selleks kaasa, et siinse eestlaskonna emakeel on püsinud. Ja selle üle on meil põhjust eriti rõõmsad olla. Sest me teame, et emakeel on see kuldne võti, mis avab värava meie vanemate ja esivanemate poolt hämaraist aegadest peale kuni tänapäevani loodud kultuuriaardeist rikkalikult täidetud varamusse.

FOTOKINK ON OODATUIM KINK

Soodsaimad hinnad fotoaparaatidele, kino-
kaameratele jne. rikkalikus valikus
eesti fotoäris.

OJA's FOTO

Sergelgatan 21 – Telefon 11 28 88

Regeringsgatan 42 (NK-huset) – Tel. 20 87 76

THE ESTONIAN SCHOOL IN SWEDEN

Henno Jänes

Summary

The first Estonian school in Sweden was founded in February 1944 as a camp school at Vikingshill. As a result of unceasing work, great energy, indefatigable will-power and educational watchfulness the first Estonian elementary schools started work as early as 1945 in Stockholm, Gothenburg and Helsingborg. In spring 1945 the Estonian grammar school in Sigtuna, which worked with great success for 2 years, was founded. In autumn 1945 the Estonian grammar school in Stockholm started, and it has now worked for 28 years. Of late years the grammar school has been an evening school and there has been an additional complementary day school on Saturdays, one day a week.

At present there are 17 Estonian complementary schools in different parts of Sweden, 3 of them are summer schools in summer camps for children.

DEMOKRAATIA RAKENDAMISEST

Aksel Mark

Teema aktuaalsus.

Kanada Eesti Päevad, millised olid tõmmanud kokku üle kümnetuhande eestlase, õnnestusid mitmes osas hästi ja väga hästi. Laulupidu, Valguspidu, demonstratsioon raekoja ees, avamine Seedriorul ning mitmed väiksemad üritused olid kaheldamatult kiiduväärselt läbi viidud. Aga Rahvuskongress, mis pidi kujundama eestlaste poliitilist tahet, oli suur ebaõnnestumine. Juba selle kokkukutsumise alused — millised välja töötatud Kesknõukogu poolt — tekitasid tülisid senises hästisujunud koostöös. Kongress ise enam süvendas kui tasandas lahkkelisid. Kongressil ilmses, kui vähe meie inimesed tunnevad demokraatia õnnistust ühiskondliku asjaajamise alusena. Sõnavõtt juhtiva eesti tegelase poolt Kanadast, mis samastas demokraatia ja rahvusdemokraatia, sai aplausi. Resolutsioon, mis oli vastu erakondlikule organiseerimisele, võeti vastu. Tekkis veene, et peame pidevalt käsitlema demokraatia mõiste selgitamist, sellega algama peale algkoolis, täienduskoolis. Nii kuulub teema eesti õpetajate seas arutamiseks ja läbimõtlemiseks.

Demokraatia mõiste.

Demokraatia on üks ühiskondliku elu korraldamise vorm ja sellele on väga mitmesuguseid definitsioone ning seletusi antud. Rootsi entsüklopeedia ütleb, et demokraatia on rahvalalitsus. Selles kirjeldatakse edasi, kuidas demokraatiat rakendada: otsene valimine, volitustega valimine, erinevus monarhiast, aristokraatiast, ohlokraatiast jne. Mõisted, mida on vaja tunda, millega aga siinkohal pole põhjust pikemalt tegelda. Peatükk demokraatiast entsüklopeedias lõpeb: "Raske demokraatia kriis tuli 20—30 aastatel, kui Itaalias tuli fašism, Saksas natsism ja Venes kommunism võimule. II Maailmasõjas purunesid neist diktatuuridest fašism ja natsism. Kommunism on praegu ainuke tõeline oht demokraatiiale ja on väga suur oht. Ta on nihutanud edasi oma positsioone geograafiliselt Lääne-Euroopa suunas ja nimetab ennast ise rahvademokraatiaks, millel ei ole demokraatiaga midagi ühist."

Nõukogude Eesti entsüklopeedias on demokraatiat nimetatud rahvavõimuks. Rahvavõim kogu ühiskonnas on teostatav ainult sotsialismi tingimustes, kus enamuse tahe vastab enamuse huvidele. Sotsialistliku demokraatia algvormiks on proletariaadi diktatuur, mis esineb näiteks nõukogude- või rahvademokraatia kujul.

Veelgi segasemalt-selgemalt on demokraatia mõistet seletatud okupeeritud Eestis väljaantud Võõrsõnade leksikonis. "Siseparteiline demokraatia, mida rakendatakse Nõukogude Liidu Kommunistlikus Parteis ning kommunistlikes ja tööliste vennasparteides, tähendab partei kõigi juhtivate organite valitavust alt kuni üles, parteiorganite perioodilist aruandmist oma parteiorganisatsioonide ees, ranget parteidistsipliini ja vähemuse alistumist enamusele, kõrgemate organite otsuste tingimatut kohustuslikkust alamalseisvaile."

Eestlastest on Waterloo ülikooli rahvusvahelise õiguse professor Karl Aun demokraatia probleemi põhjalikult uurinud. Tsiteeriks teda (Teataja nr. 21 — 1965). "Demokraatia on avalik diskussioon, mis algab perekonnast, töökohast, naabrite keskel, läheb sealt klubisse, ametühingusse, teistesse organisatsioonidesse, poliitilistesse parteidesse, kulmineerub valimisvõitluses, jätkub parlamendis, kabinetis, ajakirjanduses, kirjanduses — ja tuleb sealt tagasi perekonda, töökohta jne. Demokraatia tugevus ei olene mitte valimistest, hääletamistest, vaid selle diskussiooni asjalikkusest." Demokraatia rakendamisel Aun rõhutab, et on vaja a) asjatundjaid-eksperte ja b) avalikku kontrolli õigust. Ka Ture Nerman oma raamatus "Demokraatia ja diktatuur" rõhutab korduvalt perekonna tähtsust demokraatia kasvatamisel. Demokraatia eeliseid võib kokku võtta järgmiselt. Demokraatia vabastab iga kodaniku ühiskondliku energia. Ainult demokraatlikus ühiskonnas on rakendatavad sarnasuse põhimõtted, vabaduse põhimõtted — mõtte-, usu-, kõne-, organiseerumise vabadused; sallivuse-, vendluse- ning solidariteedi põhimõtted. Demokraatia "kitsaskohtadeks" võivad kujuneda, et inimese kvalitatiivsed omadused võivad jääda varju, kuna arv domineerib. Demo-

kraatia ei tohi olla koormav ka vähemusele.

Demokraatia rakendamisest.

Meie tulime pagulusse võõraste okupantide alt ja eest. Nende selgelt ebademokraatlikud režiimid ometi meid ei eraldanud, vaid isegi liitsid. Meie "mustad varjud" on pärinevad nn. vaikivast ajastust varjutatud demokraatia päevist. Osa meie ühiskonnast tahab konserveerida Isamaaliidu ühe-erakonna mõtteviisi ja ei suuda mõista poliitilisi erinevusi. Ka selles osas esines Rahvuskongressil just rootsieestlase suust ebatolerantsuse pärl. Kui tehti ettepanek saata tervitused kõikide nende valitsuste juhtidele, kust maadest eestlasi oli kongressil, siis "Parempoolse ühingu" esindaja protesteeris, et mitte Olof Palme! Demokraatia peab sallima arvustamist, aga demokraatia tunnus on, et arvustamine peab olema asjalik. Et eesti ühiskonnas demokraatlik mõtlemine pääseks päriselt maksvusele, selleks on ühiskondlike mõistetega tegelemine tähtis õpetajatele ja lastevanematele — koolile ja kodule. Tõeline demokraatia kasvab seest-poolt ja meil peab olema tahet oma noorust selles osas aidata tee leidmisel.

Aksel Mark

Ture Nerman lõpetab oma eespoolmärgitud raamatu: "Noorus annab oma seast alati eliidi, milline tõmbab suure hulga endaga kaasa. See eliit, täna koolis, homme ühiskonna juhtkond, mõistab eelist, mida demokraatlik noorus omab ja on saanud ajaloost: elada vabaduses ja õppida vabaduses. See eliit saab — pealtnäha läbi kaootilise ja lootusetu käesoleva sajandi — ülesandeks viia inimlikku vabaduslippu edasi ja panna järjest tugevam rahvusvaheline põhi mõistele — inimväärtus."

K o k k u v ô t e

"Demokraatia rakendamisest"

Teema aktuaalsus. Ülemaailmsete Eesti Päevade ajal toimunud Rahvuskongress, mis pidi tähistama eestlaste ühiskondlikke ja poliitilisi tegevussuundi, tõstas vajaduse aktualiseerida demokraatia mõistega tegelemise.

Demokraatia mõiste. Demokraatial on hoopis erinev sisu Lääne maailmas ja Nõukogude Liidus. Prof. K. Aun rõhutab demokraatias diskussiooni tähtsust ja avalikku kontrolli õigust. Demokraatia vabastab kodaniku ühiskondliku energia, võimaldab sarnasuse-, vabaduse-, sallivuse-, vendluse- ning solidariteedi põhimõtete maksvusele pääsemise.

Demokraatia rakendamisest. Demokraatia kasvab inimestes seestpoolt ja sellepärast on tähtis ühiskondlike mõistetega tegelemine koolis ja kodus. Noorus viib edasi demokraatia lippu ja paneb sügavama ja avarama tähenduse mõistele — inimväärus.

DEMOCRACY

A. Mark

Summary

The National Convention held during the Estonian Global Days, which was to point out the general direction of the social and political activities of the Estonians, stressed the necessity of actualizing the discussions dealing with the conception of democracy.

The conception of democracy is completely different in the western world and in the Soviet Union. Prof. K. Aun stresses the importance of discussion and the right to public control in a democracy. Democracy releases the social energy of its citizens and makes it possible for the principles of equality, liberty, tolerance, fraternity and solidarity to prevail.

Democracy develops in the minds of people, and it is therefore necessary to deal with social conceptions at schools and at home. The young people carry on the idea of democracy and give a deeper and wider significance to the conception of human dignity

Helga Kerstell

Vaidlusi keeleõpetuse metoodika ümber on olnud kuhjaga viimase kümne aasta jooksul. Isegi ajalehe veergudel on vaieldud sel alal ja esile tõstetud üliõpilaste viletsat keeleoskust. Suuremaid uurimusi on tehtud USA-s, Inglismaal, Saksamaal, Šveitsis, Rootsis ja Taanis. Põhjuseks on olnud kiire õppemeetodi leidmise vajadus (turistid, sisserändajad jne.), uute otstarbekate abinõude soetamine ja kooli struktuuri muutmine. Võistlejaiks on kaks erimeetodit: 1) loomulik (natuur) meetod, 2) võõrkeele õpetamine keeleõpetuse abil.

Loomuliku keeleõpetuse prohvet keeleteadlane ja sotsioloog Spinner väidab, et igat keelt võib inimesele edukalt õpetada nii nagu lapsele emakeelt — imitatsiooni, assotsiatsiooni ja alalise kordamisega. Sellel õppeviisil on olnud nii marulisi pooldajaid, et isegi õpperaamatuis on nähtud häirivaid vaenlasi. Keeleteadlane W. Moluton ütleb: "Keel on kõne, mitte kirjutamine. Keel on kogum harjumusi."

See meetod ei ole siiski andnud loodetud tulemusi, sest mälupeir ise vähendab alalise kordamise väärtust. Ta on aga aidanud moderniseerida keeleõpetamist ja kiirustanud keeleõpetamise sotsiaalse ja psühholoogilise külje uurimist.

Iga olevus, õppides uut keelt, mõtleb alguses selles keeles, mille ta esimesena omandas. See on tema põhikeel ning sellest transformeerib ta mõisteid uude õpitavasse keelde. Juba põhikeelt õppides on neli olulist faasi: 1) imitatsioon, 2) assotsiatsioon, 3) analoogia, 4) automatatsioon. Laps ei ole teadlik keeleõpetuses. Tal tekib keele alalise kasutamise tõttu automaatne keelepilt, mille ta uut keelt õppides ka sellele üle viib, kui ta tähelepanu ei juhita keelte erinevusile. Näit.: foneetika, käändevormid, sufiks, mõistelised fenomenid. Näit.: eesti keeles: harjab riideid, puhastab kingi, puhastab hambaid. Rootsi keeles: borsta kläder, borsta skor, borsta tänder. Mõlemas keeles on tegelikult tegemist harja kasutamisega, ent erinevate väljendite tagapõhi on kultuurilooline. Iga võõrkeelega sukeldub õppiija uude ühiskonda. Uut keelt õppides esineb ka nähe, et mõisted, mis põhikeeles puuduvad, on uues keeles kodused. Vastupidi — vandesõnad põhikeeles on seotud lapsepõlve süütundega, mitmesuguste negatiivsete elamustega jne. Palju kergem on kasutada hiljem õpitavate keelte vandesõnu — neis ei ole sama tunnete amplituudi! Keeleuurija Noam Chomsky oma keele transformeerimise teoorias rõhutab võõrkeelte õppimisel uute sõnade seletamise hädavajadust põhikeeles. Kui uute sõnade sisu ei ole küllalt selge, siis võib sõnu ja väljendusi imiteerida keeleliselt ja foneetiliselt, ent sisult võib sõnadele olla omistatud täiesti valeid sümbolid. Šeff vandus alati, kui tal oli kii-

resti vaja äripabereid. Ta muulasesest sekretär arvas, et "kuradi paberid" olid otsitavad paberid ja ulatas alati nad šefile sõnadega: "siin on teie kuradi paberid!" Chomsky pooldab keele mõistelist ja grammatilist analüüsi, et sundida õppijat keelt loogiliselt lahkama. Ta eitab mehaanilise õppimise sügavamat väärtust. Ta rõhutab samas aga, et omaaegne kuiv sõnade tuupimine ei anna soovitud tulemusi. Keelt tuleb õppida seotud vormis, loogilisis ühendes. Näit: tall, hall! Kui ei tunneks nende sõnade foneetilist nüansseerimist, tunneks aga nende sisulisi vahesid ja erinevate mõistete käändevorme, saaks neid sõnu õieti kasutada. Näit: Ma söödan . . . halla talle, halli talli, halli talle. Keeleõpetus ei ole siht, vaid on keele õppimisel hädavajalik abinõu! Keel ise ei ole mingi tehniline või teaduslik isoleeritud printsiip — ta on iga keelt kasutava inimese isiksuse osa siis, kui uus keel on muutunud omaseks. Keelt õpetades tuleb arvestada õppija negatiivse või positiivse suhtumisega vastavasse keelde, kultuuri ja rahvasse. Peale selle on mõõduandev veel õppija vanus, üldharidus, verbaalne andekus, huvipiirkond ja uue keele õppimise otstarve. Selle tõttu ei ole ka ükski test absoluutselt õige mõõdupuu.

Pennsylvania test, mis kestis neli aastat 1965—1969 on põhjalikum antud kahe meetodi tulemuste test. Katsetati 104 klassiga. Õpilased jagati kolme liiki: 1) täielik võõrkeelne õpetus ilma põhikeelsete seletusteta, 2) õpetamine seletustega ja grammatika kasutamisega. Kõik õpetus sündis ainult võõrkeeles, 3) võõrkeele õpetamisel tarvitati seletamiseks ja keeleõpetuseks osaliselt põhikeelt. Tulemused olid kaunis ühtlased! Viimane grupp oli kirjakeeles kõige tugevam ja esimene suuliselt ettekannetes. Üks moment Pennsylvania katseist: Õpilased, kes ennem kuulsid tekste kui nägid neid kirjas, olid lugemisel abitumad. Kõige paremaid tulemusi saavutasid õpilased, kes tekste kuulates nägid neid ka kirjas. Kerkis küsimus, kas tekstide sisu abistab keele õppimisel. Elulähedased dialoogid andsid paremaid ja kiiremaid tulemusi, need olid päeluvamad.

Kuna huvi on üheks edu määravaks teguriks õppimisel, on see küsimus eesti keelt õpetades väga oluline. Õpilase seisukohalt on eesti keel võõras, hoopis teisest keelkonnast kui asukohamaa keel. Motivatsioon on algeses nõrk — vanemate surve! Kui ei ole rahvuskaaslasist sõpru, puudub eestikeelne lapsel vajalik sõnavara. Kodune keel on väga piiratud! Huvitavate juttudega saab arendada õpilase kuulamisvõimet, sealt edasi sõnavara rikastamist ja keelevaistust. Meremehe keeltesupp on rõhkem kui tõrkjas vaikimine. Kui õpilasel on keeleline alus, peab hakkama peale süstemaatiliselt keeleõpetusega. Millises ulatuses seda teostada, on õpetaja otsustada. Loomuliku meetodi kohta tooksin rootsi keelteõpetajate ajakirjast mõningaid drastilisi näiteid: Inglise keelt õppiv üliõpilane kirjutab: I canf understand how this people which are send to the moon are so unafraid (Stockholms Universitet 4.11.69) või gümnaasist Isidori saksakeelne kirjatöö, mis tundub uskumatu: (Lingua nr 1, 1969) Hierumtagen Karl und Oskar fuhrte mit die Spurwagen zum

Längedrag vor fishing einiger Wittlings. Sie habten nischt any Kupon-gen, und der Konduktören blebte verbannad . . .

Tõde on, et 60 % rootsi gümnaasiumi lõpetajaist ei küüni üle "3" hinderedelil.

Lugu pole nii hull, eesti kooli õpilased kirjutavad ka "süld" sült asemel ja kõnelevad: "Poiss, mis teie teate, paneb raamatud see kott sisse." Selle üle pole põhjust naerda ega nutta, kõike saab parandada. Ükski uurimus ei ole suutnud ümber lükata lihtsat tõde, et õpetaja võib imet teha, kui ta suudab klassis luua positiivse, sõbraliku õhkkonna, asendada dramaatilise vigadehirmu lepliku saavutusrõõmuga. Ka nõrgaandeline õpilane tunneb end hästi, tunneb oma inimväärtust, kui õpetaja hoiatava noomituse asemel sõbralikult lohutab.

Ühest õpilasest saab professor, teisest mingi keeltesupi posija. Ütleb õpilane sõbralikult "Ich hat gegeht!" — siis võib tast veel saksa keele õpetaja saada. Kui ta aga hammaste kiristades paiskab õhku: "Ich bin gegangen!" — siis ta suur vihkamine, negatiivne suhtumine kustutab ta mälust selle keele!

Taani uus koolkond — glossematiika — keelt seletav teadus, nagu nimi ütleb — leiab, et iga uue keele õppimisel avaneb meile uus maailm. Iga keel käsitleb kõike oma seisukohalt. Igal keelel on oma mõistete ja häälikute, helide süsteem. Kannatuse ja armastuse ning järjekindlusega suudame oma keele maailma muuta võluvamaks. Kui laituse asemel kiidame, siis oleme jõudnud suure sammu edasi, sest viga on vähem hädaohtlik kui viha!

METHODICAL PROBLEMS IN TEACHING LANGUAGES

Helga Kerstell

Summary

There are different ways of learning a foreign language. In fact, the two systems overlap each other, but many linguists all over the world are still discussing which of them is to prefer.

- 1) The natural system — no grammar!
- 2) To learn a language with the help of grammar.

Mr Spinner, the sociologist, implies that all foreign languages can be learnt as easily as one's mother tongue: by imitation, association and repeated repetition. This super-cultivated language system has accelerated the research of its sociological and psychological aspects.

Chomsky, another sociologist, emphasises the necessity of the semasiological and grammatical analysis of the language in order to be able to understand the structure and character of the foreign language.

The most important step when teaching a foreign language is the pupil's motivation, his approval and his positive attitude lead to good results. Here one must also take into consideration the environment in which the language is to be studied.

With these points in view, it is important that an Estonian who studies the Estonian language, but has no direct or practical use for it in a foreign country outside his own group, receives encouraging impulses and praise from the Estonian as well as from the foreign group among whom he lives and works.

In Estonian schools abroad the atmosphere within the school is the most important aid to success. Undoubtedly the way of studying the Estonian language is a very important problem for Estonians in exile.

AATOMFÜÜSIKA ENERGILISTE IOONIDEGA

Indrek Martinson

Aatomfüüsika tähtsamate ülesannete hulka kuulub aatomituuma ümber liikuvate elektronide energia määramine. Teame, et igal keemilisel elemendil on iseloomustav arv elektrone, vesinikul (H) üks, heeliumil (He) kaks, liitiumil (Li) kolm jne. Elektronide liikumine toimub mitmesuguste jõudude mõjul, näiteks külgetõmme positiivselt laetud tuuma poolt ning elektronide omavaheline eemaletõrjumine.

Spektraalanalüüsi abil on aatomite struktuuri uuritud ligemale saja aasta jooksul. Siinjuures lahutatakse prisma või võre abil valgus spektriks. Juba 60 a. eest selgitas N. Bohr spektraaljoonte tekkimise. Bohr'i järgi on tegemist elektronide hüpetega energianivoode vahel. Bohr'i teooriat täiendati 1920-ndail aastail kvantmehhaanika poolt (W. Heisenberg, E. Schrödinger jt.), kusjuures elektrone kirjeldatakse diferentsiaalvõrrandite abil. Viimaste täpne lahendamine on läbiviidav vaid vesinikuaatomi puhul. Alates juba heeliumist tuleb rakendada lähendeid ning teooria keerulisus kasvab pidevalt elektronide arvuga. Selleks, et saada rahuldavaid tulemusi, mis oleksid kooskõlas katsetega, on vaja ette võtta pikki ja tihti ebaülevaatlikke arvestusi suure mahutavusega raalidel.

Ekspperimentaalsed uurimused aatomite struktuurist on väga väärtuslikud teooria vaatevinklist, sest nii on võimalik saada ülevaadet teoreetiliste meetodite täpsusest ja puudustest. Olulisteks suurusteks on kõigepealt spektraaljoonte lainepikkused, mille abil on võimalik täpselt tuletada energianivoode asukohti. Väga väärtuslik on ka uurida tegureid, mis määravad spektraaljoonte tugevuse, näiteks energianivoode eluead.

Ainult kõige madalamad orbiidid on stabiilsed, s.t. seal võivad aatomi elektronid tiirelda lõpmata kaua. Igal pool looduses on ju nii, et mida vähem mahutab ta energiat, seda stabiilsem on üks süsteem. Mitmesugusel viisil, näiteks seoses kokkupõrgetega teiste aatomitega, võib elektron sattuda kõrgemasse energianivoosse, mis ka asub kaugemal tuumast. Niisugustes orbiitides veedab elektron tavaliselt äärmiselt lühikese aja, umbkaudsel 10^{-9} kuni 10^{-8} sekundit. (10^{-9} võrdub ühe miljardiku-ga). Peale seda lühikest ajavahemikku, mida kutsutakse nivoo elueaks, hüppab elektron tagasi stabiilsemasse orbiiti. Eluigade mõõtmine annab tähtsat informatsiooni aatomi struktuuri kohta. Kvantmehhaanilised arvestused on siin veelgi ebakindlamad kui energiatega ja lainepikkustega puhul.

Siinkohal on huvitav nentida, et kuigi aatomspektroskoopia oli kõrge hinnas enne II Maailmasõda, vähenes füüsikute huvi selle ala vastu tunduvalt 1940-ndail ja 1950-ndail aastail, kui esiplaanile kerkisid aatomi-tuumade ja elementaarosade uurimised. Hiljem on aga olukord mõnevõrra muutunud. Peapõhjuseks on võibolla, et astronoomid vajavad täpset informatsiooni aatomite lainepikkuste, energianivoode ja eluigade kohta, sest muidu ei ole võimalik tõlgitseda neid tulemusi, mida saavutatakse, kui kasutusel on raketid, satelliidid ja maakera ümber tiirlevad laboratooriumid, nagu Skylab.

Käesolevas artiklis tutvustan lähemalt üht kaunis uut eksperimentaalset meetodit aatomspektrite ja eluigade uurimiseks, mis avastati umbes kümne aasta eest S. Bashkini jt. poolt Tuscon'is Arizonas. Selle tehnika ingliskeelseks nimeks on "beam-foil spectroscopy" või lühemalt BFS, mis on ka teistes keeltes tarvitusele võetud. Eestikeelset nime kahjuks ei esine ja tarvitan seepärast edaspidi lühendust BFS. Olen sellel alal töötanud 1968. a. kevadest saadik, peamiselt Stokholmis, riikliku "Forskningsinstitutet för Atomfysik'i" juures, kuid umbes poolteist aastat ka Tusconis.

BFS-i põhimõte peaks selguma esimesest illustratsioonist. Vasakul näeme kiirendajat (aktseleeraator), peamiselt tuumafüüsikas kasutamisel olev aparaat, mille abil on võimalik kiirendada positiivseid ioone (aatomid, mis on kaotanud mõne elektroni) väga suurte kiirusteni, tavaliselt mõni protsent valguse kiirusest, 300 000 km/sek. Kiirendus toimub elektrilise pingega. Kui pinge on 1000 volti, on ionide energia 1 kiloelektronvolt (keV). Jõulise elektromagneti abil valitakse välja ioonid, mis kuuluvad uurimisel olevale elemendile, kuna teised ioonid eraldatakse. Soovitav ioonid liiguvad edasi ja läbivad äärmiselt õhukese söekihi. (Tüübiline paksus 10^{-5} cm). Seoses kokkupõrgetega ionide ja söeaatomite vahel satuvad ionide elektronid kõrgematesse energianivoosse. Peale söekihi läbimist on ioonid vaakuumis ja kiirgavad nüüd valgust, kuni elektronid pöörduvad tagasi stabiilsematesse nivoo-desse. Seda valgust näeb palja silmaga ja seda saab muidugi analüüsida optilise spektroskoobi abil. Lisaks sellele on aga veel võimalik täpselt määrata

nivoode eluigasid. Kui näiteks ionide kiiruseks on 10^8 cm/sek, vastab muidugi 10^{-8} sek (tüübiline eluiga) vahemaale 1 cm, s.t. nii lühikesi ajaintervalle on kerge mõõta, tänu ionide suurele kiirusele. Siinjuures tuleb nentida, et elektronide hüpped madalamatele nivoodele moodustavad statistilise protsessi. Eluiga on see ajaintervall, mille järele $1/e$, s.t. 37 % elektronidest on veel vastavas nivoos. Tõenäosuse teooria põhjal võime tuletada valemi, mis näitab, kuidas spektraaljoonte tugevus väheneb, kui ionid eemalduvad söekihist. Lihtsamal kujul on valem,

$$e^{\log I(x)} = e^{\log I(0) - x/vT}$$

kus $I(x)$ on valguse tugevus punktis x ja $I(0)$ tugevus söekihi juures, v ionide kiirus ja T nivoo eluiga. Katse põhimõtteks on mõõta, kuidas $I(x)$ väheneb, kui x kasvab. Ülaltoodud võrrandit võime peale loaritmeerimist asendada valemiga

$$I(x) = I(0)e^{-x/vT}$$

See on sirgjoone ekvatsioon, kus variaablid on $e^{\log I(x)}$ ja x . Graafiliselt on nüüd võimalik määrata T , nagu nähtub teiselt illustatsioonilt.

Stokholmis on niisuguseid katseid tehtud kahe mass-separaatori ja ühe Van de Graaff-kiirendaja abil, kusjuures ionide energiad on olnud 40 — 400 keV piires. Arizonas viibides kasutasin ioonenergiaid 200—5000 keV, mis samuti saavutati Van de Graaff-kiirendaja abil.

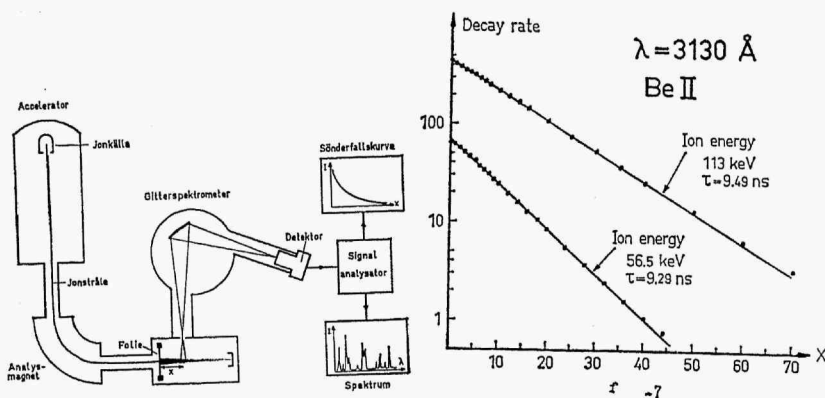
On küllaltki oluline, et kasutamisel olev energiaintervall oleks võimalikult suur, sest siis saab uurida väga mitmekordselt ioniseeritud aatomeid, mis on kaotanud suure osa elektronidest. Kui näiteks 4000 keV energiaga hapnikuaatomid läbivad söekihi, tekib muuseas ka O^{6+} ja O^{7+} ioone, s.t. tegemist on hapnikuga, mille elektronstruktuur (ja seetõttu keemilised omadused) on sarnased heeliumile ja vesinikule. Arvesse võttes, et taolisi ioone esineb päikest ümbritsevas koroonas, on loomulik, et lainepikkuste ja eluigade mõõtmine on siin oluline ka astrofüüsika seisukohalt. BFS'i abil on võimalik tekitada ja laboratooriumis rahulikult uurida samasuguseid protsesse, mis toimuvad päikesekoroonas, kus temperatuur ületab miljoni kraadi.

Oma doktoritöös uurisin sel viisil 11 algainet (He, Li, Be, B, C, O, F, P, S, Cl ja Sc). Hiljem on töö jätkunud ka mitme teise algaine suhtes. Üksikasjaline loetelu tulemustest kujunekse muidugi üksluiseks ja nime-taksin seepärast vaid mõnda huvitavamat probleemi.

On väärt märkida, et BFS'i abil on võimalik avastada uusi energianivoosid ka kergetes aatomites nagu He, Li ja Be, vaatamata, et neid aineid on juba aastakümnete eest põhjalikult uuritud. Kokkupõrgetega ionide ja söeaatomite vahel vabaneb aga niivõrd palju energiat, et paljudes ioonides paisatakse enam kui üks elektron ebastabiilsesse nivoosse. Niisuguseid protsesse oli ennustatud teooria poolt, kuid alles BFS mõõtmistega avanes võimalus nende olemasolu ja omaduste konkreetseks demonstreerimiseks.

Astrofüüsika seisukohalt on huvitavaks probleemiks algainete sagedus teistes taevakehades. Maakeral on avastatud ja süntetiseeritud üle saja algaine, millest päikese spektrumis on leitud vähemalt seitsmekümne olemasolu. Paljudes observatooriumides asetatakse suurt rõhku niisugusele tööle, mis tavaliselt toimub spektraalanalüüsi abil. Päikese ja tähtede spektrid näitavad kõigepealt, missuguseid algaineid leidub nendes taevakehades. Vastavate spektraaljoonte tugevusest saab aga ka hinnata, missugustes proportsioonides algained esinevad taevakehades. Nõudeks on aga, et nivoode eluead, mis ju mõjutavad spektraaljoonte tugevust, oleksid teada. Nagu juba nimetatud, on siin BFS katsed suureks abiks.

Saja kilomeetri kaugusel Tucsonist, Arizona kõrbes, asub üks maailma suurimaid observatooriume, Kitt Peak National Observatory. Arizonas on vähemalt 250 päikesepaistelisel päeval aastas ning pole seepärast üllatuseks, et Kitt Peak'is asub maailma suurim päikeseteleskoop. Koostöö ühe astronoomiga Kitt Peak'is kujunes mulle väga väärtuslikuks, sest sain valida probleeme BFS katseteks, mis pakkusid erilist huvi astronoomia seisukohast, eriti seoses algainete sageduse määramisega. Niisugused katsed näitasid, et mitmel juhul olid astronoomid — olude sunnil — pidanud tarvitama väga ebatäpseid ja umbkaudseid eluigasid,

Illustratsioonid

Kokkuvõtlik näide BFS meetodist. Positiivse laenguga ioonid kiirendatakse soovitud energiani. Elektromagnet valib õige massi ja niisugused ioonid läbivad õhukese sõekihi. Ioonide poolt emiteeritud valgust analüüsitakse optilise spektroskoobi abil.

Näide eluea mõõtmisest. Berülliumspektris esinev ioon lainepikkusega 3130 \AA ($1 \text{ \AA} = 10^{-8} \text{ cm}$) pakub huvi ka selletõttu, et see ioon esineb päikese spektris. Eluea mõõtmised toimusid 56,5 ja 113 keV ioonien energiaga. Lõpptulemused on kaunis sarnased.

mis omakorda tekitas raskusi ainete sageduste tuletamisel. Uute, BFS abil määratud eluigadega, kujunes võimalikuks saada hoopis täpsemat informatsiooni näiteks Be ja B sageduse kohta päikeses.

Eluigade mõõtmised C, O, P, S ja Cl aatomites ja ioonides toimusid peamiselt ultravioletse kiirguse abil. Maapinnal olles ei ole küll võimalik uurida niisugust kiirgust teistest taevakehadest, sest maakera oma atmosfäär neelab kiirguse enne kui see jõuab meieni. Küll on aga võimalik analüüsida niisugust kiirgust tähtedest ja päikesest rakettide ja satelliitide abil, mis viibivad väljaspool maakera atmosfääri. Sellepärast on ka siin nivoode eluead vägagi olulised.

Kokkuvõttes haarasid mõõtmised umbes 250 ebastabiilset nivood 11 algaines. Nivoode eluead olid varem tavaliselt tundmatud. Kõige lühemaks elueaks oli 8.10^{-11} sek ja kõige pikemaks 10^{-6} sek.

Kuriosumina võib ehk veel nimetada, et ühe BFS laboratooriumi siustamine maksab vähemalt 400 000 krooni (100 000 dollarit), mida võiks lugeda suhteliselt tagasihoidlikuks summaks kaasaja füüsika uurimistöös.

Pühendan selle artikli William Mullale ja tänan teda hea nõu ja paljude huvitavate diskussioonide eest, mis äratasid minu huvi aatom-spektroskoopia vastu.

ATOMIC SPECTROSCOPY WITH ACCELERATED IONS

Indrek Martinson

Summary

Doc Indrek Martinson

The method of beam-foil spectroscopy (BFS) is a relatively new experimental technique in atomic physics. Being basically a combination of techniques used in nuclear physics and atomic spectroscopy, it has

been successfully used to study energy levels in atoms and ions and lifetimes of excited levels.

Accelerated ions from a particle accelerator are directed through a very thin target foil, where excitation and further ionization occur. The foil-excited ion beam can be spectroscopically analyzed, which provides information about atomic energy levels. The inherent time resolution of this light source makes decay measurements possible, thus giving the lifetimes of excited atomic levels. In this way much experimental material has been accumulated, which is of significance for atomic theory. In determining the abundances of the elements in the sun and the stars the lifetimes also play an important role.

References

- 1 I. Martinson "Investigations of Atomic Spectra and Transition Probabilities Using the Beam-foil Technique". Research Institute for Physics, Stockholm 1971.
- 2 I. Martinson "Atomic Spectroscopy Unlimited". New Scientist and Science Journal 49, 203 (1971).
- 3 I. Martinson "Atomfysik vid acceleratörer". Svensk Naturvetenskap 1972, 141—146.

SIMSON BRÖD AB

EUROPABAGAREN

Grüters-Bauernbrot

- Meie spetsiaaltööstus valmistab nelikümmend eri sorti pagasisaadusi välismaisele maitsele.
- Meie tehase saadused on müügil kõigis suuremates kaubamajades, toiduainetehallides ja kauplustes Suur-Stockholmi piirkonnas.

Meie tehase aadress on: KLIPPGATAN 1—3,

171 47 STOCKHOLM-SOLNA

Telefon: 08/83 08 65

To My Daughter as Easter Eggs on Easter Day

THREE SONGS

Kalju Lepik

Kalju Lepik

KOLM LAULU

1

*Pehmele kuldkollaste sokkidega
astub kevad
helerobelisele põrandale.*

*Kõik pungad puudel
veel sendised.
Pea nad ei kasva
kroonisteks.*

*Pea nad ei osta
päekese kuldse rukki
sügise salvedesse.*

2

*Mere laial rinnal,
laine puhtal padjal
puhkab meri.
Kalad varvaste vahel.*

Päekese silmad sillerdavad.

Hei, meri!

3

*Idast on tuul.
Tuule tinamehed
on tallanud taeva
tinahalliks maadligi.*

*Juba lõugab nende päalik.
Juba adru sees püherdab
pärdiku viisi.*

*Anna mulle suur vasar.
Ma naelutan kinni
halli madala taeva
ja värvin ta siniseks
ja kollaseks.
Ma värvin ta kirjukuks
libavõttemunaks.*

Tütrele libavõttemunaks libavõttehommikul.

EESTI KAARDI KASUTAMISEST MAATEADUSE ÕPETAMISEL

Aadu Kajassaar

Meil on paguluses ilmunud Eesti kaarte mitmesuguses mõõdus ja otstarbeks. Suurim neist on Rootsi-Eesti Õpperaamatufondi poolt väljaantud Eesti, mõõdus 1:300 000. Mõõt on seega sobiv kasutamiseks seinakaardina koolides. Kaart on trükitud kuuevärvilisena ja sisaldab andmeid nii kodumaa loodus- kui ka kultuurgeograafia õpetamiseks. Kuna aga geograafia kui õppeaine on väga mitmekülgne, siis ei saa ükski kaart sisaldada kõike, mida oleks vaja õpetada. Õpetaja peab hankima endale täiendavaid õppevahendeid kaartide, piltide, vaalkfilmide, saatekirjanduse jne. näol. Kõik õppevahendid koos õpikuga annavad õieti ja otstarbekohaselt kasutatuna aluse geograafia õppeviisiks — meetodiks.

Mina mainisin eelpool geograafia kahte peasa: loodusgeograafia, mis kirjeldab geograafilisi nähtusi looduse poolt esile tooduna ja kultuurgeograafia, kus kirjeldatakse inimeste poolt tehtud uusloomingut ja loodusgeograafilisi nähteid inimeste poolt täiendatuina.

Viimasel ajal on hakatud loodusgeograafiat õpetama koostöös bioloogiaga ja kultuurgeograafiat koostöös ühiskonnateadusega ja ajalooaga. Sarnase ainejaotuse on esile kutsunud inimkonna väga kiire areng teaduse, tehnika ja eluviiside alal. Õppetöös on soovitav mõlemad geograafia harud läbi võtta eeltoodud ainejaotuse järgi ja rakendada õpetamisel üldõpetuse põhimõtet, et saada kogu ainekult võimalikult ühtlast pilti.

Ülalmainitud kaart on eestkätt mõeldud Eesti füüsilise geograafia õpetamiseks, kuuludes seega loodusgeograafia piirkonda. Alustan seepärast Eesti loodusgeograafia ühe efektiivsema õppeviisi kirjeldamisega. Mainin seejuures, et meie paguluses peame paratamatult loobuma mitmest sobivast meetodilisest võttest ja sammuma meile kättesaadavaid radu.

Mõnelt poolt soovitatakse, et maateaduse (Vabandan sünonüümide maateadus ja geograafia vaheldumisi kasutamist, vahest tundub see enam sobivana) õpetamine peaks sündima õppekäikudel ja otsestel vaatlustel looduses. Sellega liituks sobiva kirjanduse ja õppevahendite kasutamine. Meil on aga raskusi õppekäikude korraldamisega. Euroopa piirides oleksid need veel mõeldavad kui meie kodumaa maastikupildi võrdlemine meie asukohamaa maastikega. Kuigi need vajavad tublisti ettevalmistamist, kergendavad need õppetööd märgatavalt. Eriti asjalik tuleb olla nende nähtuste ja esemete vaatlemisel, mis meie kodumaal võivad osaliselt puududa. Näit.: graniit ja gneiss aluspõhjas, mitmed taime- ja loomaliigid jne. Hoolsalt ettevalmistatuina võivad õppekäigud

mitmekordselt kasu tuua võrreldes ainult kirjanduse kasutamisega.

Maadel, millede loodus meie kodumaa loodusest palju erineb, võib just seda erinevust alla kriipsutada. Kui veel seal juures midagi ühist leitakse (näit. geoloogias), siis on õppekäigu head tulemused kindlustatud. Kultuurgeograafia alal on seisukord palju lihtsam, kuna inimeste kätetöö on kogu kultuurmaailmas enam-vähem sarnane. Ka on kultuurgeograafilised õppekäigu eesmärgid kogunenud peamiselt liikluskeskustesse ja seega kättesaadavad.

Aadu Kajassaar

Õppekäikudel saadud kogemusi saab täiendada vaikkilmide ja saatekirjanduse abil. Vaikkilme on Eesti Komiteel juba terve rida. Uusi on võimalik juurde muretseda. Kirjanduse alalt on ilmumas õpik "Eesti kaart jutustab". Nii seniseid kui ka uusi õppevahendeid saab kasutada koos õppekäikudega ja ka iseseisvalt. Loodan, et praegu trükivalmis olevas õpikus on võimalik anda juhatusi õppekäikude korraldamise tehnikas.

Kui õppekäikude küsimus on korraldatud ja nendele kohad leitud kooli (klassi) eeloleva õppeaasta töökavas, siis asume töökava koostamisele. Kuna meil nüüd on kasutada suhteliselt õnnestunud Eesti kaart, siis võtame selle edaspidise töö aluseks. Kuna kooli seinakaarti on võimalik ainult kohapeal kasutada, siis peame sellest vähendatud äratrüki panema kaasa valmivasse õpikusse. Õpilaste iseseisvate tööde jaoks jagame välja n.n. "pimedad", s.o. nimedeta kaardid, ainult piirjoontega varustatud. Mitmesuguste eriküsimuste lahendamiseks lisame juurde vajalist materjali. Kui kasutatavad kaardid täis saavad, võtame uued tarvitamisele. Nii kasutatud kui ka kasutatava materjali kogume kaustadesse.

Kaustadeks on sobiv kasutada tavalisi kontorites kasutatavaid kaasi. Meie piiratud õppeajaga arvestades peaks jätkuma kõikidele ainetele kokku õppeaasta jooksul ühest eks. kaantest. Kui aga soovitakse näiteks emakeele õpetamisel kasutada eraldi vihikuid, siis ei tohiks see olla takistuseks kaustade kasutamisel teistes ainetes. Kaustadesse saaks mahutada kõik, mis koolis kirja pannakse või joonistatakse väljaspool vihikuid.

Peale mitmesuguste kaartide võib maateaduse õpetamisel kasutada ka muid trükiseid. Soovitan siin kohal eriti ajalehtede väljalõikeid. Neid saab koguda, süstematiseerida, täiendada ja kasutada aastast — aastasse. Meie napile saatekirjandusele on sarnased kogud tänuväärseks täienduseks. Vaata ka Eesti maateaduse õppekavade seletuskirjas toodud meetoodilisi näpunäiteid.

Loodusgeograafia õpetamisel on meil olnud senini suuri takistusi õppetööle õige aluse andmisel. Eesti maateaduse uurimine on suhteliselt noor teaduslik toiming. Enne Eesti iseseisvust tegelesid sellega asjast vähehuvitatud sakslastest ja venelastest teadusemehed või eestlastest asjaarmastajad. Alles Tartu ülikooli Eesti ülikooliks muutmisel asuti sellel alal tõsiselt tööle.

Enne olid ainukeseks Eesti liigestuse aluseks maakondade halduslikud piirid. Need andsid kuidagi moodi aluse Eesti kultuurgeograafiale. Loodusgeograafilise külje käsitlemine oli täiesti söödis. Omariikluse algupäevil alustas Tartu ülikooli soome rootslasest maateaduse professor J. G. Granö Eesti loodusgeograafilist uurimist. Selle ulatusliku tööga jõudis tema lõpule omariikluse lõppeaastail. J. G. Granö kirjeldas ja kaardistas ka Eesti maastikke (24 tükki), andes seega õige aluse Eesti loodusgeograafia õpetamisele.

Kahjuks aga ei jõutud Eesti koolidesse enne okupatsioonitöö uue maateaduse õppeviisi enam sisse viia. Sellepärast tunduvad Granö poolt kirjeldatud maastikud võõrained, eriti vanematele õpetajatele. Sellest puudusest on siiski võimalik üle saada. Nende ridade kirjutajal on valminud eriline õppevahend, mis koosneb Eesti maastikkude kaardist läbi paistval põhjal. Seda kaarti Eesti kaardile peale laotades saame koos Eesti maakondadele tugineva kaardiga ka Eesti maastikkude kaardi (OBS! Mõlemad nimetatud kaardid olgu samamõdulised!). Kui Eesti loodusgeograafia õpetamisel uusi ja õigeid õppeviise kasutada ja selleks sobivaid õpikuid soetada, siis jõuame meie maa loodusgeograafia õpetamisega teistele maadele peagi järele.

Õpikud on meie koolides olnud senini kõige tähtsamad õppevahendid ja jäävad sellistena määramatuks ajaks püsima. Kultuurgeograafia õpetamiseks saame vastavaid andmeid J. Parijõgi, T. Algma, J. Koit õpikust "Eesti ajalugu noorsoole". Nagu eelpool mainisin, soovitatakse kultuurgeograafiat õpetada koostöös ajaloo-ühiskonnateadusega.

Eesti loodusgeograafia õpikust on juba juttu olnud. See õpik "Eesti kaart jutustab", sisaldab mõndagi uut õppeviiside alalt. Muu hulgas

ülevaate Eesti maastikkudest ja maakondadest, terve rea erialalisi kaarte, diagramme ja ülesandeid õpilastele lahendamiseks.

Norrköpingis töötatakse uue pedagoogilise süsteemi "Kodukooli" väljaandmisel. Ka see uus koolivorm tugineb geograafia osas Eesti kaardile ja siin kirjeldatud õpikutele ning õppeviisidele.

ON TEACHING ESTONIAN GEOGRAPHY

Aadu Kajassaar

Summary

The recently published reprint of Prof. Tammekann's map of Estonia and the aids to it, which are at present constructed, should be the primary elements for teaching Estonian geography in the Estonian schools in the free world. Photos, educational visits and anything else that deals with our country, our people, and our culture, should be used as additional educational aids.

EHITUSTE TERMOGRAFEERIMINE

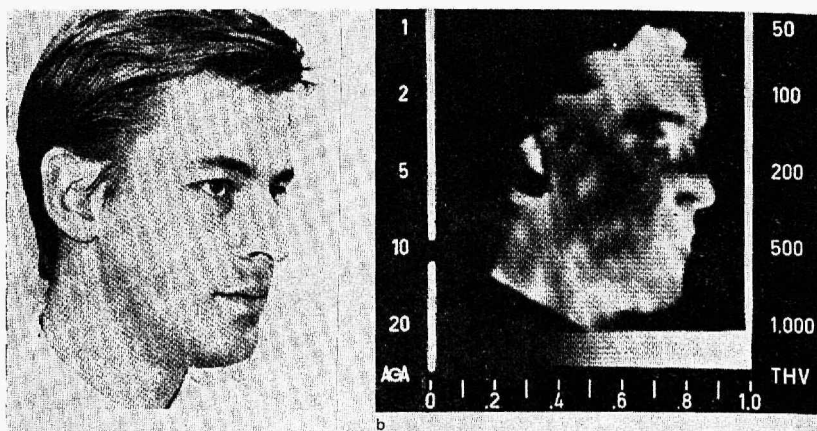
Ivar Paljak

Kokkuvõtte doktori väitekirjast

Rootsis ja välismaal on viimastel aastatel tihti esinenud soojuse isolatsiooni vigu uute elamute seintes. Tavalisematest vigadest, mis põhjustavad majaomanikele palju tüli, võiks nimetada isolatsiooni puudulikkust ja tihenduste puudumist liidustes. Sedaliiki vead põhjustavad tavaliselt ebanormaalselt soojusekulu, tuuletõmbust tubades ja veeauru kondenseerumist välisseinte sisepindadel. Nimetatud vigu on raske avastada tavalisel kontrollil ja need tulevad tihti ilmsiks alles siis, kui elamu juba on olnud kasutusel mõni aeg ja lõppkontroll juba teostatud.

Majaomanikud vajaksid seega hädasti lihtsat meetodit, mille abil saaks isolatsiooni vigu avastada juba enne maja kasutusele võtmist ja need parandada.

Katsed on näidanud, et isolatsiooni ja ebatihenduste vigu on võimalik lokaliseerida seinä pinnatemperatuuri mõõtmise abil. Ebaühtlane soojusvoolu jaotus ilmneb nimelt temperatuuri variatsioonides seinä pinnal. Ka ebatihendused, mis võimaldavad õhu tekkimist läbi seinä, muudavad seinä pinnatemperatuuri lekkimiskoha läheduses. Kui oleks võimalik pinnatemperatuuri jaotust otstarbekalt mõõta, oleks ülaltoodud meetod kasutamiskõlblik välisseinte kontrollil. Temperatuuri jaotuse mõõtimi-

Pilt 1. a Foto ja b termogramm samast objektist

ne, määrates infrapunast kiirgamist, mis väljub mõtteobjektist erilise soojusekaamera abil, vastab igati esitatud nõuetele. Soojusekaamera muudab infrapunase kiirgamise, mis väljub mõtteobjektist elektrisignaalideks. Need kantakse üle oscilloskoobi pildiekraanile, kus kerkib esile mustvalge soojuspilt ehk termogramm mõtteobjektist. Termogrammi heledamad osad vastavad kõrgematele temperatuuridele ja tumedamad osad madalamatele (pilt 1). Temperatuuri jaotust on võimalik ekraanil ka kvantitatiivselt mõõta.

Kasutades soojusekaamerat elamute pinnatemperatuuri määramisel esineb kolme liiki probleeme:

1. Kuidas teha vahet normaalse ja ebanormaalse temperatuurijaotuse vahel seinä pinnal?

2. Pinna temperatuuri mõjutab peale seinä soojuseisolatsiooni jaotuse veel rida teisi tegureid, nagu soojuse kiirguse vahetus päikese ja ümbritseva esemetega, niiskus pinnal ja õhuvool seinä ümbruses. Kuidas vältida neid segavaid tegureid mõõtmise juures?

3. Kuidas mõjub seinä materjali mustvärvuse aste ja kiirgamise läbilaskvus temperatuurijaotusele?

Väitekirjas esitatakse reegleid mõõtmist segavate tegurite vältimiseks ja seatakse üles järgmine põhireegel mõõtmiste läbiviimiseks:

Pinnatemperatuuri mõõtmise ülesandeks on konstateerida, kas kontrollitav seinä omab joonistes ette nähtud soojuseisolatsiooni või mitte. Jooniste järgi ettenähtud isolatsiooni efektiivsust võib nimelt üle kanda "oodatud temperatuuri jaotuseks", kui kliimatingimused seinä ümber on teada. Protseduur nõuab järgmisi abinõusid:

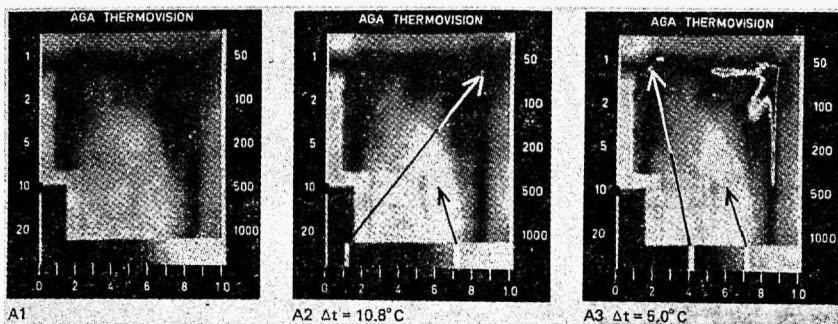
1. Meetodit, mille abil saab määrata "oodatud pinnatemperatuuri jaotust" eri seinäkonstruktsioonide ja valitsevate kliimatingimuste juures.

2. Meetodit isolatsioonivigade tüüpide kindlaksmääramiseks termogramme välimuse järgi.

Väitekirjas tehakse järgmised meetodiettepanekud:

"Oodatud pinnatemperatuuri jaotust" saab kindlaks määrata, kasutades võrdluseks laboratooriumis tavalistest tüüpseintest valmistatud "tüüptermogramme". Vigade tüüpide kindlaksmääramisel kasutatakse samuti laboratooriumis valmistatud tüüptermogramme vigadega tüüpseintest (pilt 2). Väitekirjas on ära toodud 700 tüüptermogrammi koos nende kasutamishistega.

Mõõtmised on näidanud, et meetod on praktiliselt kasutamiskõlbulik. Seni on meetodi abil uuritud mitusada elamut üle Rootsi ja tehtud üle 10 000 termogrammi. Kõikidel juhtudel, kus seinu on parandamiseks lahti monteeritud termogramme põhjal, on ka tegelikkuses konstateeritud tõsiseid isolatsioonivigu. On kõne all Rootsis maksma panna üldine määrus, et kõik uued elamud kuuluvad termograferimisele seoses lõppkontrolliga.

Pilt 2. Näide tüüptermogrammidest vigadega seinast. A 1 Must-valge termogramm A 2 ja A 3 isothermidega termogrammid. Temperatuuri vahe eri piirkondade vahel termogrammil on antud piltide all.

THERMOGRAPHY IN BUILDINGS

Ivar Paljak

Summary

THERMOGRAPHY IN BUILDINGS is the first comprehensive manual which describes the theory and techniques in using an infrared camera to determine insulation defects in buildings. An IR-camera produces a thermal image (thermogram) which immediately reveals points of air leakage and insulation defects in the structure under examination. Thermography is a convenient non-destructive test method which may

Tehn. dr. Ivar Paljak

be expected to assume extensive application and considerable economic significance.

An introductory section describes the method of operation of an IR-camera and the theory underlying the interpretation of thermograms produced by this camera.

The main section describes the technique of thermography and lays down practical rules for work on the site. Conditions during measurement and the accuracy of the method discussed in view of the possible sources of error and the desired results. Proposals are put forward of the *interpretation of the thermograms* produced.

The document is concluded by a 56-page *catalogue* containing over 700 typical thermograms, many of them in colour. The catalogue is divided into two sections, one of which contains typical thermograms of the most common wall designs built strictly according to specifications, and the other the same walls with constructional and isolation defects of general occurrence. Four different types of walls are described in this way, two framed cladding panels, one sandwich wall and one light-weight concrete wall.

It is expected that this manual with its catalogue of typical thermograms will become a standard work of reference, and it may also come to have legal significance in checking building defects. For instance, thermography is eminently suitable for use in the event of dispute to provide a ruling as to whether a structure satisfies the specified insulation requirements. During the inspection of buildings, the manual will be found to be an essential work of reference for quick correct interpretation of thermograms obtained with the IR camera.

Developers and building enterprises may expect to save large sums of money by the introduction of thermography as an integral part of the building inspection process.

EESTI GÜMNAASIUMIÕPETAJATE ÜHING 25 AASTAT

Mõningaid märkmeid viimase viie aasta välistegevusest

William Muld

9. juunil 1974 möödub 25 aastat Eesti Gümnaasiumiõpetajate Ühingu asutamisest. Eelnimetatud ühingu kui ka Eesti Õpetajate Keskühingu asutamisel oli peamiseks tõukejõuks vajadus: kaitsta vabade eesti õpetajate õigusi välisfoorumil ja esindada eesti õpetajaid rahvusvahelisis õpetajate organisatsioones, olles nii toonaste vabariigi-aegsete organisatsioonide pädevaks järglaseks.

Samuti tähistame sel aastal 20-ndat juubelit sellel alal, et a. 1953 võeti EGÜ FIPESO (Federation internationale des professeurs de l'enseignement secondaire officiel) ja selle kaudu ka WCOTP (World Confederation of Organizations of the Teaching profession) täieõiguslikuks liikmeks. Nende aastate taga seisab palju tööd ja isiklikku majanduslikku panust, kuna iga-aastased kongressid on asetanud meie organisatsioonidele ja nende esindajatele suuri nõudmisi.

Oleme võimaluste piirides võtnud osa võimalikult paljudest kokkutulekuist, kusjuures on selgunud asjaolu, et meie liikmeid leidub üle kogu maailma. Selles töös ja võitluses on leidnud paljud eesti õpetajad saadikud igaiüks endale sobiva viisi ja vormi ning võib-olla just selle eripalgelisuse tõttu on eesti esindus saanud alati tähelepanu osaliseks ja saavutanud sõbraliku poolehoiu. Meie probleemid on püsinud seni aktuaalseina meie rahva ja maa saatuse, eesti õpetajate, eesti kooli, eesti kultuuri, eesti keele ja kirjanduse püsimise ning arenemise küsimustes.

Juubeleid tähistades meenutame minevikku, mis on väga oluline tuleviku suundade rajamisel ja meie probleemide mõistmisel. Peame kasvõi momendiks seisatuma selleks, et on ülim aeg mõelda generatsioonide vahetusele meie töös. Eestis ettevalmistuse saanud õpetajad on seni domineerinud meie õpetajate organisatsioonide elus ja tegevuses. Nüüd on aga enamus neist kas juba jõudnud või jõudmas pensioni-ikka. Nii on hädavajalik, et nooremad — võõrsil kutsehariduse saanud õpetajad panevad siin käed külge ja teevad eesti õpetajate ühinguis töö raskuse endale südameasjaks. Sellest oleneb eesti organisatsioonide tulevik ja meie seisund rahvusvahelisis õpetajate organisatsioones.

Isiklikult on igal eesti soost õpetajal väga huvitav olla kaasas rahvusvaheliste organisatsioonide töös ja tegevuses. Oleme ju praegusel hetkel ainuke maa, mille eksiilisolevad õpetajate organisatsioonid on täieõiguslikud liikmed. See olukord pole sugugi endastmõistetav, vaid on tingitud suurelt osalt meie endi aktiivsusest ning panusest. Seepärast on paratamatu, et meie esindajad võtavad osa võimalikult igal

aastal toimuvaist kongressidest ja seminaridest, mis toimuvad Euroopas ja on organiseeritud WCOTP-i poolt.

Tahes säästa "Eesti Kooli" täheruumi peatun vaid põgusalt viimase viie aasta EGÜ välistegevuse juures. FIPESO kongressid toimusid järgmises Euroopa linnades: 1968 — Dublin, 1969 — Helsingi, 1970 — Lausanne, 1971 — Oslo, 1972 — London, 1973 — Viin.

1968. aastal sain suvestipendiumi Stokholmi Koolivalitsuse poolt: tutvuda Inglismaa ja Iiri koolidega, eriti aga just füüsika instituutidega, õppematerjalidega ning õppeviisidega. Just Iirimaal olek võimaldas mul võtta osa kolmest õpetajate kongressist. Esindasin eesti õpetajaid WCOTP, FIPESO — erineval ajal FIPESO kongressist — ka IFTA kongressist. Kokku kestsid need ligemale kolm nädalat. Kongressi kavas oli peamiselt inimõiguste deklaratsioon ja sellega seoses nende probleemide õpetamine ning käsitlemine koolis, samuti ka audiovisuaalsete õppeviiside rakendamine ja vastavate materjalide tootmine ning õpetajate osa selles töös.

Nende küsimustega seoses oli ka võimalus käsitleda minoriteetidele emakeelse õpetuse vajadust. Minu ettepanekul võeti kongressi resolutsioonidesse ka vastav punkt, kus naelutati kinni fakt, et õpetus minoriteetide lastele emakeeles kuulub põhiliste inimõiguste hulka. See on leidnud hiljem ka kinnitust üldises inimõiguste deklaratsioonis.

Veidi pärast kongressi algust jõudis kohale ka rektor Henno Jänes. Võin väita, et meie selgitustöö kongressil nii meie probleemide üle üldiselt, samuti meie koolide olukorra ja emakeelse hariduse korraldamise kohta paguluses leidis väga suurt tähelepanu ning hindamist. H. Jänes tuli just oma urimusreisilt Kanadas ja USA-s, kus ta töötas kaksikkeelsuse probleemidega. Uurimus käsitleb miljöö mõju eesti laste eesti keele oskusele ja kujunemisele erinevates asupaikades. See andis meie diskussioonile aktuaalse tagapõhja.

Eriti tahaksin kriipsutada alla sõbralikku ja hindavat suhtumist eestlastesse iirlaste poolt. Üheks selliseks väikseks illustatsiooniks võiks tuua piduliku õhtusöögi Põhja-Iiri valitsuse poolt Belfastis. Sellel vastuvõtul pöördus Iiri haridusminister eraldi just eesti esindajate poole tervitusega, kusjuures hiljem toimus jutuajamine mitme ministri ja eesti esindajate vahel.

Fantastiliselt ilusas ja vaheldusrikkas Iiri maastikus, mida oli võimalik õppida tundma kongresside poolt korraldatud ekskursioonidega, olid need kolm nädalat huvitavamaks ja mälestusrikkamaks ajaks minu elus. Ilmadki olid kogu aja päikesepaistelised, mis on iiri oludes harulduseks. Seoses paljude huvitavate mälestustega ja isiklike tutvustega jäi mulje, et sellel maal on mingi eriline võlu. Ei unune vist kunagi pikad jutuajamised ja diskussioonid St. Patricku College (kus elas enamik kongressist osavõtjaid) majaisaga, kes oli katoliku usu preester. Tõllal polnud Põhja-Iiri ja Iiri vabariigi vaheline katoliiklaste ning protestantide usushõda saavutanud seda teravust, milleks see kujunes aasta või paar hiljem.

EGÜ esindajad Oslo kongressil. Vasakult: W. Muld, Helga Kerstell, Joh. Ungerson, Ingrid Kuldvere-Ungerson

1969. aasta kongress toimus Helsingis, kust EGÜ esindajaina võtsid osa tolle-aegne ühingu esimees, juba Kodu-Eestist rahvusvahelisi kontakte pidanud Henno Jänes ja tema poeg Mart Jänes. Kuna sellel aastal oli tähestikulise järjekorra tõttu EGÜ-l võimalus saata oma esindaja juhatusse järgnevas kaheks aastaks, siis oli see endastmõistetav, et selleks valiti H. Jänes. Kuid 1970. aasta suveks halvenes H. Jänese tervis kiiresti ning ta surigi 1970. aasta FIPESO kongressi ajaks. Kuna olin EGÜ esindajana Lausanne's, toimus minu osavõtt kongressist sordiini all, olles sügavalt mõjutatud EGÜ "grand old man"-i varisemisest manalasse.

1970. aasta sügisel valis EGÜ mind oma esindajaks FIPESO juhatusse ja sellest tingituna sain võtta osa 1971. aasta kongressist juhatuse laua taga istudes. Selles oli midagi erilist — olla väikese aheldatud maa esindajaks ja seda suure rahvusvahelise organisatsiooni juhatuse liikmena. Olen olnud paljudel rahvusvahelistel kongressidel, kuid mul osutub võimatuks vahendada seda ülevat sisemist rahuolutunnet, et ikka leidub veel kohti, kus arvestatakse meie rahva õigusi ning iseseisvust. Samal kongressil oli mul võimalus puudutada meie kadunud esindaja H. Jänese juhtivat osa meie organisatsiooni elus ja tegevuses. Sellega seoses ka teisi probleeme, mis on eesti õpetajaile südamelähedased. Kokkuvõtte sellest ilmus FIPESO büllետäänis, millest äratrükk meie käesolevas koguteoses.

Oslo kongressist võtsid EGÜ esindajaina osa Helga Kerstell ja EGÜ praegune esimees Johan Ungerson koos abikaasa Ingrid'iga. Meie esindajad olid edukad ka sellel kongressil, olgu kas isiklike kontaktide loomisel või ka üldisel ametlikel diskussioonidel.

Londoni kongressiks haigestusid kahjuks meie valitud esindajad, aga seda efektiivsemalt tegutses meie esindaja Viinis toimunud kongressil a. 1973, kus EGÜ esindajaiks olid Helga Kerstell ja dr. Ott Kerstell. Helga Kerstelli ülevaade meie tänapäeva ülesannete kohta ilmub käesolevas koguteoses äratrükina FIPESO bülletäänist, samuti ka tema aru- anne kongressist.

Minu kirjutise puhul võib kohe küsida, miks eraldun üldisest asjalikust ja teaduslikust joonest, mis omane "Eesti Koolile"? Olen teinud seda meelega, et anda meie nooremale ja loodetavaile tulevasile saadikuile mingil määral edasi seda huvitavat internatsionaalset hõngu ning vahendada neid tundemomente, mis mulle isiklikult on andnud suuri elamusi. Olen siinjuures jätnud täiesti käsitlemata muljed Euroopa seminaridest (WCOTP korraldatud), kus arutelu haarab kõige aktuaalsemaid probleeme. Nii oli mul näiteks väga hea võimalus Lääne-Berliinis toimunud seminaril, kus küsimuste kompleks haaras õpetajate edasiõppimise ja suvekursuste osa, puudutada ka õpetajate ettevalmistust minoriteetide keele õpetamiseks ning üldise võõrtöolistega seosesolevaid kooliküsimusi.

Kahtlemata on kongressidel käsitletavad küsimused maailma õpetajakonnale väga olulise tähendusega. Veelgi olulisem meie seisukohalt on — püüda eesti kooli ja õpetajatega seosesolevaid küsimusi siduda üldiste probleemidega.

Teatud aastate järele tuleb täita jälle juhatusliikme koht FIPESO-s. Olgu neist ridadest seegi kasu, et meie pealekasvaval õpetajate generatsioonil oleks tahtmist ning jõudu: olla eesti õpetajate esindajaiks rahvusvahelisel tööpöllul.

ASSOCIATION OF THE ESTONIAN HIGH SCHOOL TEACHERS' ANNUAL REPORT 1970/71

William Muld

Summary

The last year — 1970 — meant a great loss to our organization. H. Jänes, the president from the very beginning of our organization, died in July 1970. He had been the headmaster of the Estonian fulltime high-school in Stockholm and the director of the Institute for Estonian language and literature. He had been representing the Estonian teachers in FIPESO for about 35 years. In 1969 in Helsinki he was elected as a

member of FIPESO's Executive. Unfortunately his illness did not let him fulfil his very honourable task.

During the last year many new ideas have emerged and solutions to the problems of Estonian education have been found. At the elementary level courses are arranged all over the world wherever a sufficient number of Estonian are living. These courses take usually place once or twice a week depending on the local possibilities. At present the Estonian school in Toronto is the most successful. More than 600 pupils are attending this complementary school.

But one of our main tasks is not only to give our Estonian boys and girls an elementary knowledge of the Estonian language, but also to enable them to read and understand Estonian literature and take part in Estonian cultural life. Therefore it is planned to introduce a secondary stage in the obligatory Estonian schools in Sweden for students between the age of 14 and 16. Because of the new Swedish school reform it is technically possible to arrange complementary high-school courses in Estonian such as Estonian language, literature, history, geography and music.

A secondary school exists already in Toronto. The results reached there after three years of experimental work are very promising and give reason to hope that the planned secondary education in Estonian in Sweden and elsewhere will be a success.

The teachers of the Estonian schools in Sweden are trained in summer courses arranged every year by the Swedish Educational Board in co-operation with the Estonian School and Youth Committee. The courses not only give Estonian teachers further training but also enable them to discuss the educational problems arising in Estonian schools. The training-courses are financed by the Swedish Educational Board which thus contributes to the high standard of our teachers.

DIE ESTNISCHE SCHULE IN DER FREIEN WELT

William Muld

Zusammenfassung

Nach letzten Angaben befinden sich allein in Europa 8 Millionen ausländische Arbeitskräfte. Wie gross die Anzahl der ausländischen Arbeitskräfte und die der Vertriebenen in der ganzen Welt ist, ist nur schwer abzuschätzen. Bis zum Jahr 1975 wird die Zahl der Gastarbeiter in Europa auf etwa 12 Millionen anwachsen. In dieser Gruppe befinden sich viele Analphabeten aus kleinen abgeschlossenen Gemeinschaften. Zu den Gastarbeitern müssen in Europa noch nach der letzten Statistik etwa 5 Millionen Familienangehörige hinzugerechnet werden. Von diesen sind leider ein grosser Teil schulpflichtige Jugendliche im

Alter von 12 Jahren und älter für die in der neuen Umgebung ausserordentlich grosse Probleme entstehen, wie z.B. die Umschulung. Diese Jugendlichen haben meistens nur die Gelegenheit Grundschulen zu besuchen. Die Möglichkeit zum Besuch weiterführender Schulen — wie Mittel- und Oberschulen — besteht in der Regel nicht. Für Jugendliche dieser Altersklasse ist neben einer allgemeinen Grundschulbildung auch eine gute Kenntnis der Muttersprache notwendig. Dieses Problem war sehr aktuell für Esten, die während des 2. Weltkrieges vertrieben wurden. Diese Esten haben nach der Vertreibung weit ab von ihrer Heimat damit begonnen eigene Schulen zu errichten. Sie hatten damit wider Erwarten grossen Erfolg, was zu einer Erleichterung der Eingliederung der Jugendlichen in die neuen Umgebung beitrug.

Für die Esten, die in eigenem Land schon das Problem der Zweisprachigkeit durch die Einführung einer Kulturautonomie für die Minderheiten gelöst hatten, war die Überschätzung der neuen Sprache und damit die Unterschätzung der eigenen Sprache kein Problem mehr.

In den Ländern, in denen die Esten sich niedergelassen haben, wird die estnische Schule geschätzt. Die estnische Sprache kann vom Kindergarten ab bis zum Universität gelernt werden. Eine besonders entwickelte Schulform für Gebiete, in denen eine vollständige estnische Schulbildung nicht möglich ist, ist die sog. estnische Ergänzungsschule. Der Unterricht findet nach dem Besuch der allgemeinen Schule statt. Darüber hinaus gibt es Kurse für Erwachsene und die Möglichkeit des Fernunterrichts. Die estnischen Schulen sind in das Schulsystem des Landes, in dem sie sich befinden, eingegliedert. Der Unterricht erfolgt nach neuesten pädagogischen Erkenntnissen. Neuere linguistische und soziologische Untersuchungen haben betont, dass eine enge Verbindung mit der Muttersprache und Kultur des Heimatlandes von besonderer Bedeutung für die schulischen Fortschritte von jugendlichen Emmigranten ist (Mead, Skinner u.s.w).

Die Probleme der estnischen Schulen sind in erster Linie die hohen Kosten und die Ausbildung der Lehrer, insbesondere in den für estnische Schulen spezifischen Lehrstoffen. Weiterhin ist es eine wichtige pädagogische — heutzutage sogar international bedeutsame Aufgabe, später eingewanderten Gruppen bei der Aufrechterhaltung ihrer sprachlichen und kulturellen Eigenart Hilfe zu leisten und dieses Ziel den Einwohnern der Aufnahmeländer verständlich zu machen. Diese Aufgabe ist umsomehr bedeutsam, als ein solches Verständnis in den Aufnahmeländern wegen der mangelnden eigenen Erfahrung zunächst nicht vorausgesetzt werden kann. Die Esten sind in ihren Aufnahmeländern zwar eingegliedert. Sie sind aber nicht absorbiert. Die Hilfe von FIPESO ist für die estnischen Lehrer und die estnischen Schulen im Exil von grosser Bedeutung.

Die Organisation eines zweisprachigen Schulsystems erfordert in den betreffenden Ländern seitens der dortigen Lehrerorganisationen viel

Verständnis und Hilfsbereitschaft sowie grosse finanzielle Ausgaben. Besonders wichtig ist die positive Einstellung von Organisationen wie der FIPESO. Von grosser Bedeutung sind die Ergebnisse der soziologischen Untersuchungen von Immigranten, Vertriebenen und Gastarbeitern aus denen sich zwei von einander zu trennende Thesen ergeben: 1) Die Kenntnis der Sprache des Aufnahmelandes ist der schnellste Weg zur Eingliederung in diesem Land.

2) Die Aufrechterhaltung der Muttersprache ist ein Mittel zur Stabilisierung des Einwanderers. Die estnische Lehrerschaft will dafür Sorge tragen, dass die estnische Jugend ihre Eigenart bewahrt aber dass die jungen Leute gleichzeitig selbstbewusste und verantwortungsvolle Bürger in ihren Aufnahmelandern sind.

EESTI ÕPETAJATE KESKÜHINGU DELEGAADINA JAMAICAL

Vaike Lugus

Kui 4. augustil 1971. aastal umbes 800 delegaati 66-est eri rahvusest kogunes Õpetajate Maailma (WCOTP) XX Kongressi pidulikule avamisele Kingstonis, Jamaical, siis üks nendest oli eestlane — mina. Eesti Õpetajate Keskühing oli järjekordselt esindatud.

Vaatasin teatud kadedusega suuri delegatsioone ja soovisin, et mind oleks kaks. Võibolla esimest korda oma elus tajusin, kuipalju suurem on number kaks number ühest. Kuid õhtu pidulikkus ei andnud palju aega filosoferimiseks, sest vaadata ja kuulata oli nii palju.

Seekordne õpetajate organisatsioonide foorum oli valinud oma peateemaks maakoolide hariduselu korraldamise ning sellega seoses olavad küsimused.

Loenguid peeti Lääne-India Ülikooli loengute saalis ja ettekanded esitati inglise, prantsuse, jaapani ja hispaania keeles. Ei puudunud ka eesti keel, sest alustasin oma ettekannet meie armsas emakeeles. Eesti keele ootamatu foorumile ilmumine tekitas teatud segaduse simultaantõlkijate hulgas, aga see kadus kiirelt, kui jätkasin oma ettekannet inglise keeles.

Õpetajate Maailma Liidu president dr. Carr oma läkituses kongressile rõhutas rahu, vabadust ja inimõigusi. Ta rõhutas, et 1969 UNESCO aruanne näitas, et enamus maailma lastest, kes elavad maal, ei saa üldse mingit organiseeritud haridust ja et kirjaoskamatus maal elavate täiskasvanute hulgas on palju suurem kui linnas elavate täiskasvanute hulgas.

Paljude maade delegaatide ettekannetest selgus, et õpetajate treenimine tööks maakoolides oli erinev linnakooli õpetajate treeningust ja seega andis maakooliõpetajale alaväärsusekompleksi.

Töötingimused maakoolides on äärmiselt primitiivsed ja palgad ma-

dalad. Puuduvad enesetäiendamise võimalused ja suur on puudus õppe-
materjalidest. Niisiis kontrollib geograafia haridusvõimalusi, ja vaesus
ja vaimupimedus on suured.

Nende ettekanded avasid ukse uude maailma paljudele delegaatidele,
kes tulid maadest, kus 20. sajandi kõrge elustandard on endastmõiste-
tavaks nähtuseks.

Võibolla paremini kui sõnad, andis meie ekskursioon Jamaica erine-
vatesse küladesse ja asulatesse pildi maakooliõpetaja olukorrast ja elu-
tingimustest tehniliselt vähearenenud maades.

Imetlesin nende õpetajate ideaalsust ja suurt armastust oma töö
vastu, sest kuidas muidu oleksid nad võimelised sellistes olukordades
töötama.

Õpilased, kes meile esinesid ja meid kostitasid, tegid seda suure rõõ-
mu ja kohusetundega. Sama vahva teenimise osaliseks saime ka ülikooli
juures, kus meie abistajateks olid gaidid. Õnneks avanes mulle võimalus
neile aitäh öelda. Nende rõõmsad näod ja säravad silmad jäävad mulle
ilusaks mälestuseks.

Osa selle kongressi tööst toimus erinühmades. Nii liitusid lugemis-
õpetajad, keelteõpetajad, raamatukoguhoidjad jne. omavahelisteks lkes-
kusteludeks, kus arutati erialalisi küsimusi.

Mind huvitas teema, mis käsitles linnade ja tehnoloogia mõju maa-
koolide haridusele ja ma ühinesin selle rühmaga. Kahjuks olid ettekan-
ded rohkem isiklikud nurisemised teatud olukordade üle kui uurimisli-
kid esitused antud teemast.

Oli siiski huvitav kuulata, mis mured ja probleemid vaevavad õpeta-
jaid mujal maailmas. Tekkis vaidlusi maa ja linna õpetajate vahel. Ni-
melt ühed arvasid, et terve hariduse lõppeesmärk on linnaelu ja teised
arvasid, et haritud inimene võib sama hästi maal elada ja õnnelik olla.
Töötingimused, materjalide puudus, edasiõppimise võimaluste puudus
ja madalad palgad olid probleemid, millede juurde jälle ja jälle tagasi
tuldi.

Kuidas siis tegutses üks eesti kooli delegaat ilma rahva ja maata?

Mul oli õieti kaks ülesannet. Esiteks — anda ülevaade eesti koolide
tegevusest vabas maailmas ja teiseks — selgitada meie rahva traagilist
saatust. Selleks oli mul kaasas materjale, mida välja jagasin ja mida
suure huviga loeti ning mille üle mulle hiljem küsimusi esitati. Eriti
suure tähelepanu osaliseks sai meie rahvariie, mida ma kandsin vastu-
võttudel.

Meie koolide aruannet kuulati huviga ning nii mõnelegi delegaadile
oli üllatuseks, et nende hulgas oli delegaat, kes esitas ainsat organisat-
siooni, mille nimes esines sõna "eksiilis". Kongressi büroo paljundas
minu ettekande 900 eksemplaris ja levitas seda kõigile kongressist osa-
võtjaile. Kuna minu ettekanne oli ainus, mis paljundati kongressi büroo
poolt, siis see asjaolu suurendas osavõtjate seas veel rohkem huvi ja
tähelepanu minu ettekande vastu.

Kuna see kongress oli vabade rahvaste foorum, siis oli täiesti loomulik, et püüdsin selgitada neile, kes kasvatavad maailma järgmist generatsiooni, meie rahva orjastamist. Ei saa rääkida rahust, vabadusest ja inimõigustest, kui osa rahvaid on ikestatud ning inimestel puudub vabadus ja õigus elule.

Meie Keskühing on suure töö ära teinud ja selletõttu Eesti ja tema nimi on tuntud maailma haritlaste peres. Iga eestlase tänu kuulub neile, kes seda tööd on juhtinud.

Jamaica on nüüd ainult mälestus ja varsti kohtuvad meie delegaadid jälle — seekord Londonis, Inglismaal. Soovin neile, kes meid seal esindavad, palju jõudu!

KOOLIÕPETAJATE KONGRESS VIINIS

Helga Kerstell

Sel suvel peeti 25.—28. juulini ülemaailmne akadeemiliste õpetajate keskliidu — lühendatult FIPESO — kongress Viini maailmakaubanduse ülikoolis. Kohal oli peale Euroopa riikide esindajaid Austraaliast, Uus Meremaalt, Iisraelist ja vaatlejaina kolm Nõukogude Liidu esindajat, üks Lõuna-Aafrikast, üks USA-st, üks Kanadast ja üks Euroopa Nõukogust. Allakirjutanu oli ainukene eestlaste esindaja, pealegi ka ainukene saadik sellel konverentsil, kus ei esitatud mõnda maad, vaid rahvast, laiali pillatud üle terve maailma. Selle tõttu oli mu nimesildil peale Eesti "eksiil". Sellega kaasusid erikohustused meie rahvast ja kultuuri esitada tolele valitud seltskonnale.

Kuna FIPESO on poliitiliselt erapooletu, siis rõhutati eriti eri-ideoloogiate koordineerimist ja austerlaste poolt Suur-Euroopa loomist ka kooli alal. Inglise individualism hoiatas kõhe univormi seatud nüansseerimata kooli eest. Inglise rõhutasid poliitikute mõju ja valitsuse monopoli, kui kool muutuks täielikult riigiorganiks.

Läbivõetav kava hõlmas koolide struktuuri, muudatusi, õpilaste probleeme, õpetajate töö- ja palgatingimusi ning õpetajate ettevalmistamist. Motoks oli — kool kõigile, kool ühiskonna, kool harmoonilise inimese kujundajaks.

Punase niidina läbis abitustunne õpilase isiksusega arvestamisest kõneldes. Suured ja kallid koolid, suured klassid, õpilaste väga erinev teadmiste tase, majandamise kalliduse tõttu ebaratsionaalsed võtted, näit. õpetajate ettevalmistamise lühendamine, õpilaste ja ühiskonna negatiivne suhtumine kooli ja sundkoolide olenemine momendi poliitikast. Meile väga tuttavad mured! Meile väga võõrad olid konservatiivsete koolidega maade probleemid — ihunuhtluse kaotamine, segakoolide sisseadmine, õpetajatele assistentide, õpilastele kliinikute muretsemine.

Lõuna-Aafrika esindaja suurim probleem oli, kuidas üldse päriselanike lastele koolivõimalust luua. Austraalia esindaja kõneles nende ürgelanike — aboriginite olukorrast. Prantslased kurtsid oma konservatiiv-

se eluvõõra kooli üle ning takistusist nii üliõpilasile kui õpetajaile, kes demonstreerisid pahempoolset maailmavaadet. Sakslane taunis igasugu -isme ning teatas, et nende kool on poliitilisis küsimusis rangelt erapooletu. Paljud maad kõnelesid akadeemikute üleproduktsoonist, Vene vaatleja valgustas põhjalikult nende koolisüsteemi ja õpetajate keskorганisatsioonide tegevust — 7 miljonit õpetajat range süsteemiga koolides. Rootsi esindaja kõneles rootsi uuendustest, nentides koolide suuri kulusid. Sakslane võttis kohe sõna ja teatas, et nad on väga tänulikud rootsi katsetusile, kuna nad võivad vältida vigu, mida Rootsis on tehtud.

Kuna üheks keskseks probleemiks oli laste edukus koolis, siis oli ka mul kui maata saadikul võimalus sõna võtta. Meie pagulaste ülesanne on olnud juba palju aastaid säilitada oma keelt ja kultuuri! Momendi rändrahvas on majanduslikel põhjusil oma kodumaalt vabatahtlikult lahkunud tööline. Euroopas on praegu umbes 8 miljonit rändtöölist, lisaks nende perekonnad. Enamus praegusi rändrahvaid tuleb erinevate või madalamate kultuuritasemega ja elutingimustega mailt. Nende olukord uues ühiskonnas on tihti raske ja nende keele ning kultuuri säilitamine neile liiga suur ülesanne. Seni on vastuvõtvad maad lähtunud sellest praktilisest faktist, et uue asukohamaa keel tuleb kiiresti ära õppida. Suureks probleemiks on india päritoluga põgenikud Aafrikast. Kui selliseil rändureil on kaasas teismelised noored, siis satuvad nad uut keelt mitte mõistes koolis raskustesse ja põlu alla. Neil motiividel sain kõnelda pikalt meie olukorrast 1944, meie koolisüsteemist ja meie teise sugupõlve suurest edust uutes asukohamaades ilma poliitilisele poleemikale laskumata. See õnnestus, sest tõin ette uuemaid uurimusi selle küsimuse üle, võrreldes neid 1920. a. ja hilisemate väga negatiivsete uurimustega väljarändajate gruppide kohta. Hiljem tuli eraviisil vastata küsimusile, ning langes mõnigi kiitev sõna eestlaste kohta vabas maailmas, eriti toonitades meie uskumata energiat ja positiivset suhtumist oma kooli.

Mul oli võimalus veelkord võtta sõna väga olulise küsimuse kohta, mis meil kõigil on südamelähedane. Meie probleem ei ole enam uue asukohamaa keel ega seal kohanemine, meie ülesanne on oma kultuuri ja keele säilitamine. Oma kõgemusi sellel alal peame ohtralt jagama neile, kes vastu võtavad inimesi teistest maadest suurte gruppidena. Uuemad uurimused paljudes maades on andnud samu tagajärgi! Kadumine keeleliselt ja kultuuriliselt uude ühiskonda on isiksuse arengule kahjulik. Kahes ühiskonnas rööbiti elamine aga isiksust rikastav.

Meie saame rahvusvaheliste organisatsioonide kaudu palju enda heaks ära teha. Õpetajail on siin suur võimalus nii gümnaasiumi kui algkooliõpetajate ühingu kaudu, nende liikmeks astudes. Kõik eesti soost õpetajad, vaatamata, millises koolivormis või millisel maal nad töötavad või on töötanud, on teretunud neisse ühinguisse. Mida suurem liikmete arv, seda rohkem saadikuid saame saata konverentsile.

Peale pikkade tööpäevade tantsis kongress Viini raekoja saalis, sõitis

ühel pärastlõunal Burgenlandi ja pidutses Eisenstadtis Esterhazy kuulsas lossis. Burgenlandis sõitsime kuni Ungari piirini, nägime pustamaastikku stepijärvega, viinapuuväljadega ja okastraadiga ning miinidega kaitstud piiri. Rusti linnas, mis oma kuulsate veinide tõttu kuulutati vabaks linnaks, kohtasime Aafrikast sinna suvitama lennanud kurgi. Iga korstna otsa oli peremees asetanud kurepesa, sest kured tulevad järjekindlalt suviti Rusti. Katusel kurepesa ja värava kohal männioks veini märgiks! Viimane tuletas meelde Grinzingis veedetud ilusat õhtut koos ühe eesti daamiga, kes abielludes viinlasega oli jäänud truuks Viinile.

Kongressi järelkajana nautisime Viini kunstimuuseumi suuri väärtusi, kohvi Kärterni tänava kohvikus, muusikat Stephani kirikus ja piki ilusaid Doonau kaldaid Linzi poole sõites oli vaid üks soov, veelkord kauneid päevi veeta alati hurmavas Viinis. Sellest linnast unistasime kõik koolilastena ja midagi vanast Viinist on jäänud vaatamata sõdadele. Viinlased olid meile väga sõbralikud. Võib-olla, nagu see eesti daam ütles, selle tõttu, et Ungari on neile nii lähedal. Maria Theresia vaatab oma ausambalt, viinlane naeratab ja mina sõidan koju selle veendega, et kõikide maade koolides on samad mured, kõikide maade laste teadmiste tase on vajunud ja kõik inimesed ning keeled on üheväärsed nagu kongressil mitu korda toonitati. Koolidistsipliin näib olenevat vastava maa usust ja valitsemisvormist. Jugoslaavial ja Nõukogude Liidul ei olnud neid probleeme, mis oli meil või Inglismaal.

Tuleval aastal on kongress Pariisis. Loodan, et seniks on kõik eesti õpetajateühingud vabas maailmas niipalju paisunud, et võime saata mitu häält meie kasuks ja meie muredest kõnelema. Kui on kõnelejaid, siis leidub ka kuulajaid!

THE TEACHERS' CONGRESS IN VIENNA

Helga Kerstell

Summary

In the summer of 1973 the 43rd Congress of the International Federation of Secondary School Teachers, the FIPESO, was held in Vienna. Many countries from all over the world had sent delegates and observers, e.g. Australia, New Zealand, South Africa, Israel, the Soviet Union, etc.

The principal subject of discussion was the pupils' output of work in the new non-selected school, with both extremely gifted and less successful pupils in the same forms at the same levels, studying the same subjects.

The problem was considered from its pedagogical, psychological and sociological aspects, as the intention is to provide education for all young people.

The questions were how to coordinate world-wide educational research, how to train the teachers suitably for the new school pattern, how to help the personality development and to improve the self-confidence of the pupils.

For the representative of the Estonian teachers in exile the need to ventilate the linguistic problems in connection with the study results of the pupils, was self-evident.

There are millions of displaced persons, immigrants and temporary workers, moving from one country to the other. Their children are forced to change schools, language and the pattern of their behaviour. According to the general conception, the primary aim for immigrants is to learn the new language and to become part of the new community. From a practical point of view this is right. In the long run, however, such ambitions create great personal clefs. The chief task, from the individual and cultural point of view, is to guard a person's own integrity, language and culture. Adaptation, not assimilation, must be the motto.

On account of the vast experience of the Estonians, dating from independent Estonia where the minorities, their cultures and schools were protected by the Minority Laws, as well as from the school system for Estonian schools built up by the Estonians in exile, which still functions well, the Estonian school system and its results obtained great attention and appreciation at the Congress, especially as the Estonian delegate represented teachers from all over the world, and not only from one geographical area or state. On account of this position, it was possible to analyze the attempts of the Estonians to keep their own language and culture alive all over the world.

The school problems of the immigrants were mentioned in the resolutions of the Congress.

EESTI ÕPETAJATE SUVEKURSUSED ROOTSIS

Helga Kerstell

Rootsis peeti esimesed eesti koolide õpetajate suvekursused 1963. aastal. Korraldajaks oli kadunud rektor H. Jänes. Tema juhatusel peeti kolm kursust. Varem oli järjekindlalt korraldatud õppepäevi. Õpetajaks koolides olid tollal kogenud pedagoogid, Eesti õppeasutustist ammutatud teadmisi. Meil oli vajadus tutvuda rootsi kooli muudatustega, et sammu pidada uuemate pedagoogiliste probleemidega. Hilisemal aastail on tulnud uusi õpetajaid Rootsi õppeasutustist värsquete tead-

mistega, aga nende eestiainelised teadmised on n.ö. kõrvalsaavutus! Suvekursusil, mida Eesti Komitee on korraldanud, on käsitatud väga mitmesuguseid aineid, sest ka õpilaste teadmised ja keeleoskus on muutunud!

Fil.dr. J. Ungersoni juhatusel on peetud viis kursust. Majandajaks on olnud Rootsi Kuninglik Kooliülemvalitsus. Sellega on osavõtjate arv olnud piiratud, lektorite kompetents vaagitud ja tunnikava kontrollitud. Nähtavasti on lektor Ungerson nii osavalt korraldanud kõik kursused, et iga uue kursusega on osavõtjate arv ja hotellide tase tõusnud. Üldiselt on Rootsi õpetajail väga raske suvekursusile pääseda!

Kursusi viimaseil aastail: Grisslehamnis 14/6—19/6 1969, Visbys 13/8—20/8 1970, Båstadis 12/8—19/8 1971 Strömstadis 9/8—17/8 1972.

Mölles peeti eesti õpetajate suvekursus sel suvel (1973) nagu harilikult vilka õppimise ja hubaste videvikutundide tähe all. Juhatajaks oli ka sel korral fil. dr. J. Ungerson. Lektoritest oli prof. Els Oksaar kaugel külaline, dotsent Pikase tiir ameerika kasvatusteadlaste kursustelt sisaldas uusi mõtteid sellelt alalt. Iga lektori osa oli nii oluline ja tihedakoeline, et lahkudes jäi kuulajatel ajast puudus oma soovide põhjalikuks piiritlemiseks. Olulisim soov oli — rohkem kursusi, läbirääkimisi, õppevahendeid ja juhiseid — eriti, kuidas saavutada kiireid ja häid tagajärgi eesti keelt mittevaldavate õpilastega.

Osavõtjate elevus oli selgeks tõendiks Rootsi koolivalitsusele, Eesti

Mölle kursusel 1973. Paremt: Valev Uibopuu, Malle Uibopuu, Bernard Kangro, Eeva Merike Kangro, Ingrid Kuldvere-Ungerson ja taga seisab kursuse juhataja Joh. Ungerson.

Komiteele ja igasuvisele energilisele kursuste juhatajale dr. Ungersonile, et eesti keel, kool ja õpetaja ei ole suikunud lootusetuse unne.

Kõikides mainitud kohtades on kohalikud lehed kirjutanud pikki artikleid nii eesti õpetajate kursuste, eesti kooli kui ka eestlaste kohta üldiselt. Iga kursuse puhul on korraldatud ekskursioone, näit. Strömstadist Norrasse, Visbyst ring Gotlandil, Grisslehamnist Ålandile. Seal rõõmustas prof. Tegengren kursuslasi huvitava loenguga "suurlinna" Tallinna üle. Seal toodi Ålandile lina, soola, nisu ja jahu. Tallinnast toodud jahu oli nii hea, et seda kingiti naabritelegi. Ålandile jõudis Tallinna kaudu ka india kanep — hasch! Tallinna laatadele sõideti pidutsema. Peale muu kauba olid Tallinna hobused kuulsad!

Kursusist on osa võtnud ligi 90 õpetajat ja loenguid pidanud 34 lektorit. Kui loengute pidajaist nimetada kirjanikke B. Kangrot, V. Uibo-puud, K. Lepikut, A. Roosi ja kirjandusteadlast H. Ellerit, siis on igale selge eesti kirjanduse laiaulatuslik käsitlemine neil kursusel. Kunstiajaloolane Rain Rebas on tutvustanud nii baltisaksa kui eesti kunstnikke, pikemalt peatudes E. Viiralti loomingul. Prof. Mägiste ja prof. Ränk on valgustanud meie keeleteaduse ja etnograafilisi probleeme. Psühholoogiat on käsitlenud dotsent T. Künnapas, pikemalt peatudes dr. J. Torki eesti laste intelligentsi käsitleva suure uurimistöö juures. Dotsent A. Pikas käsitles ja demonstreeris katsetega moodsat pedagoogikat.

Eesti keele loengute kõrget taset on taganud dotsent V. Tauli, rektor H. Jänes, lektor L. Võrk, fil. lic. P. Laan. Keeleõpetamise metoodikat on käsitlenud mag. H. Rajamaa ja adj. H. Kerstell. Koorijuhid ja muusikaõpetajad H. Kiisk ning E. Tarjus on õpetanud laulmist ning lasteadnik E. Klemmer mängulaule. Päevakohaseid noorteprobleeme on käsitlenud adj. R. Norvell ja ajakirjanik J. Kokla, koolide organisatoorseid küsimusi adj. V. Muld ja koolide ning vabaharidustöö juriidilist külge Eesti Komitee büroojuhataja H. Mark. Adj. A. Kajassaar on kõnelnud uutest õppevahenditest ja pidanud loenguid maateadusest. Kursuste tegelik juhataja ja suure vaeva nägija fil. dr. J. Ungerson on igal kursusel tutvustanud kursuslasi eesti taimestikuga ja teiste eestipärase nimedega. Kursuste loetelu lisana mainiksin Stockholmis peetavaid iga-aastasi kasvatuspäevi. Nii neist kui ka kursustest on teiste maade teadlased-pedagoogid osa võtnud. Näit. fil. dr. T. Parming on loenguid pidanud. Haruldase külalisena oleme kuulnud ka prof. E. Oksaart.

Igal kursusel ja kasvatuspäeval on suur ülesanne. Kui kaob meie vanem põlv, on vaja asemele rahvuslikke ja teadlikke noori, et ei tekiks lünki meie töös ning meie kultuur püsiks!

Lõpuks lisaksin mõningate õpetajate vastuseid 1971. a. suvel korraldatud ankeedile. 1) Lapsed jäävad eemale eesti koolist rootslasist sõprade, vanemate loiduse, muude harrastuste suure hulga ja väga puuduliku keeleoskuse tõttu. (Tihti on koolis keelt mitte-valdavaid lapsi. Oleks vaja erigruppe või siis rändõpetajaid). 2) Vanemad saavad lapsed kooli,

aga ise ei taha koolikoosolekuist osa võtta. Ainult neil kodudel, kus on suur huvi meie rahvusluse vastu, on väga tihe koostöö kooliga. Vanemad tulevad meeleldi koolipidudele ja soovivad, et nende lapsed näidendeist osa võtaksid. Vanemal pole aga aega lapsi aidata kodutöödega. Lapsed ei taha kodutöid teha, sest rootsi algkoolides ei anta enam kodutöid. 3) Lapsed ootavad hindet ja koolitunnistusi, kuigi rootsi koolides enam ei anta igas klassis tunnistusi. 4) Õpilaste sõnavara on väga piiratud, selle tõttu saab väga vähe kirjandust käsitleda. Keeleõpetuses tuleb loobuda käänd- ja pöördkondade ning tüüpsõnade õpetamisest. Astmevaheldus teeb raskusi. Käandeid õpitakse vanemates klassides. Võõrsõnus lubatakse algkeele kirjaväsi kasutada. 5) Lastele meeldib maateadus ja laulmine. 6) Ajalugu ainena on liiga ulatuslik. Ajavahemikku 1944 kuni tänaseni puudutatakse tihti ainult seoses mõne päevasündmusega või mõne tähtpäevaga. 7) Õpetajate järelkasvu kindlustamiseks tuleks korraldada rohkem kursusi.

Üldiselt jagatakse ankeetides õpilasile palju kiitust ja rõhutatakse nende suurt huvi eesti keele ja kultuuri vastu.

Toon mõne tsitaadi ankeedi vastuseist: "Kui õpilasele meeldib eesti koolis kuuldu-nähtu, räägib sellest kodus — ja vanemad "nakatuvad." "Alati on leidunud häid ja halbu õpilasi, hoolsaid ja hoolimatuid vanemaid."

Keegi õpetajaist soovib, et vanemad mitte kindlameelsust ei kaotaks. "Vankuvast vanemast pole ühelegi noorele tuge!"

Ainult näiteks toodud tsitaatidest saame kimbukese soove ja mõtteid eesti kooli tööst ja õpetajate-õpilaste-vanemate probleemidest.

Eesti koolide õpetajad on suutnud senini "nakatada" lapsi ja vanemaid, sest ainult Rootsisis on 16 eesti täienduskooli, 2 algkooli, gümnaasium, õppegrupe ja kursusi kolmes ülikoolis.

Noor loodab vanemalt tuge ning eesti kool tervelt eesti rahvalt selles, et eesti keel ei kaoks ja eestlus ei känguks!

SUMMER SCHOOLS FOR ESTONIAN TEACHERS

Helga Kerstell

Summary

The Estonian Committee in Stockholm has every summer since 1969 arranged additional educational courses for Estonian teachers under the leadership of Lector Ph.D. Joh. Ungerson. The Estonian courses are connected with the summer schools organized by the National Swedish Board of Education, the SÖ.

The subjects include, besides those belonging to the Estonian national

subject field, pedagogic psychology and general subjects as well as important administrative subjects.

Estonian scientists and educationalists have acted as lecturers. Among others may be mentioned the professors Els Oksaar and G. Ränk, the docents T. Künnapas, V. Tauli and A. Pikas, Lector J. Ungerson, and the authors B. Kangro and V. Uibopuu.

As both the curriculum and the lecturers must be approved by the National Swedish Board of Education, this possibility to arrange summer schools proves that the Government appreciates the work done in the Estonian schools in Sweden and is aware of the necessity for Estonian schools in this country.

In Sweden there are at present 16 Estonian complementary schools, 2 primary schools and an Estonian grammar school. The Estonian language is one of the subjects at 3 Swedish universities and is, besides, studied in winter by adults in several towns. Because of the great activity in this field, there is a perpetual need for new teachers of the Estonian language and for the following up of the different problems connected with teaching and with the educational work in general.

HENNO JÄNESELE MÕTELDES

Helmi Eller

Henno Jänes suri Stokholmis 26. juulil 1970. See tähendab lahkumist paljust, millest ta ei oleks tahtnud lahkuda. Kitsamalt isiklikus elus oli ta jõudnud muretule ning mõnusaale järjele. Lapsed olid suureks kasvanud ja hea hariduse saanud. Kindlaks koduks oli muretsetud avar villa ilusas maastikus. Majanduslik seisund võimaldas heldet külaliste kostitamist ja iga-aastasi välismaareise.

Aga Henno Jänes polnud mingi mugavuses mõnuleja. Tal oli rahutu dünaamiline vaim, mis nõudis liikumist ja tegevust. On kõrvu jäänud ta ütlus: "Rühin nüüd jälle edasi."

Ta rühkiski edasi paljudel aladel ja oleks kõigest hingest tahtnud oma tööd jätkata või midagi lõpule viia. Paguluses saavutas ta litsentsiaadikraadi keeleteaduses ja sihiks oli muidugi doktorikraad. Selleni ta ei jõudnud, sest ta oli ka väga palju muud ette võtnud, mis tema tööd teadusliku uurijana killustas ja hajutas. Tema tööväli oli tõesti haruldaselt lai.

Kõige väljapaistvam oli Henno Jänese tegevus Stokholmi Eesti Gümnaasiumi organiseerijana ja juhatajana. Kool kestis kakskümmend viis aastat, lõpuaktusest ei saanud siis juba raskesti haige juhataja otseselt osa võtta, aga ta oli lasknud end kohale tuua, et vähemalt kõrvalruumis lamades seda kaasa elada. Kooli olemasolu tuli suureks kasuks mitmesajale eesti noorele, kellede kooliskäimine kodumaalt põgenemise

tõttu oli pooleli jäänud ja kes keele mitteoskamise tõttu ei saanud seda rootsi koolides jätkata. Eesti Gümnaasiumi eelistamise põhjuseks oli ka, et õppetöö toimus õhtul ja õpilased said päevatundidel kuskil ametis olla ning endile ülalpidamist teenida. Eelistamist rahvuslikel põhjustel võis muidugi ka olla, aga vist harva. Ega muidu pagulaste majandusliku olukorra paranedes õpilaste arv gümnaasiumis poleks kahanenud sel määral, et kool pidi tegevuse lõpetama. Kaasa mõjus siin ka nõudmiste vähenemine rootsi gümnaasiumides, mistõttu nõrge-mailgi õpilastel enam vaja polnud eesti koolis õnne katsuda.

Eesti Gümnaasiumi jõu ja suuruse aeg kestis umbes kaksikümmend aastat. Juhataja Henno Jänes oli energiline ja osav muretsema koolile rootsi gümnaasiumidega võrdsed õigused ja riikliku toetuse. Lõpetajad võisid ülikoolides õppimist jätkata ja on nüüd kõrgetel ametikohtadel. Nende tänutunne Eesti Gümnaasiumi vastu ja armsad mälestused klassikaaslastest arvatavasti süvenevad, mida kaugemale nad ajas edasi lähevad. Juhataja algatusel ja pealekäimisel ilmusid kooli ajakirjad "Seitse voosi" ja "Sütevakk". Suure juubelialbumi koostamine jäi pooleli.

Ettevõtteks, kus niihästi majanduslikud kui ka rahvuslik-kasvatustlikud huvid ühinesid, olid koolipeod, kuhu alati kogunes rohkesti rahvast. Harilikult oli kavas ka näidend, kus tegelasteks olid gümnaasiumi õpilased ja lavastajaks mõni eesti näitleja. Harjutused olid omamoodi teatrikool, kus õpetust saanud noortest nüüd mitmeid näeme eesti teatrilavadel.

Oma õppimises nõudliku ja distsipliini alal range juhataja teist palet nägid talispordipäevadest osavõtjad. Henno Jänesest sai siis üliõpilasaegade uljas matkaja ja laulumees.

Nii nagu koolitöö oli Henno Jänesega peatöö (Eestis oli ta juba noores eas suure gümnaasiumi direktor), nii oli seda ka õpperaamatute väljaandmine, millega ta ka juba kodumaal algust tegi. Paguluses ilmus temalt rida eesti keele ja kirjanduse õpikuid eesti noortele. Neid on arvustatud ja puudusi leitud. Võimalik, et oleks võinud paremini teha. Aga keegi ei teinud ei paremini ega halvemini, ei teinud üldse. Ja koolis oli raamatuid hädasti vaja. Hinnata tuleb siin esmajoones, et see töö kiiresti tehti ja raamatud ilmusid. Õpikuile lisaks koostas ja toimetas ta keelelisi harjutustikke ja antoloogiaid eesti proosakirjandusest ("Kodutuled", "Valimik eesti novelle ja lühijutte", "Sõnavakk", koos Helmer Winteriga), luulest ("Tuulekannel"), näidendeist ("Lavavakk" I) ja valimiku ettekandeid eesti ja maailmakirjanduse eri liikidest ("Sõnajalad").

Eesti Gümnaasiumi olemasolu lõpule lähenedes suunas Henno Jänes oma energia haridustööle väljaspool kooli, hakates Koolide Ülemvalituse toetusel korraldama suvekursusi eesti õpetajaile ja "ülikoole" eesti üliõpilastele. Kõigest pidi jääma ka kirjalikke jälgi. Kursustel anti välja ajakiri. Loengud ilmusid Eesti Keele ja Kirjanduse Instituudi toimetistena sarjas "Kirjanduslikke ülevaateid" ka tema poolt loodud Eesti

Kirjanduse Komitee kirjastusel. Sellega oleme jõudnud Henno Jänese tegevuse uude valdkonda.

Saavutanud võimaluse töötada eesti keele lektorina Stokholmi ülikoolis, asutas ta Soome Instituudi juurde eesti osakonna ja selle juurde Eesti Keele ja Kirjanduse Instituudi (1959), mille liikmeteks ta kogus eesti kultuuritegelasi Rootsis ja mujal. Rootsi Tööturuvalitsuse poolt määratud arhiivitöölise (arvult kuni kaheksa) kaasabil arendas ta siin viljakat tegevust. Peale "Kirjanduslike ülevaadete" sarja ilmusid saksa-keelne tõlge tema teosest "Ülevaade eesti kirjandusest" ja tema toimetatud "Maailmakirjanduse peajooni". Postuumselt ilmus saksakeelne väljaanne tema eesti keele grammatikast. Henno Jänes algatas "Terminoloogilise sõnaraamatu" väljaandmise, millist tööd Instituut nüüd jätkab. Ta oli kogunud ka materjalid ja teinud ettevalmistusi Eesti Keele ja Kirjanduse Instituudi Aastaraamatu väljaandmiseks. Raamat on nüüd ilmumisel Instituudi 14. toimetisena.

Fil. lic. Henno Jänes (†)

Aeg-ajalt korraldas Henno Jänes Instituudi nimel koos mõne teise kultuuriorganisatsiooniga kirjandusõhtuid. Ta armastas pidulikkust ja soliidset joont.

Oma reisidest avaldas ta (pseudonüüm Harald Merelaid) mahukad, tiheda kirjeldava ja elamusliku sisuga raamatud "Päikese tõusu poole" (1965) ja "Teekond läände" (1970). Selles oma viimises teoses jutustab ta muu hulgas kokkupuuteist eesti pagulastega Ameerika mitmesugustes osades.

Henno Jänes oli tugeva tahtejõuga ja väsimatult visa oma kavatsuste läbiviimisel. Ta oli suurepärase organiseeerija ja koostöö rakendaja. Tema mõnevõrra autoritaarne hoiak võis vahel tekitada opositsiooni, aga mõnigi kord oli kahju vaadata, kui palju ta pidi vaeva nägema, et mõnd head algatust liikuma saada ja käigus hoida. Missugune oli tema tõeline ole-

mus, seda muidugi ei tea. Jäi mulje, et see võis olla üsna komplitseeritud ja sisaldas vastandeid. Ta oli enese suhtes väga kinnine ning kontrolliiv ja vist väga üksi.

Kui Henno Jänesele oleks antud rohkem elupäevi, siis kindlasti näeksite teda kuhugi rühkimas, optimistlikult midagi kavatsemas ja organiseerimas, kaasatöötajaid kogumas ja neid tööle õhutamas. Sõnu teha ke harilikult rohkem kui tegusid. Henno Jänäs oli tegude mees.

HENNO JÄNES IN MEMORIAM

Helmi Eller

Summary

Henno Jänäs died on the 26th of July, 1970, in Stockholm after having achieved remarkable results in his chosen sphere of work.

Most outstanding was Henno Jänäs' energetic activity in organizing the Estonian grammar school in Stockholm and leading its work for 25 years. In addition he published a number of extremely necessary textbooks for schools, Estonian grammars and literature histories, selections of poetry, prose and drama. In the literary field Henno Jänäs also published two comprehensive travel books. We gratefully remember the great services this tireless man rendered to the organization of Estonian education in exile.

GULDVARUFIRMA ESTO A.B.

Oskar Piilman

Barnhusgatan 3, Stockholm

Tel. 21 76 90

TÄHTPÄEVI

Paul Laan

Eesti gümnaasiumiõpetajaist, kes on kaasa aidanud eesti koolide organiseerimisele ning juhtimisele Rootsis ning aktiivselt osa võtnud Eesti Gümnaasiumiõpetajate Ühingu tööst, on mitmed pühitsenud või pühitsevad varsti oma juubelisünnipäevi. Need tähtpäevad ei tähenda teatud eluikka jõudmist, vaid viitavad samaaegselt tagasi pikkadele viljakaile tööaastaile, mida kokkuvõtlikult on püütud ära märkida alljärgnevas ülevaates.

Fil. lic. Paul Laan

LEBENSVERZEICHNISSE

In dieser Übersicht werden zusammenfassend die wichtigsten Daten aus dem Leben einiger estnischen Gymnasiallehrer wiedergegeben, die auf herforragende Weise an der Organisation und Leitung der estnischen Schulen in Schweden sowie als Mitglieder des Vereins der estnischen Gymnasiallehrer tätig gewesen sind. Zu gleicher Zeit haben sie auf anderen Gebieten viel Bemerkenswertes geleistet, z.B. als Wissenschaftler, als Pädagogen in schwedischen Schulen und als leitende Mitglieder der verschiedenen estnischen Vereine.

William Grossthal
65 a. 26. III 1971

Sündinud 26. III 1906 Albu vallas Järvamaal. Lõpetanud Rakvere Poeglastegümnaasiumi. Õppinud Tartu Ülikoolis, mille lõpetanud cum laude matemaatikas ja füüsikas a. 1931. Tegutses õpetajana Tartus ja Rakveres. Rootsisis töötanud alates a. 1944 esimese assistendina Stokholmi tehnikaülikooli mehhaanika instituudis, hiljem samas ülikoolilektorina kuni praeguseni. Samaaegselt on ta olnud õpetajaks ja inspektoriks Stokholmi Eesti Gümnaasiumis 1945—1956 ja töötanud õpetajana Brännkyrka gümnaasiumis 1955. aastast alates, kus ta valiti korraliseks lektoriks a. 1965. Õppetöö kõrval on ta pühendanud end teaduslikule uurimistööle kindlate kehade liikumise alal.

William Grossthal on andnud oma panuse ka eesti kooliga seotud organisatsioonide tegevuses, kuuludes aktiivse jõuna Eesti Gümnaasiumiõpetajate Ühingu juhatusse, samuti Rootsi-Eesti Õpperaamatu fondi juhatusse ja Eesti Komitee Koolitoimkonda.

Helga Kerstell 60 a. 31. XII 1972

Sündinud Tallinnas 31. XII 1912. Lõpetanud Tallinna I Tütarlastegümnaasiumi. Lõpetanud Tartu Ülikooli keeleteadusosakonna a. 1939. Töötab Rootsisis võõrkeelte õpetajana. On olnud palju aastaid Eskilstuna eesti täienduskooli juhatajaks.

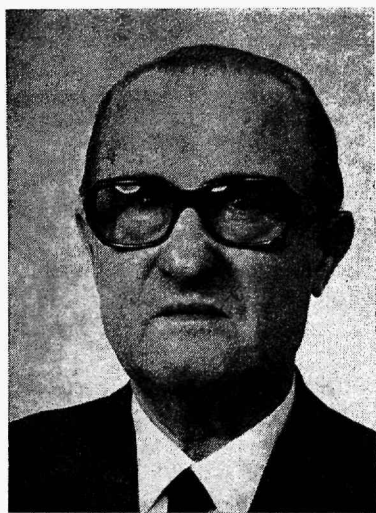
Helga Kerstelli huvi keele ja kirjanduse vastu väljendus varakult. Oli juba gümnaasiumi kirjandusringis aktiivselt tegev, ajakirja toimetaja ja kasvatusringi looja. Kirjutas artikleid ajalehtedes ja ajakirjades ja oli üliõpilaskonna juhatuse liige. Rootsisis on ta jätkanud publitsistlikku tegevust ajakirjanduses ja pidanud loenguid nii eestlastele kui rootslastele. On olnud kaastegev õpikute koostamisel ja ise kirjutanud

Helga Kerstell
60 a. 31. XII 1972

õpiku "Mina ise". Eesti Komitee täiskogu ja Eesti Gümnaasiumiõpetajate Ühingu liige. Paljudel reisidel ja rahvusvahelistes organisatsioonides on Helga Kerstell tutvustanud eestlaste saatust, praegust olukorda kodumaal ja väliseestlaste probleeme.

Abiellus arst Ott Kerstelliga, millisest abielust on sündinud kolm poega — Jüri, Jaak ja Tõnu.

Eugen Kiiman 60 a. 13. I 1971

Sündinud 13.I 1911 Enge vallas Pärnumaal. Lõpetanud Tartu Reaalgümnaasiumi 1929, Tartu Ülikooli matemaatika-loodusteaduskonna cum laude 1934. A. 1935 omandanud õpetajakutse matemaatikas, füüsikas ja kosmograafias. Töötanud õpetajana Viljandimaa Poeglaste Gümnaasiumis, Valga linna gümnaasiumis ja Eesti Noorsoo Kasvatusseltsi Tütarlaste Gümnaasiumis, samas inspektorina 1941/42. 1942—44 Tartu linna haridusosakonna juhataja. Rootsis töötanud pikemat aega matemaatikuna autotööstuses Scania-Vabis Södertäljes, õpetajana Solna gümnaasiumis ja a. 1947—1965 matemaatika ning füüsika õpetajana Stokholmi Eesti Gümnaasiumis. Määraline rootsi gümnaasiumiõpetajate kutse kuningliku resolutsiooni põhjal a. 1957. Alates 1960 õpetaja täiskasvanute gümnaasiumis Norra Latin'i juures. Autor Eesti Korrespondentsinstituudi õppekirjadele matemaatikas ja füüsikas 4—5-aastase reaalkooli ulatuses.

Eugen Kiiman on oma kutsetöö kõrval olnud abiesimees ja esimees Södertälje Eesti Klubis ja liige Rootsi Eestlaste Esinduse Asutajate Kogus. On praegu Eesti Gümnaasiumiõpetajate Ühingu abiesimees.

Teodor Künnapas 70 a. 29. IV 1972

Sündinud 29. IV 1902 Tori vallas Pärnumaal. Lõpetanud Pärnu Ühisgümnaasiumi. Õppinud Tartu Ülikoolis filosoofiat koos psühholoogiaga, pedagoogikat, ladina keelt ning eesti ja üldist kirjandust. Lõpetanud ülikooli a. 1928 mag.phil. astmega. Tegutsenud pikemat aega Tartus gümnaasiumiõpetajana. Oli aastatel 1939—1940 kuni vene okupatsioonini Tartu Õpetajateseminari inspektoriks. On oma igapäevaste ülesannete kõrval olnud kaastööliseks Tartu Ülikooli psühholoogia laboratooriumis, samuti riikliku küpsuseksami komisjoni liige filosoofia ja ladina keele alal. A. 1944 siirdus Teodor Künnapas Rootsi, kus leidis tööd Stokholmi ülikooli psühholoogia instituudis. Saavutanud fil.lic. kraadi psühholoogia alal 1948, kaitsnud doktori väitekirja 1959 teemal "Visual fields as a frame of reference". Dotsent psühholoogia alal 1961,

uurimisdotsent alates a. 1967. On toimetajaks Stokholmi ülikooli psühholoogia instituudi poolt väljaantavale teaduslikule sarjale "Reports from the Psychological Laboratories University of Stockholm". Ameerikas ilmuva psühholoogia ajakirja "Perceptual and Motor Skills" abitoimetaja. Alates a. 1970 psühholoogia instituudi pertseptsiooni ja psühhofüüsika osakonna juhataja.

Oma erialalt on Teodor Künnapas avaldanud 105 teaduslikku kirjutist Euroopa ja Ameerika vastavates ajakirjades, lisaks neile palju artikleid muudelt aladelt rõhuga kooli- ja kasvatusküsimustele. Toimetanud raamatu "Meie kodumaa. Maast, rahvast ja kirjandusest" (1963) ning kirjutanud esimese eestikeelse filosoofia ajaloo "Suured mõtlejad" (1966).

Väga ulatuslikult on Teodor Künnapas osa võtnud rahvuslikust tööst paguluses. Ta on olnud või on juhtivalt tegev paljudes organisatsioonides nagu abiesimees ja õppejõud Eesti Teaduslikus Instituudis, juhatuliige Eesti Teaduslikus Seltsis Rootsis, Eesti Keele ja Kirjanduse Instituudis ning Eesti Rahvusfondis, esimees Eesti Komitee Koolitoimkonnas, Rootsi-Eesti Õpperaamatufondis ja Eesti Abi Suvekodude Kuratooriumis, Eesti Komitee Presiidiumi ja Asemike Kogu liige, abiesimees Eesti Õpetajate Keskühingus ja Eesti Kultuuri Koondises, sekretär Eesti Abi Keskjuhatuses, EELK Konsistooriumi assessor ja EELK Stokholmi koguduse nõukogu liige.

Kristjan Meikop 70 a. 21. IV 1971
Koguteose "Eesti Kool"
keeleline korrektor

Sündinud 21. IV 1901 Koigi vallas Järvamaal. Lõpetanud Paide Poeglastegümnaasiumi. Õppinud Tartu Ülikoolis eesti keelt, üldist kirjandust, filosoofiat, rahvaluulet ja pedagoogikat. Lõpetanud ülikooli

cum laude a. 1932. Õpingute ajal aktiivselt tegev akadeemilistes seltsides, akadeemilises hõimuklubis, üliõpilaskonna segakooris jt. Tegutsenud õpetajana Tapal, Narvas ja Raplas kuni kodumaalt lahkumiseni a. 1944. Rootsis töötanud põllu- ja vabrikutöölisena, korrektorina ja pedagoogilise uurimistöö alal. On olnud Norrköpingi eesti täienduskooli juhataja, õpetanud eesti keelt Gimo rahvaülikoolis ja Stokholmi Eesti Gümnaasiumis.

Seltskondliku töö sektoris on Kristjan Meikop laulnud kaasa Norrköpingi eesti segakooris ja Stokholmi Eesti Meeskooris. On olnud juhatuliige Eesti Õpetajate Keskühingus, Eesti Gümnaasiumiõpetajate Ühingus, Eesti Lauljaskonnas Rootsis, Eesti Raamatufondis ja Rootsi Eestlaste Esinduses. On praegu Eesti Pensionäride Ühingu abiesimees.

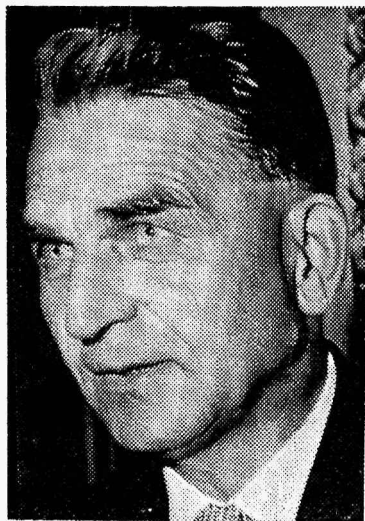

William Muld 60 a. 24. IV 1974

Sündinud 24. IV 1914 Rõuge vallas Võrumaal. Lõpetanud Võru Ühisgümnaasiumi cum laude a. 1932. Õppis Tartu Ülikooli matemaatika-loodusteaduskonnas, sai keskkooliõpetaja kutse astronoomia, füüsika ja matemaatika alal a. 1940. Oli õpingute ajal abiassistendiks füüsika instituudis. Tegutses seejärel õpetajana Tartus, Lihulas ja Kuresaares. Peale põgenemist Rootsi on William Muld töötanud muuhulgas assistendina riigi loodusloomuuseumis ja spektraalanalüütikuna Rootsi mäeametis. On õppinud edasi Stokholmi ülikoolis, sooritanud fil.kand.-eksami ja esitanud heakskiidetud litsentsiaaditöö füüsikas. Rootsis töötanud mitmetes koolides, olles pikemat aega füüsika õpetajaks Stok-

holmi Eesti Gümnaasiumis ja füüsika peaõpetajaks Stokholmi muusika põhikoolis ja gümnaasiumis.

William Muld on olnud Eesti Gümnaasiumiõpetajate Ühingu ja Eesti Õpetajate Keskühingu asutajaliikmeid, olles kauaaegseks EGÜ välissekretäriks ja EÕK nõukogu ning juhatuse liikmeks. On osa võtnud paljudest rahvusvahelistest õpetajate kongressidest ja seminaridest. On kuulunud paljudesse Eesti Komitee organitesse, muu hulgas koolitoimkonna esimehena ja praegu ühe abiesimehena. Eesti Rahvusnõukogu üheks sekretäriks, Eesti Demokraatliku Uniooni abiesimees, Balti Komitee liige ja ühtlasi Balti Arhiivi esimees. Rootsi poliitilisse ellu on ta rakendunud kauaaegse internatsionaalse tsenderklubi sekretärina. Solna linna revisjonikomisjoni ja Solna koguduse nõukogu liige. Töötanud liikmena mitmetes tulumaksukomisjonides.

Herman Rajamaa
70 a. 4. VIII 1972

Sündinud 4. VIII 1902 Jõhvi kihelkonnas. Lõpetanud Jõhvi Ühisgümnaasiumi 1922, Tartu Ülikooli mag. phil. kraadiga eesti keele alal 1927. Töötanud eesti ja soome keele õpetajana Läänemaa Õpetajate Seminaris Haapsalus, Tartu Pedagoogiumis ja Tartu I Gümnaasiumis, juhatajana Lihula Keskkoolis ja koolideinspektorina 1927—1944. Stokholmi Eesti Algkooli asutaja ja esimene juhataja 1945.

H. Rajamaa oli viimne koolideinspektor, kes nimetati sellesse ametisse Eesti Vabariigi Valitsuse poolt prof. Jüri Uluotsa peaministriks oleku ajal. Terve rea eesti keele õpikute autor kodumaal ja paguluses. Avaldanud rohkesti pedagoogilisi kirjutusi kodumaal, Soomes ja paguluses. Terve rea õpetajate kongresside, kursuste ja päevade juhataja ja

lektor kodumaal. Soomes (enne ja pärast 2. Maailmasõda) ja paguluses. Oli Läänemaa Õpetajate Liidu ja juhatuse esimees 1927—1932 ning Eesti Õpetajate Liidu juhatuse ja mitme toimkonna liige 1929—1940. Eesti Komitee koolideinspektor 1945. aastast alates, samast aastast Eesti Komitee Koolitoimkonna liige. Eesti Korrespondentsinstituudi juhataja 1947—1968. Eesti Õpetajate Keskühingu esimees 1951. aastast alates, Rootsi-Eesti Õpperaamatufondi juhatusliige 1945—1956. On praegu Eesti Keele ja Kirjanduse Instituudi abiesimees.

Johan Ungerson 60 a. 18. X 1970

Sündinud 18. X 1910 Tartumaal Puhja vallas Tootsi talus. Lõpetanud Tallinna Haridusseltsi Gümnaasiumi. Õppinud põllumajandust Vahi põllutöökoolis ja Olustvere põllutöökeskkoolis. Lõpetanud Tartu Ülikooli põllumajandusteaduskonna diplomeeritud agronoomina a. 1943. Eestis on Johan Ungerson olnud assistendiks riigi uurimis- ja katseinstituudis Kuusikul ning maatulunduskonsulendiks Viljandis ja Elvas. Pedagoogilist tööd alustas Elva põllumajanduskooli juhatajana (1940—1944). Rootsis on Johan Ungerson õppinud Uppsala, Stokholmi ja Lundi ülikoolides ning Soomes Helsingi ja Turu ülikoolides. On hiljem sooritanud järgmised akadeemilised eksamid: fil. kand. 1949 ja fil. mag. 1950 Uppsalas, fil. lic. 1954 Stokholmis ja fil. dr. 1960 Turus. Rootsis töötanud peamiselt uurimis- ja pedagoogilisel alal. Peale doktori väitekirja — "Untersuchungen über den Tagesverlauf der apparenten CO₂ Assimilation unter natürlichen Bedingungen" — on tema sulest ilmunud veel 16 teaduslikku tööd fotosünteesi alalt. Pedagoogilises töös on Johan Ungerson olnud lektoriks rootsi gümnaasiumides ja Stokholmi Eesti Gümnaasiumis.

On olnud pikemat aega Eesti Komitee Koolitoimkonna esimeheks, samuti Eesti Abi Suvekodude Kuratooriumi, Eesti Gümnaasiumiõpetajate Ühingu ja Eesti Raamatufondi esimeheks, Eesti Õpetajate Keskühingu abiesimees ning Eesti Keele ja Kirjanduse Instituudi, Rootsi-Eesti Õpperaamatufondi ja Eesti Komitee juhatuste liige. On Stokholmi Eesti Gümnaasiumi ja Eesti Täienduskeskkooli juhatajaks. Aastaraamatu "Eesti Kool" peatoimetaja. On Rootsi Koolide Ülemvalitsuse poolt määratuna paljude aastate jooksul juhatanud eesti õpetajate pedagoogilisi kursusi.

ROOTSI-EESTI ÖPPERAAAMATUFONDIS
SAADAOLEVAD ÕPIKUD

A. Tammekann:

EESTI KAART — suurus ca 95x130 cm, mõõt 1:300.000

Ofsettpaberil	kr. 80:—
riidele kleebitud	kr. 105:—
riidel, keppidega	kr. 120:—

H. Rajamaa:

EESTI AABITS	kr. 12:50
EESTI ALGLUGEMIK I	kr. 11:—
EESTI ALGLUGEMIK II	kr. 9:—
EESTI ALGLUGEMIK III	kr. 9:—
EESTI LUGEMIK II	kr. 12:50

H. Jänes:

MEIE EMAKEEL I	kr. 18:50
MEIE EMAKEEL II	kr. 10:—
MEIE EMAKEEL III	kr. 7:50
EESTI KEELE GRAMMATIKA I	kr. 9:50
ÜLEVAADE EESTI KIRJANDUSEST	kr. 15:50
LAVAVAKK	kr. 27:—
TUULEKANNEL	kr. 12:—

H. Jänes & H. Winter:

SÕNAVAKK	kr. 11:—
----------	----------

Juh. Aavik:

KOOLI LEELO II	kr. 7:—
KOOLI LEELO III	kr. 4:—

A. Kajassaar:

EESTI MAATEADUS 1. vihk	kr. 8:—
EESTI MAATEADUS 2. vihk	kr. 10:—

Helga Kerstell:

MINA ISE	kr. 8:—
----------	---------

T. Künnapas:

MEIE KODUMAA	kr. 15:—
--------------	----------

J. Luur ja A. Arumäe:

USUÕPETUS I	kr. 5:—
USUÕPETUS KODULE JA KOOLILE	kr. 10:75

J. Parijõgi jt.

EESTI AJALUGU NOORSOOLE	kr. 17:50
-------------------------	-----------

Makstes tellimisraha (Rootsis lisandub õpikute hindadele käibemaks 17,65 %) postziirosse nr. 19 34 55—3, saadetakse kaart või õpik tellijale koju saatekulusid lisamata.

ROOTSI-EESTI ÖPPERAAAMATUFOND

Svensk-Estniska Läroboksfonden

Box 387, 101 25 Stockholm 1

Postgiro 19 34 55—3

. . ja lõpuks ütles meie "Gross":

"Aga kõige soodsamalt ostate endale raadio- või TV-aparaadi siiski (ostes oma) koolivennalt, olgu siis kas Telefunkeni, Luxori, Philipsi või Blaupunkti."

Normalms radio & elvaruhus ab

Huvudbutik & kontor:

Svandamsplan 2 126 37 Hägersten

Tel. 45 13 50, 45 13 10; Service 45 74 00

Majapidamistarbed

Grau's Hushållsmaskiner

L.M. Ericssonsv. 17,

tel. 45 13 13